

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
УПОВНОВАЖЕНИЙ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
З ПРАВ ДИТИНИ

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

*Підсумки діяльності у 2013 році
Уповноваженого Президента України
з прав дитини Ю. О. Павленка*

Автором малюнку є 7-річна Марійка Ясько з міста Києва. Дівчинка бореться з важким рідкісним захворюванням – ювенільним ревматоїдним артритом (ЮРА). Малюнок Марійка створила під час особистої зустрічі з Уповноваженим з прав дитини, на яку прийшла разом з мамою з проханням захистити права дітей з ЮРА на якісну медичну допомогу. В результаті, у 2013 році, вперше, життєво необхідні дороговартісні медичні препарати були закуплені за кошти держави (див. сторінку 23).

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
УПОВНОВАЖЕНИЙ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
З ПРАВ ДИТИНИ

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

*Підсумки діяльності у 2013 році
Уповноваженого Президента України
з прав дитини Ю. О. Павленка*

Київ-2014

ББК 67.9(4Укр)404.4
УДК 342.726-053.2(477)
3-38

ISBN 978-617-684-077-0

Загальна редакція:

Павленко Ю. О., Уповноважений Президента України з прав дитини, кандидат філософських наук

Над підготовкою матеріалів працювали:

Волинець Л. С., керівник Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини, кандидат політичних наук

Колосова Т. В., заступник керівника Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини

Небилиця Г. М., головний консультант Відділу моніторингу дотримання прав дитини Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини

Савчук І. В., завідувач Відділу захисту прав дитини Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини

Сергієнко М. Г., головний консультант Відділу захисту прав дитини Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини

Ремень О. М., головний консультант Відділу захисту прав дитини Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини

Розвадовська О. П., прес-секретар Уповноваженого Президента України з прав дитини

ЗМІСТ

Проведення моніторингу рішень центральних органів виконавчої влади з питань захисту прав дитини.....	5
Робота із зверненнями громадян та інспекційні поїздки регіонами України.....	11
Захист права дитини на здоров'я	18
Захист прав дітей з особливими освітніми потребами	27
Захист прав дітей на дошкільну освіту	33
Захист права дитини на виховання в сім'ї.....	35
Забезпечення та якість послуг з оздоровлення дітей	51
Реалізація права дитини на розвиток та вдосконалення системи позашкільної освіти	56
Захист прав дітей, які перебувають у конфлікті із законом, та реформування закладів несвободи.....	60
Діяльність із протидії насильству над дітьми.....	69
Діяльність із захисту дітей від шкідливої інформації на телебаченні, радіо та в інтернеті	72
Діяльність із протидії вживанню дітьми алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин.....	74
Співпраця з громадськими організаціями	77
Співпраця зі ЗМІ та діяльність із підвищення поінформованості про права дитини та тлумачення суті права дитини	79

Діяльність щодо пропаганди прав дитини	86
Досяжність Уповноваженого Президента України з прав дитини для дітей	88
Рекомендації центральним і місцевим органам виконавчої влади	91
Додаток 1. Звіт про проведення Уповноваженим Президента України з прав дитини моніторингового дослідження стану функціонування закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які не мають необхідних умов для виховання та навчання в сім'ї, дітей з особливими потребами, ефективність використання такими закладами бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення їхньої діяльності ..	96
Додаток 2. Публікації Уповноваженого Президента України з прав дитини	127

«...здійснення Президентом України повноважень
щодо забезпечення додержання конституційних прав дитини
забезпечується Уповноваженим Президента України з прав дитини»
Указ Президента України від 11 серпня 2011 року № 811
«Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини»

ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГУ РІШЕНЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Уповноважений Президента України з прав дитини у 2013 році проводив моніторинг дій і рішень виконавчих органів центральної та місцевої влади щодо дітей і моніторинг становище дітей в Україні.

За результатами моніторингу 2012 року та з метою визначення завдань на 2013 рік у грудні 2012 року відбулася Всеукраїнська нарада з питань захисту прав дитини. Головував на нараді Президент України, а за результатами розгляду питань ухвалено Указ Президента України з найактуальніших питань у царині захисту прав дитини.

На нараді детально розглянуті такі питання:

- забезпечення найвищих інтересів дитини в процесі адміністративної реформи та побудови нової системи соціальної роботи;
- підвищення ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення прав дитини в регіоні на підставі оцінки діяльності регіонів за напрямом «захист прав дитини»;
- реформування кримінальної юстиції щодо неповнолітніх: створення в системі органів внутрішніх справ оновленого спеціального підрозділу з питань роботи з дітьми, що забезпечить переформатування основних напрямів діяльності від карального до відновного правосуддя у ставленні до дитини;
- вдосконалення діяльності щодо профілактики дитячої злочинності; зменшення повторної та рецидивної злочинності серед неповнолітніх; зменшення кількості дітей, які потерпіли від злочинів;
- поліпшення умов утримання та виховання дітей у СІЗО, приймальниках-розподільниках, у школах та училищах соціальної реабілітації;
- створення умов для охоплення дошкільними навчальними закладами 100% дітей, які того потребують (зокрема ясельні групи);
- збільшення охоплення дітей позашкільною освітою (до 75%), фізичним вихованням в загальноосвітніх школах і дитячо-юнацьких спортивних школах тощо.

Відповідно до указів та доручень Президента України, спрямованих на забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних, культурних прав дітей в Україні, пріоритетними напрямками діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини у 2013 році визначено:

- роботу із зверненнями громадян та інспекційні поїздки регіонами України;
- реформування закладів несвободи та захист прав дітей, які перебувають у конфлікті із законом;
- захист права дитини на здоров'я;
- захист права дітей-інвалідів на освіту;
- захист права дитини на виховання в сім'ї;
- забезпечення та якість послуг з оздоровлення дітей;
- реалізацію права дитини на розвиток і удосконалення системи позашкільної освіти;
- співпраця зі ЗМІ та громадськими організаціями, які працюють в інтересах дітей.

Уповноважений Президента України з прав дитини 2013 року здійснював моніторинг виконання доручень Президента України з питань створення умов для забезпечення прав та інтересів дитини. Першочергова увага була приділена аналізу дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, що спрямовані на поліпшення становища дітей в Україні.

У червні 2013 року Уповноважений Президента України з прав дитини підготував і подав Президентові України звіт про діяльність Уповноваженого з прав дитини у першому півріччі 2013 року. Звіт містив детальний аналіз дій центральних і місцевих органів виконавчої влади на виконання указів та доручень Президента України. Крім цього, визначено актуальні ризики, їх причини та можливі наслідки неефективних дій місцевих і центральних органів влади щодо виконання конкретних завдань. Президент України надав доручення Прем'єр-міністру України детально опрацювати матеріали звіту та вжити заходів до поліпшення діяльності в царині забезпечення та захисту прав дитини.

Кабінет Міністрів доручив центральним і місцевим органам виконавчої влади вжити заходів щодо забезпечення належних умов для реалізації прав дітей в Україні з урахуванням пропозицій Уповноваженого Президента України з прав дитини.

За результатами моніторингових вивчень додержання в Україні прав дитини, проведених протягом року, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері Уповноважений вніс Президентові України пропозиції з питань удосконалення діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади. Протягом звітного періоду були ініційовані, розроблені та підписані такі нормативно-правові акти:

Указ Президента України від 22 жовтня 2012 року № 609 «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року»;

Указ Президента України від 28 грудня 2012 року № 756 «Про проведення у 2013 році в Україні Року дитячої творчості»;

Указ Президента України від 1 червня 2013 року № 312 «Про додаткові заходи із забезпечення реалізації прав та законних інтересів дітей».

Доручення Президента України від 7 травня 2013 року № 1-1/1102 щодо забезпечення якісного та безпечного літнього відпочинку та оздоровлення дітей у 2013 році;

Доручення Президента України від 1 червня 2013 року № 1-1/1356 щодо вдосконалення діяльності зі здійснення нагляду за дотриманням прав дітей, які усиновлені іноземцями та проживають за межами України;

Доручення Президента України від 30 серпня 2012 року № 1-1/2338 щодо поліпшення захисту прав та законних інтересів дітей;

Доручення Президента України від 22 липня 2013 року № 1-1/1852 щодо поліпшення соціальної підтримки дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, створення умов для реалізації права дітей на виховання в сім'ї.

Уповноважений виявив непоодинокі випадки порушення термінів виконання завдань, визначених в указах і дорученнях Президента України, що стосуються удосконалення системи та механізмів соціального захисту дітей.

Так, відповідно до Указу Президента України від 16 грудня 2011 року № 1163 «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні» Кабінет Міністрів України повинен був до 1 травня 2012 року розробити та забезпечити впровадження в установленому порядку механізму фінансування потреб дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за принципом «гроші ходять за дитиною». Упродовж півтора року Адміністрація Президента України чотири рази погоджувала Урядові перенесення термінів виконання завдання, але відповідний порядок так і не розроблено.

Окремо слід звернути увагу на невиконання Урядом завдань, які потребують виділення додаткових фінансових ресурсів з державного бюджету.

22 липня 2013 року Президент України видав доручення № 1-1/1852, яким доручив Кабінету Міністрів України до 1 серпня 2013 року вирішити в установленому порядку питання щодо надання у 2013 році державної фінансової підтримки для забезпечення функціонування центру соціальної підтримки дітей і сімей «Промінь надії» (Макарівський район Київської області). Проте 2013 рік минув, а питання щодо виділення фінансової допомоги для підтримки цього центру не розв'язане.

Не виконано також завдання, передбачене Указом Президента України від 1 червня 2013 року № 312 «Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей» стосовно виділення видатків для відкриття у поточному році на базі дитячого оздоровчого табору «Вимпел» Національного центру «Мала академія наук України» міжнародного центру дитячої наукової творчості.

Зволікання з виконанням завдань, визначених в указах і дорученнях Президента України, допускають також окремі міністерства. 2013 року були невиконані в установлені строки такі завдання:

Міністерством соціальної політики України

- щодо внесення зміни до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, спрямовані на вдосконалення механізму взаємодії органів опіки та піклування з іншими суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю щодо захисту прав дитини і підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- щодо затвердження положення про соціальну квартиру для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- щодо розроблення та впровадження методики соціальної роботи з дітьми, які потерпіли від кримінальних правопорушень або стали свідками таких правопорушень;
- щодо визначення порядку замовлення органами опіки та піклування соціальних послуг для дітей і сімей з дітьми, що надають спеціалізовані заклади та установи;

Міністерством культури України

- щодо затвердження нормативів матеріально-технічного забезпечення позашкільних навчальних закладів, зокрема дитячих музичних, художніх і хореографічних шкіл, шкіл мистецтв, відповідними інструментами, приладдям та інвентарем;

Міністерством охорони здоров'я України

- щодо вдосконалення порядку направлення на лікування дітей за кордон.

Попри це, упродовж останніх років досягнуто певного прогресу у сфері соціального захисту дітей та сімей з дітьми, передусім щодо виплати державної допомоги, зокрема підвищено розмір державної допомоги при народженні дитини та при усиновленні дитини, збільшено виплати на утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усунуто дискримінацію у фінансуванні утримання таких дітей залежно від форми влаштування, визначено порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, сформовано мережу реабілітаційних установ, закладів соціального захисту та соціального обслуговування.

Вжито суттєвих заходів щодо запровадження в Україні проактивної соціальної політики стосовно сімей, які виховують дітей. На сьогодні соціально найвразливіші — сім'ї з дітьми, які опинилися у складних життєвих обстави-

нах, до яких насамперед належать сім'ї, де батьки з певних причин (через тривалу хворобу, інвалідність, малозабезпеченість, безробіття тощо) не можуть забезпечити належного утримання та догляду за дитиною; де члени сім'ї — особи з особливими потребами; де батьки — трудові мігранти; де батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків; в яких дитина або декілька дітей відібрані за рішенням суду від батьків без позбавлення їх батьківських прав.

З метою запровадження належної превентивної соціальної роботи з такими сім'ями, що дозволить підтримати виховний потенціал сім'ї, позбавити дитину ризику втратити біологічну родину, запроваджено 12 тисяч додаткових посад фахівців соціальної роботи у складі Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Водночас, на переконання Уповноваженого, актуальним залишається питання щодо поліпшення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, спрямованої на профілактику соціального сирітства, розроблення комплексних соціальних послуг для дітей, позбавлених батьківського піклування, та сімей з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах, впровадження нових технологій соціальної роботи з такими дітьми та сім'ями. Розв'язанню саме цих питань присвячена Національна стратегія профілактики соціального сирітства, затверджена указом Президента.

У грудні 2013 року на засіданні Ради регіонів розглянуто питання «Про хід виконання указів та доручень Президента України про надання якісних соціальних послуг сім'ям з дітьми», де детально проаналізовано діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань розвитку проактивної соціальної політики і її складника — захисту прав дитини.

З питань виконання завдань і доручень Президента України Уповноважений направив 149 листів до центральних органів виконавчої влади, 217 — до місцевих органів виконавчої влади, 49 — до органів місцевого самоврядування. Взято участь у 37 заходах, зокрема засіданнях комітетів Верховної Ради України, міжвідомчих нарадах центральних органів виконавчої влади, колегіях міністерств, конференціях і міжнародних зустрічах.

Протягом звітнього періоду Уповноважений провів 32 робочі поїздки до регіонів України, зокрема до Автономної Республіки Крим, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей.

Під час робочих візитів проінспектовано роботу понад 200 закладів та установ, у яких перебувають діти. Крім того, в кожній області відбулися зустрічі з батьками-вихователями і прийомними батьками; з фахівцями соціальної роботи; державними службовцями, до компетенції яких належать питання захисту дітей; регіональними громадськими організаціями, що працюють в інтересах дітей.

Третину робочого часу у 2013 році Уповноважений Президента України провів у відрядженнях регіонами України (79 робочих днів).

У кожному регіоні спільно з головами обласних державних адміністрацій проведено розширені наради із структурними підрозділами обласних і районних державних адміністрацій за участю голів районних адміністрацій і міських голів, під час яких заслухано звіти про діяльність та інформацію про стан виконання указів і доручень Президента України у сфері захисту прав дитини.

Уповноважений звертає увагу на низку організаційних і змістовних недоліків у роботі керівників місцевих органів виконавчої влади. Заходи, вжиті на виконання нормативних документів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади не враховують особливостей районів і міст, фактично повторюють, а не уточнюють зміст нормативного документа із зазначенням місцевих виконавців. Така практика зумовлює неконкретність завдань, а отже, і низьку ефективність дії або її відсутність.

Уповноважений приділяє особливу увагу визначенню рівня ефективності заходів та якості звітів, які надходять від центральних органів виконавчої влади. За результатами аналізу якості отриманих Уповноваженим звітів про виконання указів і доручень Глави Держави листом Глави Адміністрації Президента України попереджено керівників регіонів про персональну відповідальність за незадовільну якість інформації та звітів про виконання актів Глави Держави.

З метою проведення моніторингу виконання місцевими органами виконавчої влади указів і доручень Президента України співробітники Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини Адміністрації Президента України провели низку методичних семінарів з питань удосконалення діяльності місцевих органів виконавчої влади з питань захисту прав дитини.

РОБОТА ІЗ ЗВЕРНЕННЯМИ ГРОМАДЯН ТА ІНСПЕКЦІЙНІ ПОЇЗДКИ РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ

Протягом 2013 року до Уповноваженого Президента України з прав дитини надійшло понад 1000 письмових, телефонних та електронних звернень від громадян та громадських організацій. Особисто прийнято громадян у Києві та 23 регіонах України.

Найпоширеніша тематика звернень — питання забезпечення прав дитини на якісне медичне забезпечення, захист житлових і майнових прав дітей, скарги на роботу місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування, захист прав дітей-сиріт та дітей з багатодітних родин, неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом, невплата зобов'язаними сторонами аліментів, забезпечення хворих дітей медикаментами та якісною медичною допомогою, захист від насильства, розв'язання конфліктів між батьками щодо визначення місця проживання дитини, представлення інтересів дітей в судах, інші питання соціально-правового захисту дітей. За підсумками року найбільша кількість звернень стосувалася:

перше рейтингове місце — скарг на дії або бездіяльність місцевих органів виконавчої влади ;

друге рейтингове місце — питань житлового забезпечення та майнових спорів стосовно житла, де діти або власники, або користувачі;

третє — спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини, участі у вихованні дитини.

На першому місці за кількістю звернень до Уповноваженого Президента України з прав дитини — скарги громадян на дії або бездіяльність місцевих органів виконавчої влади .

Аналіз звернень зазвичай свідчить про те, що сім'ї не довіряють посадовцям, а ті майже всі сім'ї, які до них звертаються, визначають кризовими або неблагополучними.

Часто посадовці підміняють поняття «права дитини» поняттям «мої функціональні повноваження». І це найпоширеніша причина звернення до Уповноваженого. Заявники скаржаться на те, що державні службовці часто проводять процес не досягаючи результату. Заявники ж природно потребують не тільки процесу, а понад усе завершеної дії, тобто відновлення, як вони їх розуміють, прав дитини.

Захист прав дитини полягає не тільки у виконанні функціональних повноважень посадовцем, а й у розв'язанні проблем дитини. В багатьох ситуаціях, розглядаючи скарги дітей або з приводу дітей, Уповноважений стикається з тим, що посадовці пояснюють незавершеність дії тим, що вони свої функції щодо дитини виконали. А мета часто залишається не досягнутою. Найтипівіші тут справи щодо аліментних зобов'язань дорослих щодо дітей.

Як показує аналіз, виявлені в ході перевірок Уповноваженим порушення процедури примусового виконання рішень судів про стягнення аліментів з боку державних виконавців не мають системного характеру, а їх усунення, в значній більшості випадків, не приводить до поновлення порушеного права дитини на отримання аліментів.

Причини, що перешкоджають стягненню аліментів, зокрема такі: у боржника нема постійного місця роботи, а часто він уникає офіційного працевлаштування; працевлаштування боржника за кордоном і ненадання інформації про місце роботи, країну перебування та отримані доходи; у боржника нема будь-якого майна, на яке можна було б звернути стягнення для погашення заборгованості зі сплати аліментів; тощо. Всі ці обставини ускладнюють, а часто унеможливають здійснення державними виконавцями своїх повноважень щодо примусового стягнення аліментів. Певні складнощі з отриманням доказів про наявність доходів у боржника в таких випадках фактично унеможливають кваліфікацію його дій за ознаками кримінального правопорушення — злісне ухилення від сплати аліментів.

Так, за результатами розгляду звернення Уповноваженого Президента України з прав дитини в інтересах громадянки Б. з Дніпропетровської області, Голова Державної виконавчої служби повідомив про результати перевірки виконавчого провадження щодо стягнення аліментів на користь заявниці з громадянина Б., що мешкає в Полтавській області. За несвоечасність проведення деяких виконавчих дій державні виконавці були притягнуті до дисциплінарної відповідальності. Попри те, що державні виконавці вжили всіх передбачених законодавством заходів щодо забезпечення виконання рішення суду, стягнути заборгованість зі сплати аліментів та періодичні платежі не вдалося. Причина цього — у боржника не було жодного майна та брак відомостей, які можна отримати в законний спосіб, про його доходи.

Уповноважений вважає, що для забезпечення дітей безумовним правом на отримання аліментів органам державного примусу до порушників такого обов'язку необхідно надати дієві інструменти. Правопорушенням повинно стати сам факт несплати аліментів, злісне ухилення від цього обов'язку треба розглядати як обставину, що обтяжує покарання за таке правопорушення. Покарання за несплату аліментів повинно бути не пов'язане з позбавленням волі і мати винятково економічний, фінансовий характер, що забезпечить погашення заборгованості та безумовне стягнення періодичних платежів на користь дитини. Такими покараннями можуть стати різні види примусових робіт, штрафи, конфіскація майна.

Відновлення порушених прав дітей — надзвичайно складний процес. Заявники часто вимагають термінового втручання Уповноваженого та скасування неправомірних актів влади, рішень судів, звільнення з посад винних, на їхню думку, посадовців. Автори звернень у намаганнях поновити законність часом вимагають від Уповноваженого вчинення дій, які суперечать законодавству.

Найпоширенішими зверненнями до Уповноваженого Президента України з прав дитини були звернення з питань житлового забезпечення та майнових спорів стосовно житла, де діти або власники, або користувачі.

Протягом 2013 року письмово, на електронну адресу, телефоном або на сторінку у фейсбуці звернулися понад 500 громадян з питань порушення майнових прав дітей, зокрема права на житло під час майнових спорів їхніх батьків один з одним, зі своїми родичами або третіми особами.

Аналіз причин, які призводять до ухвалення рішень судами про виселення дітей, показує, що першопричина таких випадків — порушення прав своїх дітей саме батьками. Свідоме ухиляння батьків від реєстрації дітей за місцем проживання, наслідком чого стає штучне усунення органу опіки та піклування від вивчення та врахування всіх ризиків, що можуть призвести до порушення прав дитини під час виконання такого договору.

За матеріалами направлених звернень, можемо стверджувати, що представники банківських установ переконують батьків, задля спрощення оформлення кредитів, зняти дітей з місця реєстрації (зазвичай йдеться про дітей — користувачів житлових приміщень), на що батьки погоджуються і фактично добровільно порушують майнові права дитини. Майно, користувачем якого є тільки дорослі особи, у разі виникнення проблем при поверненні кредиту, без жодного обмеження рішенням судів передається у власність надавача кредиту.

У подібних ситуаціях поновити майнові права неповнолітньої або малолітньої дитини неможливо, бо юридично дитина не має жодного стосунку до майнового спору батьків і надавача кредиту.

Друга поширена причина звернення батьків до Уповноваженого полягає в тому, що, перебуваючи у майнових спорах, звичайно у спадкових справах, з народженням кожної наступної дитини батьки вважають, що їхні права на вступ у спадщину зростають. Близько 15 справ, які перебували на розгляді в Уповноваженого Президента України з прав дитини, — це фактично затяжні майнові спори повнолітніх осіб, де одна зі сторін, будиши багатодітною, вважає, що її права на майно зростають через багатодітність.

До Уповноваженого Президента України з прав дитини звернулася родина Л. з міста Нововолинська з проханням захистити право на житло малолітніх дітей цієї родини.

Л. повідомляли, що їх ввели в оману під час передання в заставу квартири. Громадянин М. при наданні позики, нібито для спрощення процедури оформлення застави, запропонував підписати договір купівлі-продажу квартири з обіцянкою не реєструвати права власності до закінчення строку повернення грошових коштів.

Щоб приховати від органу опіки та піклування підготування до укладання договору купівлі-продажу, мати дітей, громадянка Л., зняла їх з реєстрації місця проживання в цьому житлі. Після укладання договору купівлі-продажу громадянка Л. знову зареєструвала місце проживання своїх дітей в цій квартирі.

Згодом, як стверджує Л., громадянин М. не дотримався своїх обіцянок та звернувся до суду з позовом до Л. про усунення перешкод у здійсненні права власності та виселення із спірної квартири Л. та її малолітніх дітей. Громадянка Л., при цьому, подала зустрічний позов до М. про визнання договору купівлі-продажу недійсним. Судовими рішеннями всіх інстанцій позов М. задоволено, а в зустрічних позовних вимогах Л. відмовлено. Саме після цього постало питання захисту житлових прав малолітніх дітей, бо виявилось, що вони постраждали від протиправних дій як кредитора, так і своєї мами.

З проханням втрутитися в цю справу, перевірити законність дій всіх сторін конфлікту в ситуації, що склалася, щодо житлових прав дітей Уповноважений Президента України з прав дитини звернувся до прокурора Волинської області та прокурора міста Нововолинська.

У зв'язку з виявленим фактом зняття громадянкою Л. своїх дітей з реєстрації місця проживання лише з метою штучного усунення органу опіки та піклування від участі у підготуванні до укладання договору купівлі-продажу квартири, що може стати підставою для визнання цього правочину недійсним, прокуратура подала позов до суду в інтересах дітей громадянки Л. про визнання незаконним зняття їх з реєстрації місця проживання.

Своєю чергою, виконавчий комітет Нововолинської міської ради ухвалив рішення про виділення родині Л. тимчасового житла з квартирної фонду соціального призначення з метою забезпечення дітей житлом до остаточного вирішення справи в суді.

Говорити про позитивне вирішення цієї справи ще зарано, при цьому можна зазначити активну позицію органів прокуратури та місцевих органів самоврядування щодо захисту житлових прав і законних інтересів дітей хоча б і після відповідного клопотання Уповноваженого Президента України з прав дитини.

Чи не найскладніші щодо перспективи бути розв'язаними — звернення громадян про спори між батьками щодо визначення місця проживання дитини, участь у вихованні дитини.

До Уповноваженого Президента України з прав дитини надходять звернення громадян, які свідчать про наявність порушень у діяльності органів опіки та піклування та перевищення Комісіями з питань захисту прав дитини наданих законодавством повноважень.

В окремих територіях місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування фактично самоусунулись від виконання функцій органу опіки та піклування та наділили ними Комісії з питань захисту прав дитини, що становить грубе порушення законодавства України.

За законодавством, Комісія з питань захисту прав дитини є консультативно-дорадчим органом, який утворює та очолює її голова районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчого органу міської, районної у місті ради.

Проте аналіз звернень громадян свідчить, що Комісії з питань захисту прав дитини в своїй діяльності виходять за межі повноважень консультативно-дорадчого органу та ухвалюють рішення замість органу опіки та піклування. Відповідно до статті 161 Сімейного кодексу України, якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішувати орган опіки та піклування або суд. Є випадки, коли ці та інші питання, які законом віднесені до компетенції органу опіки та піклування (статті 145, 146, 158 Сімейного кодексу України), вирішує Комісія з питань захисту прав дитини.

В окремих територіях Комісії з питань захисту прав дитини запровадили власні бланки, що не передбачено законодавством, їхні рішення підписує начальник служби у справах дітей та їх видають заявникам як рішення органу опіки та піклування. Такі рішення Комісії неправозгідні. Рішення Комісії з питань захисту прав дитини не можуть підміняти рішень органу опіки та піклування.

З метою забезпечення прав дитини Уповноважений направив листа до місцевих органів виконавчої влади з вимогою увідповіднити діяльність органів опіки та піклування вимогам Сімейного, Цивільного та Цивільного процесуального кодексів України, а Комісій з питань захисту прав дитини – Типовому положенню, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866.

Також причинами скарг на бездіяльність місцевих органів виконавчої влади були відмова у реєстрації народження дитини, реєстрації місця проживання дитини, у нарахуванні соціальних виплат, грубість представників місцевої влади у спілкуванні з заявниками, непояснення причин у разі відмов, неспроможність виконати вимоги закону щодо пільг багатодітним сім'ям, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, дітям-інвалідам, забезпечення безбар'єрності та доступності інфраструктури до потреб дітей-інвалідів, а також реалізація їхнього права на інклюзивну освіту.

Значна кількість звернень, що надійшли до Уповноваженого Президента України з прав дитини протягом року, стосувались питань лікування за кордоном дітей, хворих на рак та інші складні захворювання.

Перебуваючи з робочими поїздками в регіонах, Уповноважений Президента України з прав дитини спілкується із керівниками обласних управлінь охорони здоров'я, лікарями, батьками онкохворих дітей, які зазначають про необхідність запровадження прозорого і доступного механізму лікування дітей за кордоном, наголошуючи, що застарілий порядок, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 1995 року № 991 та наказом Міністерства охорони здоров'я України від 6 червня 2008 року № 307,

не відповідає потребам та інтересам тяжкохворої дитини, бо не визначає порядку ведення обліку хворих, яким рекомендоване таке лікування, не забезпечує рівності доступу до лікування, додержання черговості його оплати тощо.

Щодо кожної конкретної дитини Уповноважений з прав дитини звертався до Міністерства охорони здоров'я України. Проте відповіді Міністерства мали формальний характер, бо не містили конкретної інформації стосовно ухвалення рішення про направлення або відмову в направленні на лікування дитини.

Однак Міністерство охорони здоров'я України вважає, що питання направлення дітей на лікування за кордон врегульоване, бо Комісія МОЗ України з питань направлення на лікування за кордон у своїй діяльності керується Постановою Уряду від 8 грудня 1995 року № 991 та рекомендаціями Генеральної прокуратури України від 19 вересня 2011 року № 07/3–180 вих-11 про недопущення ухвалення зазначеною Комісією позитивних рішень щодо направлення громадян на лікування без офіційного підтвердження відповідними медичними закладами зарубіжних країн щодо термінів, обсягів і якості лікування, відповідальності сторін.

Також Міністерство охорони здоров'я України розробило і направило через Міністерство закордонних справ України на погодження до зарубіжних клінік проекти примірних угод, якими пропонується врегулювати договірні відносини лікування громадян України за кордоном. Утім Міністерство не зазначає, якого ефекту досягнуто в результаті листування із зарубіжними клініками.

Проте завдання, визначене Указом Президента України від 1 червня 2013 року № 312 «Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей», стосовно вжиття невідкладних заходів щодо вдосконалення порядку направлення дітей на лікування за кордон залишається невиконаним.

Зволікання з ухваленням нового порядку направлення дітей на лікування за кордон призводить до негативних наслідків при визначенні реальних обсягів коштів Державного бюджету, спрямованих для організації своєчасного лікування за кордоном дітей, які його потребують.

Уповноважений Президента України з прав дитини в своїх зверненнях до Кабінету Міністрів України, Міністерства охорони здоров'я України наголошував, що заходи, які вживає Міністерство в цій сфері недостатні та малоефективні, бо в Указі стоїть чітко завдання запровадити прозорий і доступний механізм лікування дітей за кордоном та збільшити бюджетні видатки на ці цілі.

Отже, тематика звертань до Уповноваженого Президента з прав дитини проти попереднього періоду незначно змінилася, що свідчить про збереження у суспільстві основних причин порушення прав дітей. Незавершеність адмінреформи обумовлює подальшу неготовність місцевих органів виконавчої влади ухвалювати комплексні, міжвідомчі рішення на користь конкретної дитини. Діяльність багатьох посадовців обмежується тільки виконанням своїх функцій та браком ефективної практики визначення та

виконання комплексних рішень в інтересах конкретної дитини. Індивідуальні плани захисту прав дитини, як і раніше, ведуть органи опіки та піклування формально, про що неодноразово звертався Уповноважений до місцевих органів виконавчої влади.

Протягом року на місцевий рівень центральні органи виконавчої влади не направили жодної методичної рекомендації з питань розгляду звернень громадян, зокрема дітей.

ЗАХИСТ ПРАВА ДИТИНИ НА ЗДОРОВ'Я

Показники материнської та малюкової смертності — індикатори соціально-економічного добробуту країни та входять до переліку основних Цілей розвитку тисячоліття, визначених ООН.

Під час робочих поїздок до АР Криму, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Полтавської, Хмельницької, Рівненської, Луганської, Запорізької, Кіровоградської, Харківської областей та міста Києва Уповноважений Президента України з прав дитини обов'язково відвідує перинатальні центри, діяльність яких відбувається в рамках Національного проекту «Нове життя — нова якість охорони материнства та дитинства».

Завдяки впровадженню сучасних перинатальних технологій, наданню якісних медичних послуг породіллям і новонародженим, показник малюкових втрат **знизився до 7,9 на 1 000 народжених живими**, тоді як у 2012 році він становив 8,6, а в 2011 році — 9,1. Україна наполегливо наближається до показника держав європейського регіону, який в європейських країнах становить 6,9 на 1 000 народжених живими.

Те ж саме стосується і рівня материнських втрат. За даними МОЗ України, у 2013 році він становив 11,6 на 100 000 народжених живими проти 13,1 у 2012 році та проти 14,7 на 100 000 народжених живими у 2011 році. Зниження показника материнських втрат від початку реалізації Національного проекту «Нове життя — нова якість охорони материнства та дитинства» відбулося на 21 %.

Уповноважений Президента України з прав дитини зазначає, що Уряд, Міністерство охорони здоров'я України у сфері охорони материнства та дитинства впроваджують нормативну базу, інновації, які дозволяють говорити про певні досягнення в дотриманні Україною стандартів Декларації тисячоліття ООН і виконанні взятих на себе зобов'язань щодо Цілей розвитку тисячоліття.

За результатами інспекційних поїздок Уповноваженого Президента України з прав дитини у більшості областей зафіксовано порушення у частині виконання вимог доручення Президента України від 30 серпня 2012 року № 1-1/2338 щодо забезпечення пологових і дитячих лікувальних закладів інвентарем, функціональними ліжками, м'яким інвентарем згідно з табелем оснащення.

Чернівецька, Вінницька, Донецька, Київська, Закарпатська, Сумська, Миколаївська, Черкаська, Харківська області та м. Київ провели інвентариза-

цію матеріально-технічного забезпечення дитячих лікарень і дитячих відділень лікувальних закладів відповідно до чинних наказів Міністерства охорони здоров'я України. Результати інвентаризації заслухано на колегіях і визначено першочергові організаційні та фінансові заходи щодо поліпшення матеріально-технічного забезпечення міських і районних дитячих лікарень. Крім того, для розв'язання цих питань залучаються спонсори для придбання медичного обладнання, функціональних ліжок, матраців, білизни.

Проте результати інспекції Уповноваженого Президента України з прав дитини виявили формальний підхід у багатьох районах до виконання завдання Глави Держави. Рівень забезпеченості закладів, які надають медичну допомогу дітям, обладнанням, м'яким інвентарем не відповідають вимогам табелю оснащення.

Станом на кінець 2013 року в більшості областей були проведені заходи з інвентаризації закладів охорони здоров'я. Міські, районні лікарні АР Криму, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Кіровоградської, Луганської, Тернопільської, Херсонської, Чернівецької, Чернігівської областей потребують оновлення 60–70% ліжок та 30–50% м'якого інвентарю.

У Вінницькій, Кіровоградській, Київській областях за результатами проведеної інвентаризації райдержадміністрації та міські ради виділили цільові кошти для проведення поточних ремонтів і придбання функціональних ліжок, матраців і постільної білизни.

Протягом 2013 року відбулося планове оновлення ліжок та м'якого інвентарю за рахунок місцевих бюджетів і спонсорів у ряді лікарень Волинської, Вінницької, Донецької, Житомирської, Київської, Миколаївської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Чернівецької областей та м. Києві.

Одночасно інформація, яку надали Закарпатська, Львівська, Одеська, Полтавська, Сумська, Рівненська, Хмельницька області та м. Севастополь не відповідає змістові завдання, визначеного дорученням Президента України від 30 серпня 2012 року № 1–1/2338, в частині забезпечення стану матеріально-технічного оснащення закладів охорони здоров'я згідно з вимогами законодавства.

Міністерство охорони здоров'я України направило методичний лист (від 3 жовтня 2013 року № 10.03.67/3140/30647), яким рекомендувало територіальним органам охорони здоров'я при складанні розрахунків обсягів видатків на охорону здоров'я місцевих бюджетів на 2014 рік обов'язково враховувати потреби у медичному обладнанні, м'якому інвентарю, функціональних ліжках для дитячих закладів охорони здоров'я.

Уповноважений Президента України з прав дитини, перебуваючи з робочою поїздкою у червні 2013 року в Кіровоградській області, відвідав дитяче та пологове відділення центральної районної лікарні у смт Олександрівці. Було зафіксоване порушення в частині забезпечення закладу м'яким інвентарем, обладнанням, функціональними ліжками згідно з табелем оснащення.

Незадовільний матеріальний стан дитячого та пологового відділень у цьому медичному закладі розглянуто під час наради за участі голови Кіровоград-

ської ОДА та керівниками відповідних структурних підрозділів облдержадміністрації, в компетенції яких перебуває питання захисту прав дитини.

За результатами наради ухвалено рішення голови Кіровоградської ОДА про проведення комплексної перевірки матеріально-технічного стану закладів, у яких надається медична допомога дітям. Протягом серпня-вересня 2013 року була проведена робота з повного переоснащення дитячого та пологового відділення центральної районної лікарні у смт Олександрівці та ще 8 дитячих і пологових стаціонарів області за рахунок коштів місцевих бюджетів та спонсорської допомоги.

Численні звернення громадян до Уповноваженого стосуються питань матеріального забезпечення дитячих відділень лікувальних закладів. До Уповноваженого Президента України з прав дитини надійшла скарга громадянки Наталії Ч. з м. Алчевська щодо незадовільного матеріально-технічного стану інфекційного відділення Алчевської центральної міської лікарні.

Громадянка інформувала про грубе порушення прав дітей на отримання якісних медичних послуг: у палатах не проведено ремонту, ліжка та м'який інвентар вкрай застарілі, водогін у кишковому відділенні потребує негайного ремонту, в туалетах антисанітарія тощо.

На вимогу Уповноваженого Президента України з прав дитини була створена комісія Департаменту охорони здоров'я Луганської обласної державної адміністрації, яка виявила низку порушень в діяльності цього закладу.

За результатами перевірки розпорядженням Алчевського міського голови від 7 жовтня 2013 року № 775-к головному лікарю комунального закладу «Алчевська міська лікарня» за неналежне виконання службових обов'язків, брак контролю за використанням матеріальних цінностей оголошено догану.

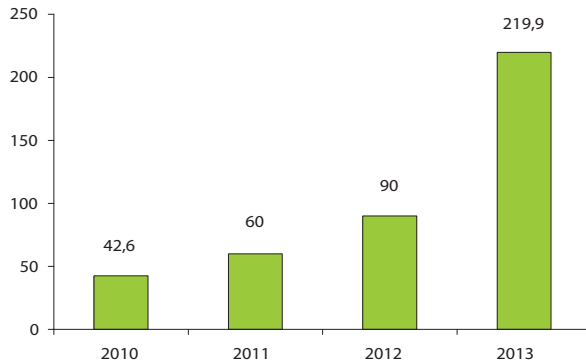
За рахунок коштів місцевого бюджету та залучених позабюджетних коштів проведено ремонт покрівлі, розпочато ремонт системи водопостачання та замінено 3 вікна в палатах на сучасні склопакети.

Крім того, проведена інвентаризація дитячої лікарні, за результатами якої подано бюджетний запит до управління фінансів Алчевської міської ради з надання додаткового фінансування сумою 72 413,00 грн. з метою оснащення закладу необхідним м'яким і твердим інвентарем.

Одним із пріоритетних напрямів роботи Уповноваженого Президента з прав дитини визначено моніторинг надання якісних медичних послуг дітям та ефективності використання коштів Державного бюджету, спрямованих на забезпечення необхідними лікарськими засобами та продуктами спеціального харчування дітей, хворих на онкологічні та онкогематологічні, інші складні й рідкісні форми захворювання.

Відповідно до доручення Президента України від 30 серпня 2012 року № 1-1/2338 щодо поліпшення захисту прав і законних інтересів дітей, для **лікування дітей, хворих на онкологічні захворювання** у Державному бюджеті на 2013 рік передбачено 219,9 млн гривень, що у 2,5 разу більше, ніж у попередньому році (на лікарські засоби та вироби медичного призначення).

Видатки Державного бюджету України для забезпечення лікування дітей з онкологічними та онкогематологічними захворюваннями
(млн грн)

Завдання Глави Держави виконується не повною мірою, про що свідчать звернення батьків онкохворих дітей та інспекційні перевірки Уповноваженого Президента України з прав дитини по регіонам.

Окрему увагу актуальним питанням належного забезпечення медичною допомогою дітей, хворих на онкологічні та онкогематологічні захворювання, присвячено під час інспекційних поїздок Уповноваженого Президента України з прав дитини до всіх регіонів України.

На виконання завдань, визначених Указом Президента від 1 червня 2013 року № 312 «Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей», Міністерство охорони здоров'я України за купівлі лікарських засобів, виробів медичного призначення та реагентів провело за скороченою процедурою. Крім того, постачання препаратів відбуваються динамічними темпами. Особливо значні обсяги постачання виконано протягом червня — серпня 2013 року.

За зробленими закупівлями економія бюджетних коштів становила 6,3 млн грн. Уповноважений Президента України з прав дитини підтримав пропозицію Міністерства охорони здоров'я України щодо закупівлі засобів і виробів медичного призначення для лікування дітей з онкологічними та онкогематологічними захворюваннями на заощаджені кошти.

Врахувавши рекомендації наради з питань забезпечення медичною допомогою дітей, хворих на онкологічні та онкогематологічні захворювання, проведеної під головуванням Уповноваженого Президента України з прав дитини 23 травня 2013 року у м. Вінниці з участю представників МОЗ України, керівництва Вінницької та Чернігівської обласних державних адміністрацій, фахівців у сфері дитячої онкології та гематології, Міністерство затвердило 27 червня 2013 року наказ про здійснення контролю над забезпеченням пацієнтів на онкологічні хвороби лікарськими засобами, що закуповуються за державні кошти. Цим наказом передбачена жорстка звітність щодо використання лікар-

ських засобів, а також регулярне інформування щодо залишків і їх подальшого перерозподілу.

Крім того, МОЗ розширив номенклатуру закупівель лікарських засобів, які найчастіше використовуються для протокольного лікування онкохворих дітей та трансплантації кісткового мозку, що були рекомендовані до внесення регіональними управліннями охорони здоров'я та фахівцями у сфері дитячої онкології.

Уповноважений Президента України з прав дитини особливу увагу приділив діяльності МОЗ щодо удосконалення системи надання психіатричної допомоги дітям.

Уповноважений висловив низку зауважень до Концептуальних засад щодо удосконалення надання психіатричної допомоги та нового Порядку надання психіатричної допомоги дітям (накази МОЗ від 18 травня 2013 року № 399 та № 400), розроблених на виконання Указу Президента від 16 грудня 2011 року № 1163 «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні».

Окрім того, Уповноважений звернувся до Міністерства охорони здоров'я, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України з вимогою посилити контроль за діяльністю закладів, в яких виховуються дітисироти та діти, позбавлені батьківського піклування, щодо якості психіатричної допомоги в умовах закладу та обґрунтованості направлення дітей на лікування до психіатричних лікарень, з метою недопущення зловживань психіатрією та порушень прав дітей.

Уповноважений Президента України з прав дитини увійшов до складу Міжвідомчої координаційної ради з питань удосконалення системи надання психіатричної допомоги в Україні, яку очолив Міністр охорони здоров'я України, та вніс пропозиції до проекту Концепції Державної програми розвитку системи охорони психічного здоров'я в Україні до 2020 року в частині поліпшення дитячої психіатрії.

Нові соціальні ініціативи «Діти — майбутнє України» визначили курс на посилення соціального захисту дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, забезпечення створення сприятливих умов для їхньої життєдіяльності та виховання у сімейному колі.

За ініціативи громадських організацій, які працюють з дітьми з розладами спектру аутизму, створена та діє робоча група для напрацювання законодавчих пропозицій щодо поліпшення захисту прав таких дітей. До складу робочої групи разом з батьками, представниками громадських організацій входять Уповноважений Президента України з прав дитини Юрій Павленко, представник Президента України у Верховній Раді, народний депутат Юрій Мірошниченко, дитячий психіатр МОЗ, начальник відділу інклюзивної освіти та інтернатних закладів МОН та інші.

Результати діяльності робочої групи протягом 2013 року такі:

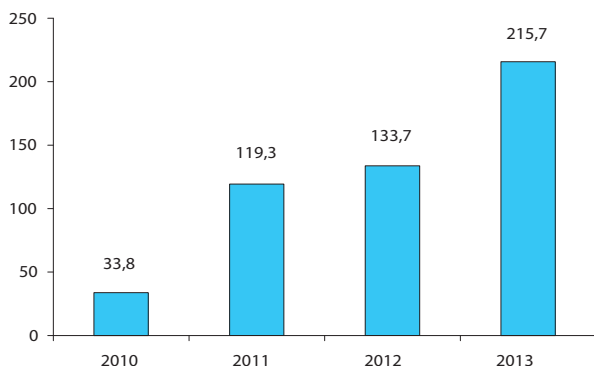
- народний депутат України Ю. Мірошниченко на розгляд парламенту подав законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту» (щодо запровадження інклюзивної дошкільної освіти) (2348-а від 19 червня 2013 року);

- МОЗ України розпочав розроблення Клінічного протоколу для дітей з розладами спектру аутизму, що ґрунтується на принципах доказової медицини;
- вперше в Державному бюджеті 2013 року передбачено 10 млн гривень на лікування дітей, хворих на розлади психіки та поведінки із спектру аутизму;
- під пильним громадським контролем, за наказом МОЗ від 15 травня 2013 року 3743 закуплені в централізованому порядку за кошти Державного бюджету України на 2013 рік і розподілені лікарські засоби для лікування дітей, хворих на розлади психіки та поведінки із спектра аутизму;
- Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Шупіка запланувала з 2014 року внесення до курсу підвищення кваліфікації лікарів лекції з аутизму;
- МОН України ухвалив наказ від 28 травня 2013 року № 621 «Про створення експертно-консультативної ради з питань аутизму»;
- ініційовано проведення 2 квітня 2014 року парламентських слухань на тему: «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з розладами аутичного спектра: проблеми та шляхи їх розв'язання».

Протягом 2013 року до Уповноваженого Президента України з прав дитини надійшло понад 40 звернень батьків, **діти яких хворіють на рідкісні захворювання**, зокрема на ювенільний ревматоїдний артрит, мукополісахаридоз тощо.

Майже рік велись дебати між Міністерством фінансів України та Міністерством охорони здоров'я України щодо виділення коштів на централізовану закупівлю медичних препаратів для дітей, які хворіють на ювенільний ревматоїдний артрит. Узгоджене рішення досягнуто — Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» виділено кошти сумою 16 700,00 тис. грн на розв'язання зазначеного питання.

Видатки Державного бюджету України для забезпечення лікування дітей з рідкісними захворюваннями (млн грн)

Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 22 жовтня 2012 року № 832 затверджено уніфікований клінічний протокол медичної допомоги дітям, хворим на ювенільний артрит, відповідно до якого лікування дітей має забезпечуватись препаратом традиційної терапії — метотрексат, вкрай важкі форми захворювання потребують лікування біологічними препаратами — адалімумаб та тоцилізумаб, які сертифіковані в Україні.

Фахівці у сфері ревматології, батьки дітей, які хворіють на ювенільний ревматоїдний артрит, зазначають, що лікування більшості дітей, відбувається препаратом метотрексат за рахунок коштів місцевих бюджетів. Водночас діти, хворі на важку форму ювенільного ревматоїдного артриту, потребують лікування дорогими препаратами біологічної терапії.

У контексті забезпечення права цих дітей на здоровий розвиток Уповноважений Президента України з прав дитини звернувся до Кабінету Міністрів України, міністерств фінансів, охорони здоров'я.

МОЗ закупив і доставив по областях саме біологічні препарати для лікування дітей, хворих на ювенільний ревматоїдний артрит (наказ МОЗ від 18 грудня 2013 року № 1113).

Також Міністерство охорони здоров'я України доручило керівникам структурних підрозділів з питань охорони здоров'я при формуванні місцевих бюджетів на 2014 рік підготувати бюджетні запити для реалізації регіональних заходів забезпечення медичною допомогою дітей, хворих на ЮРА.

Унаслідок численних звернень громадських організацій та батьків, діти яких хворіють на мукополісахаридоз, Уповноважений Президента України з прав дитини звернувся до Прем'єр-міністра України з проханням зобов'язати Міністерство охорони здоров'я України вжити вичерпних заходів для розв'язання питання реєстрації в Україні лікарських засобів «Елапраза» та «Наглазим» для лікування зазначеної нозології.

Лікарський засіб «Наглазим» зареєстровано в Україні (наказ МОЗ від 2 серпня 2013 року № 684), державна реєстрація лікарського засобу «Елапраза» триває.

Безумовно, діти, хворі на рідкісні захворювання, мають бути забезпечені необхідними ліками за кошти державного бюджету, але це лише перший крок на шляху створення загальнодержавної системи надання комплексної допомоги дітям, хворим на рідкісні захворювання.

Фахівці та експерти у сфері генетики зазначають, в Україні протягом останніх років досягнутий певний прогрес у діагностиці та лікуванні рідкісних захворювань. Але, поряд із вжитими заходами, існують і певні перешкоди в наданні комплексної допомоги дітям з рідкісними захворюваннями, зокрема:

- бракує алгоритмів і стандартів надання медичної допомоги дітям з рідкісними захворюваннями;
- не існує реєстру дітей, хворих на рідкісні захворювання;
- бракує в Україні низки лікарських засобів та їх аналогів;

- розв’язання питання реєстрації в Україні необхідних лікарських засобів для своєчасного та безперервного забезпечення необхідним медичним обслуговуванням хворих дітей;
- бракує освітніх програм для лікарів первинної ланки, педіатрів, дитячих неврологів, педагогів, батьків, соціальних працівників з діагностики, лікування, реабілітації та соціалізації дітей, хворих на рідкісні захворювання;
- низький рівень обізнаності населення щодо діагностики, лікування та реабілітації дітей з рідкісними захворюваннями.

До Уповноваженого Президента України з прав дитини звернулися батьки з Львівської області щодо сприяння забезпеченню їхніх дітей препаратами гормону росту.

На виконання заходів Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року за напрямом «Централізована закупівля медикаментів для дітей, хворих на нанизм різного походження» на 2013 рік передбачено 22,9 млн грн. По розподілу на Львівську область передбачено 1,3 млн грн., згідно з наказом МОЗ України від 18 травня 2013 року № 407. За інформацією департаменту охорони здоров’я Львівської ОДА станом на 1 липня 2013 року препаратів гормону росту в наявності не було.

Після втручання Уповноваженого Президента України з прав дитини постачання препаратів гормону росту було скероване МОЗ України в Львівську область та поновлене право дітей на безплатне забезпечення засобами лікування хвороби.

До Уповноваженого Президента України з прав дитини звернулися батьки з Київської та Черкаської областей щодо сприяння забезпеченню їхніх дітей, хворих на дитячий церебральний параліч, препаратом «Диспорт».

В липні 2013 року за кошти державного бюджету МОЗ централізовано закупив і розподілив лікарські засоби для дітей, хворих на дитячий церебральний параліч, зокрема «Диспорт», на суму 2,3 млн грн.

Проте несвоєчасність постачання препарату «Диспорт» до регіонів, брак якісної комунікації між позаштатними дитячими неврологами зазначених областей та батьками дітей, хворих на дитячий церебральний параліч, призвело до порушення права дітей на своєчасну медичну допомогу.

Після втручання Уповноваженого Президента України з прав дитини постачання препаратів «Диспорт» та «Батокс» було скероване МОЗ України до Київської та Черкаської областей. Батьки та діти були запрошені на консультації до дитячих неврологів для визначення показань для призначення препаратів та узгодження графіку їх введення.

Враховуючи соціальну значущість питання медичної допомоги дітям, які хворіють на рідкісні захворювання, Уповноважений Президента України з прав дитини з відповідними листами звернувся до Прем’єр-міністра України, Міністра фінансів України та Міністра охорони здоров’я України зазначивши, що

завдання, визначене дорученням Президента України від 30 серпня 2012 року № 1–1/2338, стосовно вжиття заходів щодо забезпечення у повному обсязі 2013 року дітей, хворих на мукополісахаридоз залишається невиконаним.

Отже, діяльність Уповноваженого Президента з прав дитини була спрямована на захист права на здоров'я певних груп дітей, об'єднаних одними захворюваннями, так і на захист прав окремих дітей, батьки яких зверталися до Уповноваженого. Крім того, значна увага приділялася контролю за виконанням місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування доручень Президента України в частині забезпечення лікувальних закладів якісними ліками для пільгових категорій дітей та інвентарем. За безпосереднього втручання Уповноваженого відремонтовано та оновлено м'який інвентар у 30 дитячих відділеннях районних лікарень.

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

На виконання доручення Президента України від 30 серпня 2012 року № 1-1/2338 у Державному бюджеті 2013 року в 2,5 разу (48 млн грн) збільшено обсяги видатків на освіту дітей з особливими потребами в загальноосвітніх навчальних закладах, що створює відповідні умови для відкриття інклюзивних класів у загальноосвітніх школах та інклюзивних груп у дошкільних закладах.

Також на виконання завдання, визначеного вищезазначеним дорученням Президента України, у Державному бюджеті України на 2013 рік передбачено 10 млн грн на видання підручників і посібників для учнів з особливими освітніми потребами, зокрема виготовлених шрифтом Брайля.

З метою створення рівних умов для здобуття дітьми освіти, охоплення навчанням дітей з особливими освітніми потребами Уповноважений плідно співпрацює з Міністерством освіти і науки України. Упродовж останніх трьох років розроблено нормативно-правову базу щодо організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами організовується відповідно до «Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872 та наказу Міністерства освіти і науки України від 23 липня 2013 року № 1034 «Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року».

Крім того, міністерство розробило та направило регіональним підрозділам освіти і науки низку інструктивних листів і методичних матеріалів про організаційно-правові засади забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами.

Накопичений у регіонах України досвід, свідчить про беззаперечні досягнення у сфері апробації поширених у світі прогресивних технологій реалізації права дитини з інвалідністю на якісну освіту. Водночас цей досвід потребує і перегляду загальноприйнятих понять і практик, зокрема:

Неузгодженість термінів, які використовуються в контексті розвитку інклюзивної освіти. Різне тлумачення має сам термін «інклюзивна освіта», від «пристосування шкіл та їх загальної освітньої філософії та політики до потреб

усіх учнів — як обдарованих дітей, так і тих, що мають особливі потреби», до «впровадження інноваційних технологій, демократичних підходів в організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами». Залишаються не означеними і базові терміни: «дитина з інвалідністю», «дитина з особливими освітніми потребами», «дитина-інвалід», «діти з обмеженими фізичними можливостями» тощо. Нормативна база Міністерства освіти та науки України оперує поняттям «діти з особливими освітніми потребами» без деталізації поняття в контексті інклюзивної освіти.

Розвиток інклюзивної освіти обумовлює необхідність тісної професійної співпраці педагогічних, медичних, соціальних працівників в інтересах конкретної дитини. На сьогодні в царині розвитку інклюзії в Україні не розроблено міжгалузевих нормативних актів з питань співпраці в інтересах дитини. Педагогічні працівники потребують рекомендацій медичних працівників з питань поведінкових особливостей конкретної дитини-учасника навчального процесу. Шкільні медичні працівники не мають методичного забезпечення щодо дітей з захворюваннями різних нозологій. Фахівці соціальної роботи не мають необхідних знань з питань інклюзивної освіти, не готові надавати допомогу з цих питань сім'ям, в яких виховуються діти з інвалідністю. Співпраці денних реабілітаційних центрів для дітей-інвалідів та інклюзивних навчальних закладів практично нема.

Відчувається гостра нестача роз'яснювальної роботи з соціумом, громадою, педагогічною та медичною громадськістю. З-поміж інших, як засвідчила дискусія, потребує розв'язання проблема щодо несприйняття інклюзивного навчання батьками як здорових дітей, так і дітей з інвалідністю, готовність педагогів до сприйняття таких дітей так само проблематична, констатувала вона, зауваживши, що це все гальмує процес відкриття нових інклюзивних класів. Батьки дітей з інвалідністю часто стикаються з невмотивованими, на їхній погляд, відмовами в зарахуванні дітей до навчальних закладів, в тому числі і дошкільних. Не знаходить підтвердження продекларована готовність учителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, які обтяжені поведінковими особливостями. Не всі педагоги готові сприймати суттєві зміни їхнього професійного процесу: частина педагогів має стійке особистісне несприйняття поведінкових особливостей таких дітей, а подекуди і їхніх батьків.

На часі переосмислення ролі та завдань психолого-медико-педагогічної консультації, яка за результатами обстеження має надати батькам рекомендації щодо специфіки організації навчання дитини з особливими потребами. Основна увага має бути приділена вивченню потреб і стану розвитку дитини, а саме врахуванню особливостей психічного розвитку дитини та спроможності її сім'ї надавати освітню допомогу дитині, посилити консультаційну допомогу батькам, а не просто визначати тип закладу, в якому дитина повинна навчатися. На сьогодні в роботі ПМПК зберігається низка процедур і підходів, які обумовлюють ризики порушення прав дитини, ніж її захисту. Тільки за умови розуміння суті права дитини ПМПК можуть стати дієвим інструментом інклюзивної освіти.

До Уповноваженого Президента України з прав дитини звернулась гр. Л. — мати дитини-інваліда щодо порушення права її сина на здобуття дошкільної освіти.

З наданих матеріалів випливає, що малолітній Л., 2007 р.н., навчався у дошкільному відділенні Мізоцької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату (для дітей з вадами мовлення) Рівненської області. На підставі висновку психолого-медико-педагогічної консультації дитину відрахували з цього закладу.

За дорученням Уповноваженого Президента України з прав дитини заява Л. була розглянута з виїздом у м. Рівне у присутності заявниці та за участі працівників управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації та керівника обласної психолого-медико-педагогічної консультації.

Справа малолітнього Л. була також вивчена центральною психолого-медико-педагогічною консультацією, яка дійшла висновку про безпідставне відрахування дитини з спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату.

За результатами розгляду справи Управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації видало дитині Л. направлення для навчання в дошкільному відділенні Мізоцької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату.

Розвиток інклюзивної освіти природно обумовлює удосконалення діяльності спеціальних шкіл і реорганізацію інтернатних закладів. Інклюзивна освіта не заперечення спеціального навчання, багаторічний досвід упровадження якого є в Україні. Навпаки, вона розширює можливості як спеціальних, так і загальноосвітніх шкіл, змінює практику співпраці педагогів з батьками та дітьми. В більшості регіонів ця дискусія набуває значного загострення і потребує якнайшвидше подолати конфлікт інтересів в органах освіти, а саме взаємозв'язок розвитку інклюзивної та спеціальної освіти.

Подолати цей конфлікт може тільки діяльність, спрямована найперше на забезпечення прав конкретної дитини, а не закладу. Саме тому, до ухвалення рішення в інтересах конкретної дитини щодо реалізації її права на якісну освіту мають бути залучені органи опіки та піклування, а саме Комісії з питань захисту прав дитини, а не тільки психолого-медико-педагогічні консультації.

Крім того, необхідно визначити, дитина з якими потребами може навчатись у загальноосвітній школі за інклюзивною програмою. До Уповноваженого Президента України з прав дитини звернулись батьки дитини-інваліда Г. щодо влаштування їхнього сина в дошкільний навчальний заклад. Дитині виповнилось 7,5 року, вона хвора на дитячий аутизм.

За віком дитина має здобувати початкову освіту, але батьки, враховуючи особливості стану здоров'я дитини, бажають, щоб син відвідував дошкільний навчальний заклад.

Відповідно до Положення про дошкільний навчальний заклад, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2003 року № 305,

до дошкільних навчальних закладів приймаються діти віком до шести (семи) років.

З огляду на те, що за віком дитина не може бути зарахована до дошкільного навчального закладу, з метою реалізації її права дитини на освіту, а також з урахуванням стану здоров'я та освітніх потреб дитини, управління освіти рекомендувало батькам організувати навчання дитини за індивідуальною програмою в загальноосвітній школі за місцем їхнього проживання.

Батьки від цієї пропозиції відмовились і дитина залишається неохопленою навчанням.

У цьому контексті можливо на основі Міжнародної класифікації хвороб визначити хвороби та стани дітей, за яких дітям рекомендується навчання за інклюзивною програмою.

На часі переосмислення ролі та завдань психолого-медико-педагогічної консультації.

Відповідно до Указу Президента України від 16 грудня 2011 року № 1163 «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні» Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України було доручено переглянути Положення про психолого-медико-педагогічні консультації (ПМПК) і посилювати гарантії реалізації права дитини на сімейне виховання при розв'язанні питань направлення дітей до відповідних навчальних закладів.

Відповідно до пункту 4.7 зазначеного Положення висновок центральної, республіканської, обласних, районних (міських) консультацій має рекомендаційний характер і служить підставою для направлення дітей органами управління освітою до загальноосвітніх навчальних закладів, класів (груп) з інклюзивним (інтегрованим) навчанням, спеціальних дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів з урахуванням побажань батьків (осіб, які їх замінюють) та організації належної корекційно-розвиткової роботи.

Натомість, під час поїздок по регіонах України Уповноважений Президента України з прав дитини неодноразово виявляв в особових справах вихованців інтернатних закладів висновки ПМПК, які містять рекомендації про перебування дитини в дитячому закладі із зазначенням типу закладу.

Такі висновки ПМПК порушують право дитини на проживання в сім'ї та здобуття освіти в класах (групах) з інклюзивним (інтегрованим) навчанням або інших типах навчальних закладів на бажання батьків. Про це свідчать і численні звернення батьків до Уповноваженого з прав дитини.

Крім того, саме Положення про ПМПК — це не зразок правозахисного документу. Так, жодного слова не містить цей документ про права дитини або її батьків. Вочевидь, автори більше стурбовані самою організацією роботи структури під назвою ПМПК, а не значенням для дитини висновку, ухваленого консультацією рішення.

Уповноважений Президента з прав дитини вніс пропозицію Прем'єр-міністрові України та Міністрові освіти і науки України розробити та затвердити порядок проведення медико-психолого-педагогічного вивчення дитини

працівниками ПМПК та надання батькам рекомендацій щодо програми, форм і методів навчання та проведення корекційно-розвиткової роботи, соціально-трудової реабілітації. Завданням визначено і формування іміджу психолого-медико-педагогічних консультацій як осередків надання різнобічної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, та створення на їхній базі ресурсних центрів сприяння організації якісного навчання таких дітей в інклюзивних умовах.

До Уповноваженого Президента України з прав дитини у серпні 2013 року надійшли звернення від:

- голови батьківського комітету Євпаторійської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату Рибак Н. І. та соціального педагога Білякової М. А. щодо порушень прав вихованців зазначеного закладу (про практику незаконного поміщення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до психіатричної лікарні, як засобу покарання за погану поведінку);*
- фахівців соціальної роботи Новоазовського району Донецької області щодо порушення прав дітей у Дзержинській спеціальній школі-інтернаті № 26 для розумово відсталих дітей (про утримання в закладі дітей з нормальним інтелектом, але діагностованих як розумово відсталі).*

Факти, викладені в листах заявників підтвердилися. Формування контингенту вихованців інтернату відбувається на 80% за рахунок дітей, які проживають на території району, що може свідчити про невинуватість зарахування дітей саме до школи для розумово відсталих дітей. Виявлені факти зарахування дітей до школи-інтернату раніше отримання висновків психолого-медико-педагогічної консультації про необхідність навчання дитини саме в такій школі, факти зарахування дітей до подання заяви батьків про зарахування дітей.

Під час наради з фахівцями соціальної роботи і директорами навчально-виховних закладів були підтверджені випадки зарахування до школи для розумово відсталих таких дітей, які фактично такого діагнозу не мають. Зараховані діти до підготовчого відділення школи-інтернату на умовних засадах, не проходять потім обстеження ПМПК для підтвердження або спростування діагнозу про розумову відсталість. Батьки дітей не поінформовані про те, що навчання в спеціальній школі-інтернаті для розумово відсталих дітей не дає дитині базової середньої освіти. Діти, які закінчили спеціальну школу для розумово відсталих дітей, отримують свідоцтво про закінчення спеціальної загальноосвітньої школи, що дає право на вступ тільки до професійно-технічного навчального закладу з урахуванням рекомендацій лікарів. В закладі не проводиться переобстеження дітей психолого-медико-педагогічною комісією, як це передбачено законодавством. В особових справах дітей немає жодного висновку або шкільної ПМПК, або районної про навчальні досягнення дітей та необхідність переведення дитини до загальноосвітньої школи.

В закладі нема документів про роботу виїзних засідань міжрайонної психолого-педагогічної консультації, а також висновки про обстеження дітей, які за вимогами законодавства мають проводитися щорічно і за результатами обстеження виявляти дітей, які готові до вибуття у загальноосвітні заклади.

За результатами перевірки, направлено лист Міністерству соціальної політики України, Міністерству освіти і науки України, Міністерству охорони здоров'я України про необхідність посилення контролю за діяльністю закладів, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, щодо якості психіатричної допомоги в умовах закладу та обґрунтованості направлення дітей на лікування до психіатричних лікарень, з метою недопущення зловживань психіатрією та порушень прав дітей. Також направлено лист Генеральній прокуратурі України з проханням провести перевірку законності зарахування та перебування дітей у загальноосвітніх санаторних і спеціальних школах-інтернатах.

Забезпечення права дитини з особливими освітніми потребами на якісну освіту був пріоритетним напрямком роботи Уповноваженого Президента України з прав дитини у звітному періоді. Вивчення основних причин, що гальмують розвиток інклюзивної освіти в Україні, аналіз діяльності психолого-медико-педагогічних комісій, вивчення практик роботи місцевих органів виконавчої влади та принципи формування спеціальних навчальних закладів дозволили визначити основні напрями діяльності з питань захисту права таких дітей на освіту. Їх реалізація буде відбуватися у наступному періоді.

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ НА ДОШКІЛЬНУ ОСВІТУ

Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344 затверджено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, якою визначено основні завдання розвитку освіти.

Поставлено завдання відновити роботу закритих у попередні роки дошкільних навчальних закладів, розширити їхню мережу до повного задоволення потреб населення, забезпечити стовідсоткове охоплення обов'язковою дошкільною освітою дітей старшого дошкільного віку через урізноманітнення форм її здобуття. Потягом 2013 року додатково створено 50257 місць у дошкільних закладах. Мережа дошкільних закладів станом кінець 2013 року становить 16817 закладів (2012 року — 16396).

Уповноважений схвалює розширення мережі дошкільних навчальних закладів (груп) компенсаційного типу, в яких виховуються і проходять лікування хворі діти і діти з вадами психофізичного розвитку, що потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. Одночасно зі здобуттям дошкільної освіти вони проходять комплекс лікувально-реабілітаційних заходів.

Для дітей з особливими потребами функціонує понад 2 тисячі закладів санаторного, спеціального та комбінованого типу, де разом із здобуттям дошкільної освіти діти дістають корекційно-відновлювальну та реабілітаційну допомогу.

Попри те, що вживаються заходи щодо створення додаткових місць у дошкільних закладах, до Уповноваженого Президента України з прав дитини надходять звернення про брак місць у дошкільних закладах і складність зарахування дитини до закладу.

До Уповноваженого Президента України з прав дитини звернулися мешканці смт Білого Колодязя Вовчанського району Харківської області стосовно сприяння у вирішенні будівництва дошкільного навчального закладу на території селища. На території Білоколодязької селищної ради проживає 169 дітей віком до 6 років.

Для розв'язання порушеного питання Уповноважений Президента України з прав дитини звернувся до Харківської обласної державної адміністрації. За інформацією Харківської обласної державної адміністрації у Білоколодязькому навчально-виховному комплексі у 2013/2014 навчальному році розпочали роботу дві різновікові групи для дітей дошкільного віку.

До Уповноваженого Президента України з прав дитини також надходять звернення від батьків щодо порушення порядку прийняття дітей до дошкіль-

ного навчального закладу. Батькам, які відмовилися від проведення щеплень дітям, відмовляють у прийнятті дитини до навчального закладу.

Питання про зарахування дитини, батьки якої відмовилися від щеплень, до дошкільного навчального закладу, врегульовано наказом Міністерства охорони здоров'я України № 434 від 29 листопада 2002 року, в якому зазначено, що це питання розв'язує лікарсько-консультативна комісія.

Уповноважений Президента України з прав дитини неодноразово звертався до Міністерства охорони здоров'я України, обласних управлінь охорони здоров'я з приводу рівного доступу конкретних дітей, батьки яких відмовилися від щеплень, до дошкільної освіти.

Відмова керівника дошкільного навчального закладу у прийнятті дитини до закладу без відповідних профілактичних щеплень суперечать чинному законодавству України. За наявності відповідних медичних довідок встановленого зразка із висновком лікаря, у якому зазначено, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад, керівник закладу зобов'язаний прийняти дитину до закладу.

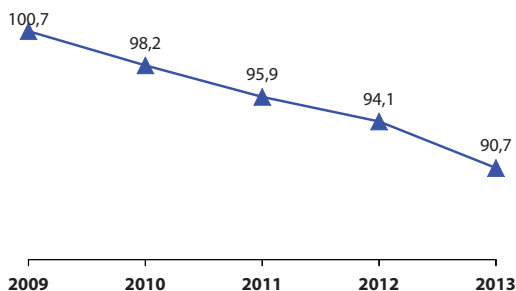
Попри зазначене, до Уповноваженого Президента України з прав дитини надходять скарги від батьків, які відмовилися від проведення щеплень, стосовно прийняття дитини до дошкільного навчального закладу, це свідчить про необхідність проведення роз'яснювальної роботи серед педагогічних працівників на місцях щодо забезпечення виконання нормативно-правових актів та недопущення порушення прав дітей на здобуття дошкільної освіти.

ЗАХИСТ ПРАВА ДИТИНИ НА ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї

У сфері соціального реформування особлива увага була приділена питанням захисту прав дитини на виховання в сім'ї: збільшення кількості дітей, що виховуються в прийомних сім'ях і дитячих будинках сімейного типу і, відповідно, зменшення кількості дітей, що виховуються в інтернатних закладах.

В Україні протягом останніх трьох років зростає народжуваність дітей, зменшується сирітство, зростає влаштування посиротілих дітей в сім'ї громадян України, запроваджено соціальну підтримку сімей з профілактики соціального сирітства та збільшено матеріальну допомогу сім'ям з хворими дітьми. Досягнуто сталого щорічного зменшення кількості дітей, які втрачають батьківське піклування.

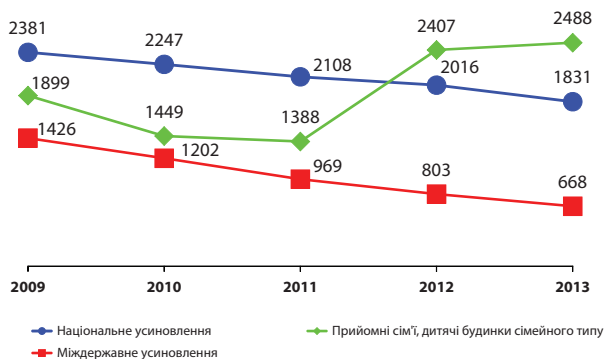
**Загальна кількість дітей-сиріт та дітей,
позбавлених батьківського піклування**
(тисяч, на кінець року)

Політика у сфері усиновлення спрямовується на розвиток і підтримку національного усиновлення та інших форм сімейного виховання дітей-сиріт. На сьогодні із 90 720 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, 77 131 дитина (85%) виховуються в українських сім'ях.

2013 року вдалося досягти максимального розвитку прийомних сімей: за рік 2488 дітей влаштовано на виховання в прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу, що майже вдвічі більше, ніж у 2011 році.

Реалізація права дитини на виховання в сім'ї (кількість дітей влаштованих протягом року)

На виконання доручень Президента України, Національної стратегії профілактики соціального сирітства, Уповноважений Президент України з прав дитини провів моніторинг діяльності місцевих органів виконавчої влади з питань функціонування сімейних форм виховання.

Місцеві органи влади приділяють увагу питанню профілактики сирітства, тобто реалізують проактивну соціальну політику, направлену на надання соціальних послуг сім'ям, зокрема прийомним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу, сім'ям.

Попри це, на жаль, в останній період відбулися трагічні випадки в сім'ях усиновителів, дитячих будинках сімейного типу (Луганська, Дніпропетровська області), що сколихнули українське суспільство. Сім'ї, в яких відбулися трагедії, позитивно сприймалися громадою, тісно співпрацювали з державними службовцями. На погляд Уповноваженого Президента України, це свідчить про низку нерозв'язаних організаційних питань.

На наш погляд, трагедії, що сталися в сім'ях, — це наслідок невиконання державними службовцями, соціальними працівниками своїх функцій та обов'язків з підготування батьків, проведення процесу влаштування дитини в сім'ю, супроводу сім'ї, надання підтримки та допомоги сім'ї і не може заперечувати право дитини на виховання в сім'ї.

Протягом 2010 — 2013 років методична функція Міністерства соціальної політики щодо функціонування прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу фактично була мінімізована. Міністерство не розробляло і не направляло до місцевих адміністрацій інструктивних і методичних листів. Навіть лист про останні трагічні події у Дніпропетровській області не містив жодної рекомендації або зміни до чинного законодавства.

За підсумками моніторингу діяльності сімейних форм виховання, проведеного Уповноваженим Президента України з прав дитини, рекомендовано:

1. Внести зміни до наказу міністерства щодо оформлення рекомендації зі створення прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. Особли-

во описати ситуації щодо створення прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу в тому разі, коли дорослі перебувають у так званому цивільному шлюбі. Всі передбачені законодавством документи щодо рекомендації кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі мають містити характеристики не тільки батьківської спроможності, але й подружніх стосунків (зокрема для цього передбачена участь у тренінгах обох з подружньої пари). Наявність у стосунках ревнощів, насильства, нецензурної лексики тощо — привід для додаткового вивчення сім'ї.

2. Підготувати методичні рекомендації з питань проведення бесід з кандидатами на створення прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. Соціальні працівники рекомендують до навчання сім'ї тільки за наявності всіх необхідних документів, які мають надати кандидати. Бесіди перед навчанням формальні, житлово-побутові умови не перевіряються. Не вистачає знань працівникам для відмови кандидатам у зв'язку з неготовністю до виховання, наявністю психологічних проблем у родині.
3. Внести зміни у програму проведення тренінгів з підготування кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі. Тренінги для кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі, опікуни мають бути осучаснені, увідповіднені нинішнім викликам і ризикам сімей, особливостям тих дітей, які зараз очікують на батьків.
4. Запровадити практику підготування сімей саме для тих дітей з району (вік, стать, наявність братиків і сестричок), які очікують на влаштування або стосовно яких почалися дії про позбавлення їхніх батьків батьківських прав.
5. У діях служб у справах дітей та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з питань створення прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу переважно бракує співпраці. Практично нема узгодження дій. Найтипівіші приклади: центри рекрутують і готують (видають рекомендації) сім'ям, які не можуть бути створені без порушення вимог законодавства. Так, центри рекомендують до створення такі сім'ї, для яких немає дітей (одна дитина віком до п'яти років, а в службі є 7 дітей віком від 10 до 17 років). Влаштовуючи тих дітей, які є, служба змушена ігнорувати рекомендації ЦССМ і фактично цим влаштуванням створює ризики для існування сім'ї та знімає відповідальність з ЦССМ за цю сім'ю. Далі — неякісний соціальний супровід сім'ї.
6. Удосконалити процедури створення ПС, ДБСТ на базі сімей, які мають досвід виховання дітей під опікою. На протигагу поширеному твердженню, опікунські сім'ї дуже складно адаптуються до функціонування в статусі дитячих будинків сімейного типу або прийомних сімей. Саме тому готувати опікунські сім'ї до створення ПС, ДБСТ треба не за спрощеною схемою — «вони і так все вже знають» — а навпаки, за схемою деалізації відмінностей та особливостей.

7. Під час створення нових сімей або створення ДБСТ на базі прийомної сім'ї або опікунської надзвичайно важливо проводити роботу з громадою щодо підготування сусідів, представників місцевого самоврядування, педагогів, лікарів до появи в громаді такої сім'ї. Зазвичай створення ДБСТ передбачає будівництво або добудову будинку, в якому проживає сім'я. З моменту створення сім'я отримує фінансові кошти, що, без роз'яснювальної роботи, сприймають сусіди, громада як збагачення дорослих. Ігнорування цих обставин, нероз'яснення рано чи пізно призводить до конфлікту сім'ї (зокрема дітей) зі значущим для родини соціальним оточенням. Досить часто діти захищають батьків від негативного ставлення до них сусідів (адміністративні штрафи за приниження і побутові бійки — явища непоодинокі). Новостворені сім'ї наражаються на ті ж ризики.
8. В нормативній базі додати умови та процедури, за яких можливе довштування дітей. Категорично не допускати довштування заради виконання будь-яких планів і досягнення статистичних показників. Через недостатність роботи з рекрутування (пошуку та підготування) потенційних батьків широко практикується довшштування дітей у наявні сім'ї. Це допустимо лише тоді, коли довштовуються брати і сестри до раніше влаштованих дітей або з ПС створюється ДБСТ.
9. До проведення навчання мають залучатися фахівці з інших сфер, зокрема з питань психіатричного здоров'я, з психології подружнього життя, дитячої девіації. Обласні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді не дотримуються вимог Постанови КМУ про ПС, ДБСТ, щодо обов'язковості навчання та залучення до проведення навчання «спеціалістів з питань психології, педагогіки, медицини тощо», за програмою, затвердженою Мінсоцполітики». Сім'ї навчають тільки тренери центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а цих знань батькам критично недостатньо.
10. Система підготування потенційних прийомних батьків і батьків-вихователів не удосконалюється протягом останніх трьох років. Попри те, що напрацьовано значний досвід, програма підготування його не враховує. Вся система підготування та перепідготування теперішніх сімей передбачає підготування до стартового періоду функціонування сімей. Недостатньо напрацьовано аналіз життєдіяльності сімей, криз у стосунках і розвитку дітей. Нема програм спостереження та корекції подружніх стосунків батьків-вихователів і прийомних батьків. Не достатня діяльність з підтримки нинішніх сімей. У передбачених законодавством щорічних звітах про ефективність діяльності прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу нема об'єктивного аналізу життєдіяльності родини. Зазвичай соціальні працівники і служби у справах дітей, сім'ї зазначають тільки позитивні тенденції, а не наводять об'єктивний аналіз виховного потенціалу батьків і результатів виховання дітей. Міліці-

онери, педагоги та лікарі до звітів про ефективність функціонування сімей нерідко подають формальну інформацію. Батьки не розуміють потім вимог до себе, бо вони підписали схвалення проведеної роботи, і не визначено завдання на наступний річний період.

11. Відзначається низький професійний рівень спеціалістів, що супроводжують прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. Батьки в третині випадків соціальний супровід сприймають як контроль, а це означає, що державні службовці не мають об'єктивної інформації про стан сім'ї. Неодноразово наголошено, що фахівці соціальної роботи не мають супроводжувати прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. Вони мають недостатньо знань для ведення цієї роботи. Соціальний супровід ПС, ДБСТ, відповідно до чинного законодавства, має виконувати штатний працівник районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який пройшов для цього спеціальну підготовку та призначений наказом директора центру.
12. Створити в системі «Діти» облік осіб, які були усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями, але усиновлення скасовано або визнано недійсним, опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу припинено з їхньої вини». Брак такого обліку обумовлює порушення передбаченої законодавством заборони на влаштування дітей в сім'ї таких осіб.

Національне усиновлення

Уповноважений Президента України з прав дитини висловлює занепокоєння ситуацією щодо зменшення у 2013 році кількості усиновлень громадянами України.

Протягом 2013 року громадянами України усиновлено 1831 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що на 10% менше, ніж у 2012 році.

Ситуація щодо розвитку національного усиновлення в регіонах різна і залежить, зокрема, від ефективності роботи служб у справах дітей щодо інформування населення про дітей, які очікують на усиновлення.

У поточному році помітно зросла кількість усиновлень громадянами України в Волинській, Івано-Франківській, Полтавській, Херсонській, Хмельницькій, Тернопільській областях.

Однозначно зменшилась кількість усиновлень громадянами України проти аналогічного періоду у Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській, Одеській, Львівській, Луганській, Рівненській, Харківській, Миколаївській, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях, м. Києві та м. Севастополі.

Кількість українців, які бажають усиновити дитину, стабільно висока. Але значна більшість громадян України, як і раніше, зорієнтовані на усиновлення однієї і до того ж практично здорової дитини віком до 3-х років. Проте чисельно переважна група дітей, які очікують усиновлення, — це діти від 6 років і

старші та діти з родинних груп (2–6 братів і сестер) — понад 93% від загального числа тих, що перебувають на обліку.

Президент України в жовтні 2011 році під час виступу на Всеукраїнській нараді з питань захисту прав дитини зазначив, що з екранів телевізорів, сторінок газет і журналів закликають людей взяти дитину-сироту до себе в сім'ю, але інформацію про те, які саме діти очікують на усиновлення, знайти дуже важко.

Потрібно вдосконалити роботу, краще інформувати громадян, ефективніше залучати до цієї справи засоби масової інформації.

Окрім того, в своєму виступі Глава Держави схвалив діяльність національного порталу «Сирітству — Ні» щодо інформування громадян, які бажають взяти до себе в родину на виховання дитину-сироту та дитину, позбавлену батьківського піклування.

В рамках моніторингу виконання указів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України щодо пропаганди та розвитку національного усиновлення Уповноважений Президента України з прав дитини проаналізував діяльність служб у справах дітей щодо виконання вимог «Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905.

Зокрема, пунктом 46 вказаного Порядку передбачено, що з метою заохочення громадян до усиновлення повідомлення про дітей, які можуть бути усиновлені, розміщується в засобах масової інформації на офіційних вебсайтах органів виконавчої влади, вебсайтах установ і організацій, з якими служби у справах дітей та Мінсоцполітики уклали договори про співпрацю.

З метою активізації роботи щодо пропаганди національного усиновлення та поширення інформації про дітей, які очікують на усиновлення реалізується проект «Всеукраїнський портал національного усиновлення «Сирітству — Ні».

На порталі «Сирітству — Ні» розміщено низку корисної інформації для сімей, які готові взяти на виховання дітей, та спеціалістів щодо особливостей виховання дітей, що сприяє формуванню толерантного ставлення суспільства до сімей, які беруть на виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Співпраця державних органів з порталом розпочалася 2008 року, коли укладено договір з Державним департаментом з усиновлення та захисту прав дітей, Благодійним фондом «Розвиток України» та Всеукраїнською громадською організацією «Магнолія». В зв'язку з ліквідацією Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дітей формат співпраці змінено. Вищезазначені організації укладають договори про співпрацю в рамках реалізації проекту «Сирітству — Ні» зі службами у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій». На цей час договір укладено з усіма обласними службами у справах дітей, крім служби у справах дітей Харківської обласної державної адміністрації.

За результати матеріалів, які надійшли від служб у справах дітей, протягом 10 місяців 2013 року на регіональний облік з усиновлення взято 3600 дітей. Із них: 504 дитини (14%) усиновлено, 362 дитини (10%) влаштовано під опіку; 1242 дитини (34,5%) влаштовано в прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. 1326 (37%) дітей перебувають поза сімейним оточенням, влаштовані до інтернатних закладів. Тобто кожна третя дитина влаштована до інтернатного закладу.

Такі показники свідчать про те, що служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій діяльність щодо інформування громадян України про дітей, які перебувають на регіональному обліку з усиновлення, шляхом розміщення інформації про них на «Всеукраїнському порталі національного усиновлення «Сирітству — Ні» ведуть на недостатньому рівні.

На порталі розміщена інформація про близько 11 тисяч дітей, які мають правові підстави для усиновлення, що становить 45% від загальної кількості дітей, які перебувають на централізованому обліку з усиновлення.

Із кількості дітей, поставлених на регіональний облік з усиновлення протягом 10 місяців 2013 року (на момент проведення моніторингового вивчення), служби у справах дітей передали на портал для розміщення інформацію лише про 46% дітей.

Через зменшення кількості подання службами у справах дітей інформації про дітей, які можуть бути усиновлені, спостерігається падіння темпів національного усиновлення.

Отже, ресурс portalу щодо пошуку громадянами дитини для усиновлення використовується не повною мірою. Найгірша ситуація з цим у Дніпропетровській, Закарпатській, Миколаївській, Сумській, Черкаській областях.

Найкращі показники подання інформації в Вінницькій, Київській, Запорізькій, Херсонській, Хмельницькій областях та м. Севастополі.

Окрім того, більшість служб у справах дітей подає інформацію про дітей для розміщення на Всеукраїнському порталі «Сирітству — Ні» не регулярно та не в повному обсязі.

На сьогодні інформація про 8% дітей, які розміщені на порталі, повинна бути знята в зв'язку з тим, що діти усиновлені, досягли повноліття, повернуті в біологічну родину або з інших причин.

Зокрема, Служба у справах дітей Миколаївської обласної державної адміністрації за січень — жовтень 2013 року на портал передала інформацію лише про 31 дитину-сироту та дитину, позбавлену батьківського піклування, що становить 18% від кількості дітей, взятих на регіональний облік з усиновлення. Протягом цього періоду 18 дітей усиновлено, однак інформацію про зняття цих дітей з portalу служба не направила.

Також не направляється інформація про зняття дітей з portalу службами у справах дітей Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Луганської, Одеської, Чернівецької, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Хмельницької областей.

Ситуація щодо несвоєчасного подання службами у справах дітей інформації про зняття дітей з обліку та з порталу призводить до викривлення реальної ситуації про те, які діти очікують на усиновлення.

Враховуючи вищевикладене, Уповноважений вимагає активізувати роботу з пропаганди усиновлення та поширення інформації про дітей, що можуть бути усиновлені, даних про дітей, інформація про яких розміщена на Всеукраїнському порталі «Сирітству — Ні».

Міждержавне усиновлення

Відповідно до зростання влаштування дітей у сім'ї громадян України, зменшується кількість дітей, яких усиновлюють іноземці. Так, протягом 2005 року іноземні громадяни усиновили 2110 дітей, 2007–1670 дітей, 2010–1202 дитини, 2011–979; 2012–806 дітей, 2013–668 дітей.

Кількість іноземних усиновлень щороку скорочується на 20%. Темпи міждержавного усиновлення в Україні щороку стрімко падають. Така тенденція пов'язана з багатьма чинниками. Це й ефективна реалізація державної політики у сфері національного усиновлення та розвитку інших форм сімейного виховання. Щороку на виховання в сім'ї громадян України влаштовується близько 15 тис. дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (усиновлення, опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу).

Окрім того, іноземці зорієнтовані переважно на усиновлення дітей молодшого віку з добрим станом здоров'я, а таких дітей серед тих, що підлягають міждержавному усиновленню, практично немає. Міждержавне усиновлення в Україні актуальне тільки для дітей, старших від 10 років, та дітей, які мають складні захворювання.

Так, наприклад, 2005 року іноземні громадяни усиновили 2110 дітей, 2012 року — 806 дітей, за 10 місяців 2013 року — 506 дітей. До кінця року очікується не більш ніж 600 міждержавних усиновлень і це буде найнижчий показник за всю історію міждержавного усиновлення в Україні.

Діти-громадяни України усиновлені в 36 країн світу. На цей час за межами України в сім'ях іноземців проживає 21 347 усиновлених. Найбільше дітей проживає в США — 8152 дитини (39%), Італії — 6079 (28%), Іспанії — 3084 (14%), Франції — 1314 (6%), Ізраїлі — 906 (4%), Німеччині — 621 (3%), Канаді — 490 (2%).

Контроль за умовами проживання та виховання дітей, усиновлених іноземними громадянами, покладено на дипломатичні установи та консульські установи України в іноземних державах.

Цей контроль полягає в отриманні та аналізі звітів іноземних усиновлювачів про стан здоров'я та умови проживання усиновленої дитини. Дії консульської установи в разі, якщо усиновлювачі не подають звітів, якщо їм стала відома інформація про порушення прав українських дітей, законодавством не визначені. Крім того, нема механізму взаємоінформованості консульських установ у разі зміни місця проживання усиновленої дитини, зафіксовано непо-

одинокі випадки переусиновлення українських дітей іншими іноземцями без згоди компетентного органу України.

Чинна система нагляду за дотриманням прав українських дітей, усиновлених іноземними, не ефективна і потребує удосконалення.

Підтверджує цю неефективність і ситуація, що склалася з Пічутіним Артуром.

2011 року в США загинув усиновлений український юнак — Пічутін Артур, н. 16.08.1997 (після усиновлення — Батлер Ендрю Артур). Про цей трагічний випадок Україні стало відомо лише в 2013 році. Ні державні органи Сполучених Штатів Америки, ні батьки-усиновлювачі не повідомили про цей випадок консульську установу. Звіти про умови проживання дитини не надходили протягом шести років, але заходів щодо розшуку дитини не вживали.

Окрім того, протягом 2013 року в засобах масової інформації поширювалась інформація про порушення прав дітей — громадян України, усиновлених іноземними громадянами: про вчинення насильства з боку батька над трьома неповнолітніми дітьми, усиновленими громадянами США.

Також поширювалась інформація про перебування українських дітей на Ранчо для дітей (Ranch for Kids) в штаті Монтана. Воно приймає усиновлених дітей від батьків, у яких виникли труднощі з їх вихованням.

Американське видання «Рейтерс» повідомляло про те, що в інтернеті є веб-сайти, де американські батьки-усиновлювачі «рекламують» усиновлених з-за кордону дітей, зокрема з України, для переусиновлення.

Уповноважений Президента України з прав дитини звернувся до Міністерства закордонних справ України з проханням дати доручення Посольству України в США перевірити вірогідність цієї інформації, з'ясувати, чи перебувають діти — громадяни України, усиновлені іноземцями, на Ранчо для дітей і взяти під особливий контроль питання незаконного переусиновлення дітей. В подальшому ця інформація не підтвердилася.

На весні 2013 року до Уповноваженого Президента України з прав дитини звернулися родичі неповнолітнього Миколи П., якого усиновили громадяни США в 2012 році. Дитина не змогла адаптуватись в новій родині і в березні 2013 року сама звернулась до Посольства України в США з проханням повернутись на Україну та скасувати усиновлення.

До цього часу рішення українського суду не ухвалено, передовсім через зволікання Міністерства соціальної політики України, Міністерства закордонних справ України та Одеської обласної служби у справах дітей, Київської районної адміністрації міста Одеса. Дитина понад 9 місяців чекає на повернення в Україну. Розв'язання цього питання затягується у часі.

Уповноважений Президента України з прав дитини звертав увагу Міністерства закордонних справ України та Міністерства соціальної політики на узгодження дій щодо вирішення подальшої долі цієї дитини та інших дітей, які були усиновлені у віці від 10 років. Дві третини дітей, яких усиновлюють іноземці в Україні, — це діти підліткового віку, а отже, мають ризик ускладненої адаптації в сім'ях іноземців. Зважаючи на це та передбачаючи зростання кіль-

кості дітей, які будуть висловлювати бажання повернутися в Україну, Уповноважений звернувся до Мінсоцполітики з пропозицією посилити методичне забезпечення служб у справах дітей щодо діяльності з питань скасування рішень судів про усиновлення на підставі особистого звернення дитини.

Нагляд за дотриманням прав усиновлених іноземцями дітей, на переконання МЗС, полягає в отриманні консульськими установами звітів від усиновлювачів про умови проживання та стан здоров'я дітей. За інформацією Міністерства закордонних справ України, станом на 1 лютого 2013 року дипломатичним і консульським установам України в іноземних державах надано лише 52% звітів.

З метою пошуку ефективних шляхів удосконалення системи контролю за дотриманням прав українських дітей, які проживають в сім'ях іноземних усиновлювачів, на виконання листа Глави Адміністрації Президента України С. Льовочкіна щодо трагічного випадку з Ендрю Батлером 1 березня 2013 року в Міністерстві закордонних справ України відбулася міжвідомча нарада з питань міждержавного усиновлення, з 1 по 4 квітня поточного року відбувся візит Уповноваженого Президента України з прав дитини до Сполучених Штатів Америки, 16 — 17 липня до Італійської Республіки. Найактуальніші питання міждержавного усиновлення були розглянуті під час спеціальної зустрічі Уповноваженого з Міністром закордонних справ України Л. Кожарою.

В результаті вжитих заходів звітність щодо дотримання прав українських дітей, усиновлених іноземцями, зросла до 63%, і розпочато формування юридичного поняття «нагляд на усиновленою іноземцями дитиною».

З метою забезпечення ефективного захисту прав і законних інтересів дітей, які усиновлені іноземцями та проживають за межами України, Президент України 1 червня 2013 року видав доручення, яким визначено низку завдань КМ України щодо вдосконалення діяльності з нагляду за дотриманням прав таких дітей.

За дорученням Президента України з метою вивчення ситуації щодо забезпечення консульськими установами нагляду за дотриманням прав усиновлених українських дітей Уповноважений Президента України з прав дитини зробив робочі візити до Сполучених Штатів Америки та Італійської Республіки — країн, в яких проживає найбільша кількість усиновлених українських дітей.

У рамках візитів Уповноваженого Президента України з прав дитини проведено наради з працівниками посольства та генеральних консульств України в США та Італії.

У Сполучених Штатах Америки проведено робочі зустрічі в Державному департаменті та Департаменті охорони здоров'я та соціального захисту Сполучених Штатів Америки, за результатами яких досягнуто домовленостей про створення двосторонньої робочої групи для вироблення механізму спільних дій, спрямованих на забезпечення прав усиновлених українських дітей. Проведено зустрічі в посольстві України представниками української громади, з американськими сім'ями, які усиновили дітей з України, та відвідано такі родини.

В Республіці Італія проведено зустріч з керівництвом Комісії з міждержавного усиновлення при Раді міністрів Італійської Республіки, на якій обговорено поточну ситуацію стосовно двосторонніх відносин у сфері міждержавного усиновлення та домовлено про подальші зустрічі на рівні фахівців двох країн.

За підсумками цих поїздок було виявлено низку проблем, характерних абсолютно для всіх країн. Це:

- несвоєчасне звернення батьків-усиновлювачів до консульських установ України для поставлення усиновлених дітей на консульський облік;
- ненадання або несвоєчасне надання звітів про умови проживання усиновлених дітей;
- ненадання батьками-усиновлювачами консульським установам інформації про зміну місця проживання усиновленої дитини;
- переусиновлення українських дітей з однієї сім'ї в іншу.

З метою забезпечення ефективного захисту прав і законних інтересів дітей, які усиновлені іноземцями та проживають за межами України, Президент України 1 червня 2013 року видав доручення, яким визначено низку завдань Кабінетові Міністрів України щодо вдосконалення діяльності з нагляду за дотриманням прав таких дітей.

Першочерговим Президент України визначив необхідність збільшення граничної чисельності працівників закордонних дипломатичних установ України в країнах, в які найбільше усиновлюються українські діти: Сполучені Штати Америки, Італійська Республіка, Королівство Іспанії, Французька Республіка.

21 листопада 2013 року схвалено Постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 937», що передбачає затвердження граничної чисельності працівників апарату МЗС кількістю 672 штатні одиниці шляхом введення до штатного розпису 5 додаткових одиниць і розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 508».

Окрім того Президент України доручив до 2 вересня 2013 року проаналізувати ефективність проваджуваного нагляду закордонними дипломатичними установами України за дотриманням прав дітей, які усиновлені іноземцями і проживають за межами України, та забезпечити удосконалення порядку провадження такої діяльності.

Станом на 1 грудня 2013 року доручення Президента України щодо удосконалення діяльності з нагляду за дотриманням прав дітей, які усиновлені іноземцями та проживають за межами України, не виконано.

В жовтні 2013 року Уповноважений Президента України з прав дитини провів зустріч з консулами та уповноваженими працівниками консульських установ іноземних держав, стратегічних партнерів України, у сфері усиновлення: Сполучених Штатів Америки, Італійської Республіки, Французької Республіки, Королівства Іспанія, Держави Ізраїль та Канади.

Під час зустрічі обговорено комплекс питань, пов'язаних з усиновленням українських дітей громадянами іноземних держав, зокрема про дотримання прав дітей в сім'ях іноземних усиновлювачів та перспективи розвитку міждержавного усиновлення в Україні та подано загальну ситуацію щодо усиновлення в Україні.

5 листопада 2013 року Уповноважений Президента України з прав дитини спільно з Міністерством закордонних справ України провів скайп-конференцію з посадовцями дипломатичних представництві консульських установ України в Сполучених Штатах Америки, Ізраїлі, Іспанії, Італії, Канаді, Німеччині та Франції. В ході конференції консульські установи прозвітували про свою діяльність щодо отримання інформації про умови проживання та виховання українських дітей в сім'ях іноземних усиновлювачів, обговорили проблемні питання в діяльності консульських установ у сфері усиновлення та про реагування на порушення прав українських дітей у сім'ях іноземців.

З метою пошуку ефективних шляхів удосконалення системи контролю за дотриманням прав українських дітей, які проживають у сім'ях іноземних усиновлювачів, 1 березня 2013 року в Міністерстві закордонних справ України відбулася міжвідомча нарада з питань міждержавного усиновлення за участю Уповноваженого Президента України з прав дитини, керівника Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини, представників Міністерства соціальної політики України та Генеральної прокуратури України.

За результатами наради ухвалено узгоджене рішення про створення робочої групи за участю всіх зацікавлених органів влади з напрацювання пропозицій щодо внесення змін до національного законодавства, спрямованих на удосконалення процедур контролю за дотриманням прав усиновлених дітей, до складу якої увійшов працівник Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини.

Працівники управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини брали участь у всіх робочих групах Міністерства закордонних справ України та Міністерства соціальної політики України.

Окрім того, представники Уповноваженого Президента України з прав дитини увійшли до складу Спільної українсько-американської робочої групи з питань міждержавного усиновлення. Перше засідання робочої групи відбулося у січні 2014 року.

Один із шляхів запровадження дієвого механізму контролю за умовами проживання українських дітей, усиновлених громадянами іноземних держав, — приєднання України до Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення. Відповідний законопроект вніс Президент України на розгляд Верховної Ради України 14 січня 2013 року (реєстр. № 0014).

Верховна Рада України двічі протягом 2013 року розглянула проект Закону України «Про приєднання України до Конвенції про захист дітей та спів-

робітництво з питань міждержавного усиновлення» та ухвалила своїм рішенням направити законопроект на доопрацювання у Комітет закордонних справ.

Як і в попередні рази питання про приєднання України до Гаазької конвенції викликало жваву дискусію серед народних депутатів України. Існує ряд міфів про Гаазьку конвенцію, які стримують ухвалення рішення про приєднання України до цієї конвенції.

Основним спірним питанням залишається отримання Україною гарантій від держав, в які усиновлюються українські діти, стосовно надання інформації про долю усиновлених дітей. На цьому етапі брак звітів про умови проживання усиновлених дітей у сім'ях іноземців і виявлення фактів порушення прав дітей іноземними усиновлювачами — основний стримувальний фактор у розв'язанні цього питання.

Уповноважений Президента України провів низку робочих зустрічей з представниками всіх політичних фракцій Верховної Ради України щодо доцільності приєднання України до Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення.

Приєднання до Гаазької конвенції необхідне для того, щоб Україна стала повноправним учасником міждержавних відносин у сфері усиновлення.

Приєднання до цієї конвенції сприятиме покращенню ситуації у сфері міждержавного усиновлення та посиленню гарантій дотримання прав українських дітей, яких усиновлюють іноземці.

Водночас актуальним залишається питання щодо поліпшення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, спрямованої на профілактику соціального сирітства, розроблення комплексних соціальних послуг для дітей, позбавлених батьківського піклування, та сімей з дітьми, що опинилися в складних життєвих обставинах, впровадження нових технологій соціальної роботи з такими дітьми та сім'ями. Розв'язанню саме цих питань присвячена Національна стратегія профілактики соціального сирітства, затверджена указом Президента.

Низка концептуальних помилок у запровадженні проактивної соціальної політики зумовлена тим, що при опрацюванні нормативно-правової бази запровадження нових соціальних послуг, автори керуються положеннями законів України «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» і не враховують норми, які визначаються Сімейним та Цивільним кодексами України.

Для ефективної діяльності із запобігання сирітству дітей варто удосконалювати не тільки надання соціальної допомоги сім'ям, а й процедуру ухвалення тих адміністративних рішень, ухвалювати які, відповідно до законодавства, мають тільки органи опіки та піклування, тобто районні державні адміністрації та міськвиконкоми.

Не втрачають актуальності численні проблеми захисту прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: діти з обмеженими можливостями,

діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, діти — жертви злочинів та діти у конфлікті з законом тощо.

На виконання доручення Президента України, проголошеного 31 травня 2013 року під час відвідування Макарівського центру соціальної підтримки сімей з дітьми у Київській області, пожвавлено роботу щодо реформування системи інтернатних закладів та увідповіднення її інтересам дитини. На виконання листа заступника Глави Адміністрації Президента України С. Ларіна отримано матеріали щодо мережі інтернатних закладів для дітей з усіх 27 регіонів України.

На підставі поданих обласними державними адміністраціями матеріалів підготовлено звіт про стан функціонування інтернатних закладів, перспективи їх реформування, що представлений Кабінетові Міністрів України та головам обласних державних адміністрацій (додаток №1).

Основний організаційний висновок полягає в тому, що центральні органи виконавчої влади не мають узгодженої позиції щодо логіки процесів реформування інтернатних закладів, відомчі накази суперечать один одному, виконавці на місцях розгублені.

Міністерство соціальної політики, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 17 жовтня 2007 року № 1242 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначено координатором виконання програми. У зв'язку з міжвідомчими суперечностями, міністерство фактично не може виконати функції координатора цієї діяльності. Попри здобутки з питань розвитку сімейних форм влаштування, 13 тисяч дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування виховуються в інтернатних закладах. Досі залишається законодавчо не визначеним порядок створення, положення та механізм фінансового забезпечення Центру соціальної підтримки дітей і сімей.

Міністерство освіти та науки надає дозволи на реорганізацію інтернатних закладів безсистемно і без врахування соціальних ініціатив Президента України. В результаті один тип інтернатного закладу замінюється на інший, безпідставно розширяючи контингент дітей.

У Міністерстві нема глибокого аналізу наявної мережі закладів та її відповідності потребам дітей. Листом від 17 вересня 2013 року № 1/12-7531 МОН заперечує доцільність ухвалення положення про Центр соціальної підтримки дітей та сімей, як це передбачено дорученням Президента України від 22 липня 2013 року № 1-1/1852.

Міністерство охорони здоров'я України ще 2010 року розробило та затвердило (наказ від 20 лютого 2010 року № 70) Концепцію реформування будинків дитини на період до 2017 року, якою передбачається реорганізувати будинки дитини в принципово нову організаційну модель — центри медико-соціальної реабілітації новонароджених дітей (зокрема з низькою вагою) та їхніх батьків. Заходи на реалізацію концепції не вживаються. І тому в областях функціонують фактично пусті будинки дитини. Водночас діяльність Харківського будин-

ку дитини № 1, який працює за прогресивними реабілітаційними методиками, надає медико-соціальну допомогу сім'ям з виховання хворих дітей, не оформлена як експериментальна. Попри її схвалення МОЗ, положення та фінансові механізми реформованих послуг не розроблені, правове регулювання цієї діяльності не створено.

Міністерство фінансів усувається від виконання доручення Президента України від 22 липня 2013 року № 1–1/1852. Міністерство направило низку листів, в яких обмежується аналізом чинного бюджетного законодавства, не пропонує механізму фінансового забезпечення таких закладів. Міністерство вважає, що центри соціальної підтримки дітей та сімей будуть створені додатково до наявної мережі інтернатних закладів і наполягають на тому, що новостворені центри повинні забезпечуватись за рахунок власних коштів районів і міст.

Відповідно до проекту положення, центр соціальної підтримки дітей та сімей створює у громаді всі ті послуги, які раніше надавали заклади на обласному рівні. Отже, створення мережі центрів фактично замінить інтернатні заклади якіснішими соціальними послугами.

Неготовність Мінфіну розглянути питання про механізми фінансування центрів у контексті передбачуваних результатів виконання соціальних ініціатив Президента обумовить фактично створення бюджетних преференцій для інтернатних закладів і блокування розвитку мережі центрів соціальної підтримки дітей та сімей.

Державна служба статистики понад п'ять років оприлюднює відомчу статистику МОНу і МОЗу в неповному обсязі, що унеможливорює проведення кількісного та якісного аналізу системи інтернатних закладів.

У жовтні 2012 року указом Президента України затверджено Національну стратегію профілактики соціального сирітства. Запроваджені 12 тисяч фахівців соціальної роботи мають повноваження з підтримки батьківського потенціалу, запобігання відриву дітей від сім'ї і їх влаштування до інтернатних закладів.

В Україні вжито низку результативних заходів щодо захисту прав дітей та їхніх сімей. Як наслідок, у країні зростає народжуваність, кількість усиновлених і влаштованих у сімейні форми виховання дітей, кількість дітей, охоплених інклюзивним навчанням, дошкільною освітою, зменшується кількість посиротілих дітей. У результаті гуманізації нового КПК, усе більше дітей, які потрапили у конфлікт із законом, відбувають покарання, не пов'язані з обмеженням волі, тобто ними опікуються громади. Зростання соціальних виплат сім'ям з новонародженою дитиною, дитиною-інвалідом, дитиною-сиротою, малозабезпеченим сім'ям зумовлює позитивні процеси — все більше сімей відмовляються від влаштування дітей у державні інтернатні заклади і виховують дітей в сім'ї, у громаді.

Всі ці позитивні процеси обумовлюють потребу громади в якісних соціальних послугах для сім'ї та дітей, які має надавати створений за дорученням Президента України в кожному районі і місті центр соціальної підтримки дітей та сімей.

Реальна підтримка батьківського потенціалу зменшує потребу сімей у тих послугах, які надають заклади обласного рівня, і зростає їх потреба у якісних соціальних послугах на рівні громади. Саме тому сьогодні є нагальна потреба змінити і мережу закладів, які створені для утримання та виховання дітей, і вдосконалити форми соціальної підтримки біологічних і прийомних сімей. Дитячу інфраструктуру треба змінити, щоб мати змогу надавати дитині та її сім'ї якісні послуги, зокрема зі стаціонарним утриманням, у громаді.

Діяльність Уповноваженого Президента України з прав дитини в сфері захисту прав дитини на сімейне виховання систематична і результативна. Водночас Уповноважений, схвалюючи те, що 85% дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вже виховуються в сім'ях громадян України, висловлює стурбованість з приводу недостатньої соціальної підтримки сімей, які виховують усиновлених, дітей під опікою у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу. Міністерство соціальної політики недостатньо методично забезпечує органи опіки та піклування з цих питань, з питань розв'язання спорів між батьками щодо дитини та підтримки батьківського потенціалу сім'ї в складних життєвих обставинах. Не пропрацьованими залишаються методики співпраці місцевих органів виконавчої влади та міністерств закордонних справ та соціалітики з питань захисту прав дітей, усиновлених іноземцями, зокрема й у разі висловленого бажання дитини повернутися в Україну.

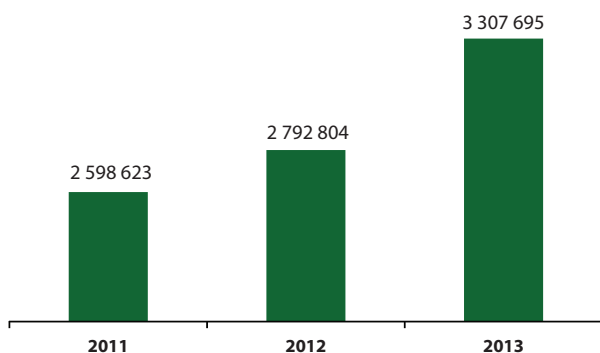
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЯКІСТЬ ПОСЛУГ З ОЗДОРОВЛЕННЯ ДІТЕЙ

З метою забезпечення якісного та безпечного літнього відпочинку та оздоровлення дітей у 2013 році Президент України видав доручення від 7 травня 2013 року № 1102. Перед Кабінетом Міністрів України та головами обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій поставлена низка завдань, спрямованих на створення належних умов для творчого, інтелектуального, культурного і фізичного розвитку дітей в закладах оздоровлення та відпочинку дітей.

Особливу увагу Президент України звертав на необхідність поліпшення матеріально-технічної бази закладів оздоровлення та відпочинку дітей, забезпечення дітей якісними харчовими продуктами і лікарськими засобами, створення безпечних умов для перебування дітей у закладах.

За даними Кабінету Міністрів України, протягом оздоровчого сезону 2013 року функціонувало 18366 закладів оздоровлення та відпочинку дітей, з них: 803 — заклади оздоровлення та 17563 — заклади відпочинку.

Кількість дітей, охоплених оздоровленням та відпочинком (протягом року)

За даними Кабінету Міністрів України

Станом на 15 жовтня 2013 року оздоровленням і відпочинком охоплено 3 млн 307 тис. 659 дітей шкільного віку (81,7 відсотка від загальної чисельності

дітей шкільного віку), що на 469 тис. дітей більше проти 2012 року. З них послуги з оздоровлення отримали 1 млн 409 тис. 156 дітей (42,6 відсотка), що на 452 тис. дітей більше проти 2012 року; послуги з відпочинку — 1 млн 898 тис. 503 дитини (57,4 відсотка), що на 18 тис. дітей більше, ніж у 2012 році.

Серед дітей, охоплених оздоровленням і відпочинком — 1 млн 779 тис. 547 дітей пільгових категорій: діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, діти з багатодітних і малозабезпечених сімей, діти, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, діти-інваліди, діти, батьки яких загинули під час виконання службових обов'язків, діти працівників агропромислового комплексу.

З метою щоденного моніторингу ситуації щодо організації оздоровлення та відпочинку дітей Уповноважений Президента України з прав дитини запровадив «гарячу лінію» для оперативного отримання інформації про якість оздоровчих послуг для них. Повідомлення приймалися в телефонному режимі, на електронну адресу та в соціальній мережі фейсбук.

Протягом червня — серпня 2013 року на «гарячу лінію» надійшла понад сотня повідомлень від батьків, педагогів, громадських організацій про неналежні умови організації відпочинку дітей: незадовільні санітарно-побутові умови, порушення нормативів розміщення дітей у спальних кімнатах, правил протипожежної безпеки, неякісне харчування дітей.

Громадянка Б. повідомила Уповноваженого Президента України з прав дитини про те, що її донька М., під час перебування в закладі оздоровлення та відпочинку дітей «Северянин» (сmt Кирилівка Запорізької області) дістала травму голови.

У цьому оздоровчому закладі у спальних кімнатах були встановлені двоярусні ліжка для дітей, що категорично заборонено державними нормативами. Одне з таких ліжок впало на дитину, травмувало їй обличчя та спричинило струс мозку.

З метою захисту прав та інтересів постраждалої дитини, усунення порушень, що призвели до травмування дитини, Уповноважений Президента України з прав дитини звернувся до заступника Міністра соціальної політики України, голови Запорізької обласної державної адміністрації, прокурора Запорізької області з вимогою вжити заходів щодо усунення порушень у діяльності цього закладу та розв'язати питання про притягнення винних осіб до відповідальності.

За результатами вжитих заходів двоярусні ліжка були демонтовані та розпочато кримінальне провадження за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 137 Кримінального кодексу України «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей», стосовно посадових осіб ДОТ «Северянин».

Найбільша кількість звернень, що надійшли до Уповноваженого Президента України з прав дитини протягом оздоровчої кампанії 2013 року, стосувались питань матеріально-технічної бази дитячих оздоровчих закладів.

Зазвичай умови проживання та якості харчування в закладах не відповідали сподіванням дітей і батьків. Норми харчування у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2004 року № 1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах», не диференційовані за віком дітей, що практично унеможливлює якісне та збалансоване харчування дітей різних вікових груп.

Крім того, нема державного стандарту харчування дітей шкільного віку, порядку організації харчування в дитячих оздоровчих закладах. Також є потреба у розробленні та затвердженні рецептури для харчування дітей.

У багатьох закладах оздоровлення та відпочинку дітей не створено належних умов для проживання і відпочинку дітей.

До Уповноваженого Президента України з прав дитини надійшло кілька скарг від батьків дітей з м. Білої Церкви Київської області, що відправили своїх дітей, які мали статус потерпілих від наслідків аварії на ЧАЕС, у складі організованих груп для оздоровлення в дитячий заклад оздоровлення та відпочинку «Оріон» м. Бердянська Запорізької області.

Батьки поінформували про грубе порушення прав їхніх дітей на безпечні умови проживання і відпочинку: невідремонтовані кімнати, немає світла, дах будинків протікає, територія захащена, душ не працює, в туалетах антисанітарія, кімнати переповнені, нема дієтичного харчування та належної медичної допомоги дітям.

На вимогу Уповноваженого Президента України з прав дитини була створена комісія Мінсоцполітики України, яка виявила низку порушень у діяльності цього закладу.

За результатами перевірки через неналежні умови для перебування дітей з оздоровчого закладу «Оріон» відселено в інші оздоровчі заклади дітей з Київської області — 105, Волинської області — 60, Дніпропетровської області — 89.

Проблемним і по суті не розв'язаним залишається питання організації оздоровлення дітей, які потребують особливих умов для оздоровлення. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку не розраховані для перебування в них дітей-інвалідів, ВІЛ-інфікованих дітей, дітей у супроводі батьків, дітей віком до шести років.

В Україні практично немає мережі закладів цілорічного оздоровлення дітей. «Артек» і «Молода гвардія» не досяжні для більшості дітей. Батьки не можуть купити дітям путівки в ці табори через її високу вартість. Кількість дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з багатодітних та малозабезпечених сімей в Україні набагато більше, ніж можуть прийняти ці заклади протягом року.

Потрібно розвивати мережу регіональних закладів оздоровлення дітей з цілорічним функціонуванням.

Проте доручення Президента України від 22 липня 2010 року щодо організації цілорічного оздоровлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та створення з цією метою в регіонах санаторно-оздоровчих центрів соціальної реабілітації за прикладом «Смарагдового міста» (Донецька обл.) залишається не виконаним у більшості областей.

Більшості проблем, пов'язаних з діяльністю закладів оздоровлення та відпочинку дітей, можна було б уникнути, якби в Україні була затверджена Державна цільова програма оздоровлення та відпочинку дітей і розвитку мережі дитячих оздоровчих закладів на період до 2017 року.

Робота над програмою триває, але зволікання з її ухваленням може призвести до повторення негативних тенденцій в оздоровчому сезоні 2014 року.

В рамках роботи над проектом програми розпочалася дискусія щодо доцільності скорочення тривалості оздоровчої зміни з 21 до 18 днів. Уповноважений Президента України з прав дитини не підтримує цю пропозицію.

Загальновідомо, що захворюваність серед дітей шкільного віку постійно збільшується. В міру дорослішання дитини стан її здоров'я погіршується. За таких умов потрібно порушувати питання не про скорочення терміну оздоровчої зміни, а про підвищення якості оздоровчих послуг.

Програма повинна містити конкретні заходи, спрямовані на забезпечення якості оздоровчих послуг і їх моніторинг.

Необхідно також передбачити удосконалення механізму видачі дозвільних документів для діяльності закладу оздоровлення та відпочинку з метою недопущення відкриття закладів, в яких нема умов для безпечного перебування дітей.

До роботи з дітьми в оздоровчих закладах треба залучати висококваліфікованих спеціалістів. Для цього необхідно розробити якісно новий механізм кадрового забезпечення оздоровчих закладів, який би передбачав систему підготування, відбору фахівців для роботи з дітьми та критерії оцінки якості їхньої роботи.

Підготування до оздоровчої кампанії 2014 року потрібно починати вже зараз з урахуванням тих проблем і недоліків, які були виявлені в 2013 році.

У 2014 році пріоритетним має бути:

- якість оздоровчих послуг: харчування, проживання, дозвілля тощо;
- безпека дітей: створення безпечних і комфортних умов перебування дітей у дитячих оздоровчих закладах;
- оздоровлення дітей з особливими потребами: створення умов для оздоровлення та відпочинку дітей-інвалідів, ВІЛ-інфікованих дітей, а також дітей у супроводі батьків.

Для розв'язання цих завдань Уповноважений вважає за необхідне:

- *пришвидшити розв'язання питання щодо ухвалення Державної цільової соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей і розвитку мережі дитячих оздоровчих закладів на період до 2017 року;*

- затвердити нові нормативи харчування дітей у закладах оздоровлення та відпочинку, стандарт харчування дітей шкільного віку, порядок організації харчування в дитячих оздоровчих закладах;
- забезпечити розвиток мережі дитячих оздоровчих закладів з цілорічним функціонуванням;
- посилити контроль за діяльністю закладів оздоровлення та відпочинку з боку місцевих органів влади.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ДИТИНИ НА РОЗВИТОК ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

З метою сприяння забезпеченню освітньо-культурних потреб дітей, створення умов для їхнього творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку, виявлення і підтримки талановитих та обдарованих дітей, організації змістовного дозвілля, вдосконалення виховної роботи та розбудови системи позашкільної освіти 2013 рік Указом Президента оголошений Роком дитячої творчості.

Загалом Рік дитячої творчості минув успішно. Насамперед це успіх педагогів та інших спеціалістів, які працюють в системі позашкільної освіти.

Протягом року проведено низку регіональних і всеукраїнських конкурсів, фестивалів, спортивних змагань, турнірів, олімпіад, під час яких діти мали змогу показати свої здібності, таланти та успіхи.

Знаменно, що саме в Рік дитячої творчості Україні випала честь проводити Міжнародний дитячий конкурс пісні «Євробачення». У конкурсі взяли участь найталановитіші юні співаки з 12 країн світу. Українська конкурсантка Софія Тарасова зайняла почесне друге місце.

Забезпечення добробуту дітей, поліпшення якості освітніх послуг, зокрема в позашкільній освіті, збільшення кількості позашкільних навчальних закладів, гуртків, секцій, дитячих наукових об'єднань — усе це першочергові завдання влади.

Визначаючи пріоритети державної політики на найближчий період, Президент України у березні 2013 року проголосив нові соціальні ініціативи «Діти: майбутнє України». Глава Держави доручив уряду забезпечити державну підтримку закладів позашкільної освіти, які сприяють творчому розвитку, самореалізації та забезпеченню вільного часу дітей.

На початок звітного року питома вага дітей, охоплених позашкільною освітою, варіювала від 28,1% — у Закарпатській області до 92,7% — у Київській (середній показник в Україні — 40%).

Така ситуація була обумовлена насамперед недоліками системи фінансування позашкільних навчальних закладів. Відповідно до Бюджетного кодексу України видатки на утримання позашкільних навчальних закладів робляться

за рахунок частини доходів місцевих бюджетів, які не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

На жаль, додаткових цільових коштів, призначених для модернізації, розвитку, відкриття нових позашкільних навчальних закладів уряд не виділив. Тому реалізація соціальних ініціатив Президента України в частині розвитку позашкільної освіти забезпечувалась за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Завдяки активізації дій місцевих органів влади на початок 2013/2014 навчального року розпочали діяльність **13** позашкільних навчальних закладів комунальної форми власності. З них **9 нових**: 2 — в Сумській області; по 1 — в Дніпропетровській, Донецькій, Івано-Франківській, Київській, Чернівецькій, Чернігівській, Херсонській областях (на Херсонщині відкрито перший позашкільний заклад у сільській місцевості, що сприятиме забезпеченню доступності до позашкільної освіти сільських дітей); 3 позашкільні заклади утворені шляхом реорганізації різних типів навчальних закладів у позашкільні: 2 — в Чернівецькій області та 1 — в Харківській; у Полтавській області 1 позашкільний заклад, який перебував на капітальному ремонті, відновив свою діяльність.

За даними Міністерства освіти і науки України, станом на кінець 2013 року в системі освіти функціонують 2215 державних і комунальних позашкільних навчальних закладів (1520 будинків, центрів, клубів, станцій дитячої творчості тощо та 695 дитячо-юнацьких спортивних шкіл). Працюють близько 110 тис. гуртків, творчих об'єднань, спортивних секцій тощо (на початок року — 106,3 тис.). Їх відвідують понад 1 млн 780 тис. вихованців, що становить 45,2% дітей шкільного віку (у 2012 році — 40%). Із загальної кількості вихованців позашкільних навчальних закладів діти-сироти і діти із багатодітних сімей становлять 21,6 тис. осіб; з малозабезпечених сімей — 44,6 тис. дітей; діти з особливими потребами — 12,6 тис. осіб.

Найбільші рівні охоплення дітей позашкільними закладами системи освіти дітей у Сумській (72,5% від загальної кількості дітей шкільного віку), Кіровоградській (60%), Хмельницькій (54,7%), Луганській (54%), Харківській (53%), Одеській (51%), Черкаській (50,1%) областях.

Найголовніше завдання, яке необхідно було розв'язати в рамках Року дитячої творчості, — зміна системи фінансування позашкільної освіти. Президент України поставив чітке завдання забезпечити врахування при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів видатки на позашкільну освіту.

Майже рік велись дебати між Міністерством фінансів України та Міністерством освіти і науки України стосовно редакції нового закону і нарешті досягнуто узгодженого рішення. 13 листопада 2013 року Кабінет Міністрів України схвалив проект Закону України про внесення змін до Бюджетного кодексу України, якими передбачається, що з 1 січня 2015 року видатки на позашкільну освіту з бюджетів міст республіканського і обласного значення враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Необхідно якнайшвидше внести цей законопроект на розгляд Верховної Ради України та забезпечити його ухвалення. Уповноважений впевнений, що

реалізація законопроекту, яка потребуватиме орієнтовно 0,7 млрд гривень, створить умови для охоплення більшої частки дітей різними формами позашкільної освіти.

У 2013 році посилились ризики закриття закладів культури комунальної власності, особливо у малих містах і селах.

Ще 8 лютого 2012 року Верховна Рада України ухвалила Постанову № 4356 «Про впровадження мораторію на закриття державних і комунальних закладів культури у сільській місцевості», якою запроваджено до кінця 2015 року мораторій на закриття державних і комунальних закладів культури у сільській місцевості.

Усупереч зазначеному Міністерство фінансів України ініціювало питання про надання повноважень місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування проводити реорганізацію і ліквідацію загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, заснованих на комунальній формі власності.

Уповноважений Президента України з прав дитини переконаний, що таке рішення призвело б насамперед до масового закриття позашкільних навчальних закладів, зокрема дитячих бібліотек та шкіл естетичного виховання, зменшення кількості дітей, які їх відвідують та звільнення працівників цих закладів.

Окрім того, Міністерство фінансів України ініціювало встановлення економічно обґрунтованої, на рівні не нижчому за собівартість, плати за навчання дітей у школах естетичного виховання. По суті виникли ризики переведення таких шкіл на повний господарський розрахунок. Це могло б призвести до значного підвищення вартості навчання дітей у школах естетичного виховання та змусило б батьків забирати дітей з позашкільних навчальних закладах системи культури.

Зазначені ініціативи набули широкого розголосу в засобах масової інформації та викликали негативний резонанс у суспільстві.

Уповноважений Президента України з прав дитини підтримав вимоги Всеукраїнської ради директорів шкіл естетичного виховання щодо недопущення підвищення плати батьків за навчання дітей у школах естетичного виховання, оптимізації мережі таких закладів шляхом їх об'єднання чи закриття та звернувся до Кабінету Міністрів України з проханням не допустити ухвалення необґрунтованих рішень і виробити ефективні механізми розвитку позашкільної освіти, які були б спрямовані на збереження мережі позашкільних навчальних закладів і збільшення кількості дітей, які їх відвідують.

Слід зазначити, що питання встановлення вартості навчання у школах естетичного виховання дійсно потребує розв'язання. 2013 року вартість навчання в школах естетичного виховання в різних регіонах коливалась від 100 до 300 грн за місяць. Єдиних критеріїв встановлення вартості навчання в школах естетичного виховання в Україні не існує.

Уповноважений Президента України з прав дитини неодноразово наголошував на необхідності затвердження формули розрахунку вартості навчання в

школах естетичного виховання на одного учня. Це завдання залишається одним з першочергових, яке має бути розв'язане Міністерством культури України.

В Україні ведеться відомча статистика про мережу позашкільних навчальних закладів і кількість дітей, які відвідують такі заклади. Дії Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури України, Міністерства молоді та спорту України в питаннях розвитку позашкільної освіти практично не координуються між собою. Кожне з цих міністерств у межах компетенції розробляє нормативно-правові акти, забезпечує навчально-методичне керівництво діяльністю позашкільних навчальних закладів.

Брак тісної співпраці між центральними органами виконавчої влади, до компетенції яких належать питання діяльності позашкільних навчальних закладів, призводить до браку єдиних підходів до розвитку позашкільної освіти.

Усупереч вимогам законодавства в Україні низку послуг з позашкільної освіти надають не позашкільні навчальні заклади, а фізичні особи-підприємці. Контролю за діяльністю таких фізичних осіб, якістю послуг, які вони надають дітям, з боку державних органів нема.

Тому Президент України поставив перед урядом завдання вжити в установленому порядку заходів щодо унормування питань ліцензування діяльності фізичних осіб-підприємців, які надають освітні послуги у сфері позашкільної освіти.

На переконання Уповноваженого, ще є низка нерозв'язаних питань, над якими потрібно продовжувати працювати:

налагодити співпрацю між центральними органами виконавчої влади, у сфері управління яких перебувають позашкільні навчальні заклади, та забезпечити формування єдиних підходів щодо розвитку та підтримки діяльності позашкільних навчальних закладів;

проаналізувати ситуацію щодо функціонування державних і комунальних закладів позашкільної освіти та вжити заходів щодо припинення їх необґрунтованого закриття під приводом оптимізації мережі шляхом об'єднання чи злиття;

забезпечити супровід і ухвалення Верховною Радою України проекту Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо фінансування позашкільної освіти)»;

затвердити формули розрахунку вартості навчання в школах естетичного виховання;

продовжити роботу над модернізацією навчальної, матеріально-технічної бази позашкільних навчальних закладів;

підвищувати фаховий рівень педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів;

запровадити державну статистику щодо розвитку позашкільних навчальних закладів та охоплення дітей позашкільною освітою.

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ, ТА РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ НЕСВОБОДИ

Новий Кримінальний процесуальний кодекс передбачає запровадження широкого спектра покарань без обмеження волі та вимагає розвитку нових соціальних послуг для дитини та її сім'ї, тому Уповноважений Президента України з прав дитини приділяє значну увагу змінам основних напрямів діяльності кримінально-виконавчої інспекції, кримінальної міліції у справах дітей і взагалі забезпеченню ефективної міжвідомчої координації у роботі з дітьми, які перебувають у конфлікті з законом.

На виконання доручення Президента України спільно з Міністерством внутрішніх справ України розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уповноважених органів внутрішніх справ із профілактики правопорушень серед дітей». Цим законопроектом передбачено відповідальність саме органів внутрішніх справ за проведення і результати індивідуально-профілактичної роботи з визначеною законом категорією дітей з метою запобігання вчиненню ними правопорушень, рецидивної злочинності. Запропоновані зміни встановлюють чіткий перелік прав і обов'язків уповноважених підрозділів органів внутрішніх справ у сфері захисту прав дітей, встановлюють обов'язок кримінальної міліції у справах дітей організовувати надання правової та психологічної допомоги дітям, які потерпіли від злочинних посягань чи стали свідками злочину, виявляти та припиняти факти жорстокого поводження з дітьми, вчинення щодо них насильства, від якого б воно не виходило.

Наприкінці травня 2013 року відбулася робоча зустріч Уповноваженого Президента України з прав дитини з суддями вищих судових інстанцій України з питань гуманізації кримінальних покарань, передбачених для дітей, заміни покарань у вигляді позбавлення волі на примусові заходи виховного характеру для більшості випадків. Досягнуто спільної позиції щодо безпідставності позбавляти волі дітей, які скоїли кримінальні правопорушення, крім умисних тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності особи. Дієвішим було б застосування до дітей ширшого спектра заходів виховного характеру.

Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схвалена Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631, якою, зокрема, поставлено завдання щодо запровадження процедури досудової пробації та створення служби пробації шляхом реформування Кримінально-виконавчої інспекції. Проектом Закону України «Про пробацію» (реєстр. № 1197-1) передбачаються механізми та порядок підготування досудових доповідей, які мають стати об'єктивною інформацією про дитину, зібрану в законний спосіб уповноваженим на це органом пробації.

Проте 2013 року в Івано-Франківській області за сприяння Івано-Франківської облдержадміністрації, голови Апеляційного суду Івано-Франківської області та начальника УМВС України в Івано-Франківській області як експеримент надано чинності «Інструкції про порядок складання звіту про неповнолітнього обвинуваченого у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх». Обов'язок складати цей звіт покладено на Службу у справах дітей.

На переконання Уповноваженого Президента України з прав дитини, служба у справах дітей не наділена повноваженнями щодо отримання більшості інформації, передбаченої в запропонованому звіті, відповідно, і якість такого документа та його користь для об'єктивного розгляду справи дитини сумнівна.

Враховуючи, що цей експеримент підтримала судова палата в кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та рекомендувала поширити його дію на територію всієї держави, Уповноважений Президента України з прав дитини звернувся до цієї вищої судової інстанції з пропозицією ще раз проаналізувати на відповідність законодавству України та процесові реформування Кримінально-виконавчої інспекції цього експерименту.

В результаті проведення з ініціативи Уповноваженого низку погоджувальних нарад, 30 жовтня 2013 року голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ направив у місцеві суди листа, в якому зазначив, що рекомендація судам використовувати зазначену інструкцію та форму звіту має на меті уніфікацію форми подання інформації про неповнолітніх обвинувачуваних у скоєнні кримінальних правопорушень та при цьому не має обов'язкового характеру. Аналогічне роз'яснення Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ направив до Міністерства соціальної політики України.

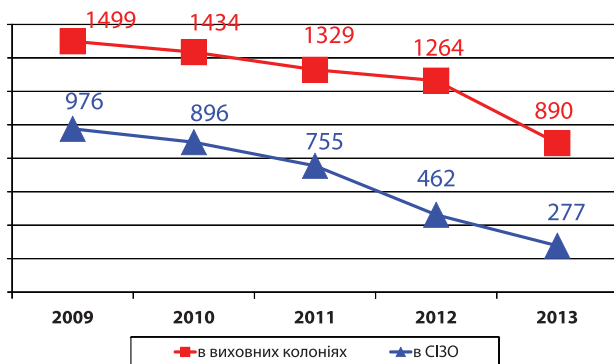
Уповноважений Президента України з прав дитини особливу увагу приділив запровадженню практики міжвідомчої співпраці всіх причетних до дитини державних структур: Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства соціальної політики України, Державної пенітенціарної служби України, Кримінально-виконавчої інспекції України в контексті положень нового Кримінального процесуального кодексу, а саме щодо перегляду практики роботи в частині конкретних методик виховної роботи з дитиною, яка перебуває у конфлікті з законом.

Головне слідче управління МВС України та Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ своєчасно організували та провели навчання з особливостей кримінального провадження за участю дітей у рамках підвищення кваліфікації слідчих і суддів, які допущені до кримінального провадження стосовно дітей, обвинувачуваних у скоєнні кримінальних правопорушень. Таке навчання пройшли всі без винятку судді та 2037 слідчих органів внутрішніх справ.

Непоодинокими залишаються випадки звернення громадян до Уповноваженого Президента України з прав дитини з повідомленнями про непрофесійні дії працівників міліції та їхнє негуманне ставлення до дітей. Так, до Уповноваженого Президента України з прав дитини звернулися батьки неповнолітньої дівчини К. з Київської області, яку затримали працівники міліції за порушення правил паління тютюнових виробів. Працівники міліції не повідомили батьків, орган опіки та піклування про затримання дитини, склали відповідний протокол про адміністративне правопорушення та направили матеріали до суду для притягнення дівчини до адміністративної відповідальності, попри ту обставину, що неповнолітня К. не досягла віку, з якого особу можна притягнути до такої відповідальності. Про вік дитини документально підтверджена інформація була в працівників міліції. Тільки після втручання Уповноваженого Президента України з прав дитини з працівниками міліції була проведена відповідна робота з метою недопущення в подальшому подібних порушень.

Ухвалення нового Кримінального процесуального кодексу, запровадження спеціалізації слідчих і суддів, уповноважених на розслідування та розгляд справ за участю дітей, першочерговістю розгляду їхніх справ, залучення законних представників дітей на всіх стадіях кримінального процесу, обмеження застосування тримання під вартою до неповнолітніх — всі ці зміни обумовлюють зменшення кількості дітей, які утримуються в місцях позбавлення волі.

Кількість ув'язнених дітей

Зменшення кількості дітей у колоніях пов'язане зі збільшенням звільнень через закінчення строку покарання, кількості умовно-дострокових звільнень та змен-

шенням кількості рішень судів щодо дітей про застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі на певний строк. Кількість дітей, які прибули до виховних колоній за вироками судів, що вступили в законну силу, у 2013 році зменшилася майже на 200 осіб проти 2012-го: станом на 1 листопада 2013 року — 665 дітей, у 2012 році — 837 дітей. Уповноважений підтримав рішення Державної пенітенціарної служби про закриття у 2013 році Бережанської виховної колонії в Тернопільській області та Самбірської виховної колонії у Львівській області. Бережанська виховна колонія вже ліквідована, Самбірська не наповнюється, підготовлено її закриття на I квартал 2014 року, тепер розв'язується питання про переведення 56 засуджених дітей, які в ній утримуються, до інших установ ДПтС, також готуються відповідні документи про подальше використання майнових комплексів, у яких розташовані ці виховні колонії.

Суттєве зменшення, удвічі, дітей, які утримуються у СІЗО, пов'язане з тим, що, з одного боку, суди рідше застосовують запобіжний захід для дитини у вигляді тримання під вартою, а з другого, — за інформацією МВС України, протягом звітного періоду майже на третину зменшилася кількість злочинів, що вчинені неповнолітніми або за їх участю проти 2012 року.

Уповноважений Президента України з прав дитини упродовж 2013 року моніторив діяльність Міністерства внутрішніх справ України щодо удосконалення законодавчого забезпечення організації діяльності підрозділів кримінальної міліції у справах дітей та її реформування з врахуванням вимог Указу Президента України від 24 травня 2011 року № 597 „Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та новітніх європейських тенденцій у забезпеченні захисту прав дітей».

МВС України, впроваджуючи Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, вживає заходів щодо зміни підходів з каральних на відновні в роботі з дітьми. Для проведення загальної та індивідуальної профілактики вивчаються та готуються до застосування сучасні форми та методи роботи з використанням інтерактивних методик. В Управлінні КМСД МВС функціонує електронна скринька¹, на яку можуть звернутися батьківська, учнівська та педагогічна громадськість.

У роботі з запобігання рецидивній злочинності серед дітей ключовим обрано індивідуальний підхід і застосування спеціальної методики, яка передбачає впровадження корекційних програм. Понад 8 тис. дітей цієї категорії потребують посиленої уваги з боку всіх зацікавлених служб і відомств. Насамперед це спільна робота з батьками таких дітей, які не займаються належним їх вихованням та злісно не виконують обов'язки з догляду за ними.

У результаті вжитих заходів значно зменшилася кількість дітей, які вчинили злочини, перебуваючи на обліку, зокрема на 39 % (з 2893 до 1765) зменшилася кількість дітей, які раніше вчиняли злочини, та на 19,1 % (з 1060 до 891) — у яких судимість не знята і не погашена.

¹ Режим доступу: ditypolice@mvs.gov.ua.

Уповноважений Президента України з прав дитини наполягає на посиленні роботи органів внутрішніх справ щодо захисту дітей від усіх форм насильства та жорстокості, недопущення скоєння стосовно них злочинів і правопорушень, зокрема в сім'ях.

Так, упродовж 2013 року ОВС зареєстровано 8447 кримінальних правопорушень, учинених стосовно дітей. Від протиправних діянь потерпіло 9068 дітей. Впродовж 2013 року зроблено 1430 офіційних попереджень про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї та 125 захисних приписів після отримання офіційного попередження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї.

За неналежне виховання дітей до відповідальності притягнуто майже 37,4 тис. батьків та опікунів. Ще 2487 осіб притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. За матеріалами ОВС, прокуратура розпочала 427 кримінальних проваджень за фактами злісного невиконання обов'язків з догляду за дитиною, що призвело до настання тяжких наслідків.

Уповноважений Президента України з прав дитини наполягає на необхідності постійного навчання працівників міліції для здобуття ними додаткових знань з педагогіки, вікової психології, конфліктології, а також оволодіння сучасними інтерактивними методиками для роботи з дітьми груп ризику, такими, що вчинили кримінальні правопорушення, схильні до самовільного залишення місця проживання, стали свідками або жертвами протиправних посягань.

Особлива увага Уповноваженого сконцентрована на питаннях розшуку дітей. Актуальність цього обумовлена і подіями, що відбулися в столиці в кінці року. Для організації роботи за цим напрямом забезпечено взаємодію Міністерства внутрішніх справ України з Міністерствами освіти і науки та соціальної політики України в частині проведення узгоджених заходів із забезпечення контролю за умовами утримання і виховання дітей та проведення адміністраціями цих закладів роз'яснювальної роботи, спрямованої на усвідомлення негативних наслідків самовільного залишення місця проживання та навчання, а також забезпечення своєчасності інформування органів внутрішніх справ про випадки залишення дітьми шкіл-інтернатів, ужиття заходів впливу до керівників, які не виконують покладені на них функціональні обов'язки. Водночас налагоджено співпрацю з питань розшуку безвісно зниклих дітей між структурними підрозділами МВС України.

Протягом 2013 року до органів внутрішніх справ надійшло 6193 (2012-го — 7941) заяви з повідомленням про зникнення безвісти дітей, зокрема 337 (2012-го — 751) — щодо зникнення вихованців інтернатних закладів. Упродовж доби по гарячих слідах розшукано 84 % дітей. Станом на 1 січня 2014 року в розшуку перебувало 38 дітей. В грудні 2013 року Уповноважений Президента України з прав дитини насамперед вживав заходів до якнайшвидшого розшуку дітей, які зникли на Євромайдані.

Проведеним моніторингом обставин залишення дітьми сімей та інтернатних закладів з'ясовано, що основні причини — це конфлікти в сім'ї та з однокласниками, небажання батьків заглиблюватися у проблеми дитини, залишен-

ня дітей без догляду внаслідок трудової міграції, неналежний контроль з боку опікунів, адміністрацій шкіл-інтернатів, нестача змістовного дозвілля для вихованців цих закладів, схильність їх до бродяжництва, несвоєчасне надання їм психологічної допомоги та низький рівень виховання.

З урахуванням цього 2013 року органи внутрішніх справ до органів державної влади надіслали 558 інформацій щодо усунення причин та умов, що призводять до втеч дітей, з метою вжиття профілактично-виховних заходів відповідно до Законів України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та «Про соціальну роботу з дітьми». За невиконання заходів щодо недопущення самовільних залишень дітьми інтернатних закладів до адміністративної відповідальності притягнуто 46 директорів шкіл-інтернатів.

25 травня 2013 року, в рамках участі в роботі міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні підходи в організації процесу ресоціалізації неповнолітніх правопорушників і професійної підготовки персоналу пенітенціарних закладів», Уповноважений відвідав Курязьку виховну колонію ім. А. С. Макаренка. Уповноважений Президента України з прав дитини ініціював проведення експерименту з переведення відділення Харківського СІЗО для утримання дітей у відокремлені приміщення Курязької виховної колонії ім. А. С. Макаренка. Таке переведення сприятиме захистові дітей, які опинилися в конфлікті із законом, від впливу кримінальної субкультури, створенню комфортніших умов перебування дітей в установах пенітенціарної системи, розширить можливості для проведення соціально-виховної роботи з дітьми цієї категорії.

У співпраці з Академією адвокатури України створено дискусійний майданчик з метою проведення роз'яснювальної роботи щодо змісту реформи кримінального судочинства стосовно дітей, що відбувається в межах реформування кримінальної юстиції. До діяльності дискусійного клубу залучені науковці, громадські діячі, експерти, адвокати, представники громадських організацій та ЗМІ.

Гуманізація кримінального процесу щодо дітей має відбуватися одночасно з напрацюванням нових форм соціальної роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті з законом. Замість покарань під виглядом позбавлення волі дієвішим буде застосування ширшого спектра заходів виховного характеру до дітей, які скоїли кримінальні правопорушення, крім умисних тяжких та особливо тяжких злочинів. При цьому соціальною роботою повинна бути охоплена і сім'я дитини, яка скоїла злочин.

Для цього необхідно запровадити практику міжвідомчої співпраці всіх причетних до дитини в конфлікті із законом державних структур: Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України, Державної пенітенціарної служби України, Кримінально-виконавчої інспекції України.

Уповноважений Президента України з прав дитини у травні 2013 року відвідав Курязьку колонію ім. А. С. Макаренка Управління Державної пенітенціарної служби України в Харківській області, під час якого відбулося особисте спілкування з засудженими.

Під час бесіди діти повідомили Уповноваженому Президента України з прав дитини про різнопланові проблеми, з якими їм доведеться стикнутися після звільнення, а саме працевлаштування, здобуття професійної освіти, стосунки з родинним і соціальним оточенням.

З метою якнайшвидшої адаптації зазначених дітей до нормального життя, зміни ставлення до них їхнього родинного оточення та громади, надання допомоги в здобутті професійної освіти, працевлаштування, проведення комплексу профілактичних заходів, спрямованих на недопущення скоєння ними нових правопорушень Уповноважений Президента України з прав дитини звернувся з відповідними клопотаннями до голів Краснодонської та Біловодської районних державних адміністрацій Луганської області, Краснокутської, Ізюмської, Красноградської та Харківської районних державних адміністрацій Харківської області, міських голів Кривого Рогу і Харкова, на території яких повернуться діти після звільнення від відбування кримінального покарання.

Аналіз звітів про проведену роботу вказаних керівників свідчить про формальний підхід до організації роботи з такою категорією дітей, небажання або некомпетентність відповідних соціальних працівників створити навколо осіб, які повернулися з місць позбавлення волі, доброзичливу атмосферу, викликати в них бажання та потребу звертатися до посадовців по допомогу та пораду. Керівники місцевих органів виконавчої влади повідомляють лише про проведені соціальні інспектування, складені акти, в деяких випадках — проведені бесіди.

Вказані звіти не містять жодної інформації про виконання суб'єктами соціального патронажу повноважень, передбачених Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», та вжиття заходів, які визначені Порядком взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, який затверджено спільним наказом міністерств юстиції, соціальної політики, освіти і науки, охорони здоров'я та внутрішніх справ України від 28 березня 2012 року № 478/5/180/375/212/258. Вказані звіти не містять навіть посилань на зазначені законодавчий та нормативно-правовий акти.

Аналогічні клопотання за результатами відвідування Уповноваженим Президента України з прав дитини Ковельської виховної колонії стосовно дітей, звільнення яких заплановано на грудень 2013 — лютий 2014 років, були направлені головам Коломийської райдержадміністрації Івано-Франківської області, Коростенської райдержадміністрації Житомирської області, Сокирянської райдержадміністрації Чернівецької області, Тячівської райдержадміністрації Закарпатської області та Ярмолинецької райдержадміністрації Хмельницької області, міським головам Ананьєва та Іллічівська Одеської області, Бердичева Житомирської області, Ізяслава Хмельницької області, Калинівки Вінницької області, Ковеля Волинської області і Мукачєвого Закарпатської області. Звіти про проведену роботу очікуються в першому півріччі 2014 року.

На виконання Указу Президента України від 1 червня 2013 року № 312 «Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей», особлива увага Уповноваженого була приділена школам та училищам соціальної реабілітації для дітей, які перебувають в конфлікті з законом. Комітет ООН з прав дитини неодноразово висловлював зауваження щодо невідповідності правам дитини діяльності в Україні шкіл та училищ соціальної реабілітації та вимагає їх ліквідації.

Уповноважений Президента України особисто відвідав практично всі ці заклади. Утримання дітей у таких навчальних закладах не відповідає елементарним потребам дітей. За даними Міністерства освіти та науки України, обсяги фінансування цих закладів не перевищують 58% від потреби.

На виконання Указу Президента України від 24 травня 2011 року № 597 «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні», 21 листопада 2013 року уряд ухвалив Постанову № 847 «Деякі питання функціонування шкіл соціальної реабілітації», відповідно до якої ліквідовуються Єнакіївська, Миколаївська, Харківська та Фонтанська школи соціальної реабілітації.

При плановій наповнюваності шести шкіл соціальної реабілітації — 1330 місць, фактична наповнюваність становила 20%. Протягом 2011–2012 навчального року в них утримувалось 269 дітей, з яких 104 дитини направлено за рішенням судів, 165 дітей — за направленнями управлінь освіти і науки облдержадміністрацій за заявою батьків і погодженням із службами у справах дітей.

За інформацією Міністерства освіти і науки України, 16 вихованців, які перебувають у ліквідованих школах за рішенням суду, будуть переведені до шкіл соціальної реабілітації, що продовжують функціонувати: Комишуватської (Запорізька обл.) та Балахівської (Кіровоградська обл.).

45 вихованців, які перебувають у ліквідованих школах за направленням управлінь освіти і науки облдержадміністрацій та заявою батьків, будуть повернуті до своїх сімей та продовжать навчання в загальноосвітніх навчальних закладах за місцем проживання.

Особливу тривогу викликає той факт, що жодна дитина, яка повертається із школи соціальної реабілітації, не охоплена соціальним супроводом, про що свідчать результати моніторингу Уповноваженого Президента України з прав дитини.

Уповноважений звернувся до Прем'єр-міністра України з проханням доручити міністерствам освіти і науки, внутрішніх справ, соціальної політики вжити вичерпних заходів щодо надання кожній дитині, що повертається із школи соціальної реабілітації, та членам її сім'ї якісних соціальних послуг відповідно до вимог Національної стратегії профілактики соціального сирітства та Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні.

Міністерства освіти і науки, внутрішніх справ, соціальної політики не запровадили нових форм роботи з дітьми, що вчинили правопорушення у віці від 11 до 14 років, відповідно до тенденції гуманізації інститутів перевиховання дітей, які переступили закон.

Через міжвідомчу неузгодженість досі не завершені процедури передання з державної власності до комунальної майнових комплексів Горлівської, Городоцької, Корсунської та Свердловської загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації, ліквідованих за рішенням уряду ще 8 серпня 2012 року. Ймовірно, що та ж сама ситуація щодо необґрунтованого затягування процедури передання майнових комплексів чекає на Єнакіївську, Миколаївську, Харківську та Фонтанську школи.

Уповноважений Президента України з прав дитини у своїх зверненнях до Прем'єр-міністра України, Віце-прем'єр-міністра та Міністра економічного розвитку і торгівлі України неодноразово наголошував на необхідності пропрацювання чіткого порядку передання майнових комплексів шкіл соціальної реабілітації до комунальної власності, з метою їх обов'язкового збереження для розвитку мережі закладів соціальної спрямованості для дітей, сімей з дітьми, соціально-медичних установ для проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці.

Уповноважений Президента України з прав дитини 27–28 червня 2013 року брав участь у роботі міжнародної конференції високого рівня (організатори — Європейська комісія та Регіональний офіс ЮНІСЕФ у країнах Центральної і Східної Європи) на тему «Правосуддя для дітей», яка проходила у Брюсселі. В ході роботи конференції досвід України з питань захисту прав дітей, які перебувають у конфлікті з законом, схвалено. Також відбулась зустріч з Представником України при Європейському Союзі, Уповноваженим України з питань зовнішньополітичних та інтеграційних процесів Костянтином Єлісеєвим, на якій були обговорені питання про найближче міністерське спільне засідання Європейського Союзу та держав «Східного партнерства» щодо програм, спрямованих на захист прав дитини, а саме формування в Україні «правосуддя, дружнього до дитини», підтримки сімей з дітьми у складних життєвих обставинах, реформування закладів несвободи, в яких перебувають діти, відповідно до стандартів ЄС.

Уповноважений переконаний, що в контексті положень нового Кримінального процесуального кодексу необхідно переглянути практику роботи структур Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України та удосконалити її в частині конкретних методик виховної роботи з дитиною, яка перебуває у конфлікті з законом. Також необхідно розробити та запровадити сучасні методики роботи міліції з дітьми, спрямовані на профілактику правопорушень серед дітей, навчання працівників міліції формам і методам цієї роботи на постійній основі, розробити та впровадити плани індивідуально-виховної роботи з дітьми, звільненими від відбування кримінального покарання з випробуванням або умовно-достроково, які перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції.

ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ НАД ДІТЬМИ

Значну увагу Уповноважений приділяє висвітленню питання запобігання конфліктам між дітьми в навчальних закладах, ролі педагога в розв'язанні конфліктів та захисті прав кожної дитини, що була учасником конфлікту, насильства в дитячих колективах. У статті «На захист жорстоких дітей» Уповноважений викладає своє розуміння причин і наслідків таких конфліктів, аналізує способи їх врегулювання.

Уповноважений звертає увагу на посилення відповідальності дорослих за вчинки дітей, критикуючи широко застосовувану в Україні практику перекладання всієї вини на дитину чи то в школі, чи то в іншому закладі. На його переконання, байдужість і бездіяльність дорослих — частина причина насильства між дітьми. Уповноважений вважає потерпілими і захищає права всіх дітей-учасників конфлікту — і жертв, і агресорів. Так відбувалось і під час вирішення всіх ситуацій, в які втручався Уповноважений².

Батьки шести вихованців закладу звернулись до Уповноваженого з листом, в якому стверджували, що дітей протягом двох тижнів систематично піддавали фізичному і психологічному насильству. Вони також повідомили, що мають акти судової медичної експертизи дітей, де засвідчено побої, однак керівництво закладу не вживало необхідних заходів запобігання та розв'язання конфлікту. На пропозицію Уповноваженого з ліцеїстами працював медіатор для врегулювання конфліктної ситуації, намагаючись досягнути примирення сторін. У навчальному закладі працювала комісія обласної державної адміністрації, результати роботи якої засвідчили, що діяльність ліцею відбувалась не відповідно до законодавства. Проведена перевірка прокуратури.

Загалом у своїй практиці Уповноважений часто стикається з врегулюванням конфліктів у навчальних закладах:

Сумщина: школа зробила маленького хлопчика ізгоем. Окрема парта, окремий стіл у їдальні, без друзів та підтримки вчителів — у такій ситуації опинився 6-річний Дмитро³. «Б'ються дуже, кажуть ти дурень і debil, нікому не потрібна дитина. Я не хочу так», — розповідає хлопчик.

² Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/25551.html>.

³ Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/na-sumschini-pershoklasnika-u-shkoli-led-ne-doveli-dosamogubstva-284090.html>.

Київ: у приміщенні для переодягання батько однокласниці схопив хлопчика за вухо, пригнув, почав викручувати, одночасно погрожуючи йому, внаслідок чого дитина дістала травму вушної раковини.

Тернопіль: дитину вдарила вчителька в живіт. У шкільному медпункті зафіксовано забій ділянки живота. Вчителька цього факту не визнає, керівництво школи виступає на її боці.

Дніпропетровськ: під час уроку фізкультури одна дитина травмувала іншу. Конфлікт між дітьми переріс у конфлікт між батьками дітей. Батьки дитини-агресора принижують опікуна дитини-жертви, у присутності педагогів погрожують позбавити бабусю опікунства і влаштувати дитину в інтернат.

Донецьк: вихователь дошкільного навчального закладу вчиняє насильство над дитиною, застосовувала фізичну силу до інших вихованців, зокрема ясельної групи, закривала дитину в шафі для одягу.

Уповноважений відвідав низку шкіл, які мають досвід роботи шкільних груп примирення (медіації) та підтримав дітей в їхньому прагненні мирного розв'язання шкільних конфліктів, надав рекомендації з приводу того, як удосконалити цю практику, а також звернувся до Міністерства освіти України щодо запровадження шкільних служб розв'язання конфліктів у кожній школі. Цим питанням була присвячена і публікація в журналі «Кореспондент»⁴, де, зокрема, була описана і практика роботи партнерів Уповноваженого — служби порозуміння Жмеринської гімназії.

Уповноважений відстоює ненасильницькі методи виховного впливу дорослих на дитину, підкреслюючи, що будь-яке насильство щодо дитини заборонене українським законодавством, ніяке насильство щодо дитини, зокрема з боку батьків, не може бути виправданим. Суспільство має однозначно засудити насильство стосовно дітей, сприймати будь-яке насильство над дитиною як злочин, переконаний Уповноважений.

У зв'язку з цим, Уповноважений підтримує глобальну інформаційну кампанію Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Зупинимо насильство над дітьми».

Питання захисту дитини від насильства — одне з основних у співпраці Уповноваженого з мас-медіа, адже журналісти — це чи не найважливіша ланка у пропаганді базових принципів Конвенції ООН про права дитини та українського законодавства, яке забороняє будь-яке насильство над дитиною, наголошує на повазі до гідності дитини, на праві бути вислуханою, на праві заявити про порушення своїх прав та дістати захист.

З перших днів, коли площі Києва та інших міст України заповнили мирні демонстрації, Уповноважений в оперативному режимі відстежував усю інформацію про розвиток подій та заходи щодо безпеки протестувальників, передусім дітей. Уповноважений наголосив, що безпека дітей на персональній відповідальності кожного посадовця та міліціонера.

⁴ Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/events/1582567-korrespondent-detki-iz-kletki-ukrainskie-podrostki-rvutsya-v-evropejskie-lidery-po-urovnyu-nasiliya>.

На своїй сторінці у соціальній мережі Уповноважений засудив насильство проти мирних демонстрантів — беззахисних студентів та молоді — на майдані Незалежності, заявивши, що насильство має бути покаране, винуваті — притягнуті до відповідальності⁵ Уповноважений звернувся до дорослих не бути байдужими, якщо є інформація про порушення прав дитини та попросив повідомляти в будь-якому режимі про них. Відповідне звернення також було направлене в Міністерство внутрішніх справ України.

Окремо Уповноважений звернувся до батьків не нехтувати безпекою своїх дітей, не недооцінювати ризики, які можуть виникнути в натовпі, та закликав батьків перед походом на мітинг тверезо оцінювати можливість достатнього убезпечення дитини, попередити дитину про небезпеку, яку несуть багатотисячні скупчення людей, розповісти про правила поведінки в натовпі, змодельювати небезпечні ситуації та способи їх уникнення тощо.

Уповноважений узяв на контроль усі випадки порушення прав дітей під час мітингів, які розпочались наприкінці листопада 2013 року в Києві та інших містах.

⁵ Режим доступу: <https://www.facebook.com/up.z.prav.dytyny>.

ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ШКІДЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ТЕЛЕБАЧЕННІ, РАДІО ТА В ІНТЕРНЕТІ

У рамках створеної Уповноваженим спільно з Національною радою з питань телебачення та радіомовлення України, на виконання доручення Глави Держави, міжвідомчої робочої групи для захисту дітей від потенційно шкідливої здоров'ю і розвитку дитини інформації на телебаченні, радіо та в інтернеті були підготовлені зміни до Закону України «Про телебачення і радіомовлення», якими буде врегульоване функціонування національної системи захисту дітей у медіа. Окрім того, класифіковано ризики телевізійного контенту для дітей на основі проведеного масштабного соціологічного дослідження; розроблені варіанти позначок («розумні символи») для маркування всього телевізійного контенту; розроблено концепцію відеоролика про «розумні символи» для запуску інформаційно-роз'яснювальної кампанії; підготовлений пілотний проект, який стартував на п'яти обласних державних телеканалах з 1 вересня 2013 року. Науковці, які входять до складу групи, видали підручник для вищої школи педагогічного профілю «Медіа-освіта, медіа-грамотність»; розробили варіант практикуму для старшокласників.

У ході роботи відкритих для журналістів засідань робочої групи Уповноважений наголошує на важливості запровадження національної системи контролю за телевізійним контентом з метою захисту дітей від потенційно шкідливої інформації, а також на розвитку виробництва телепрограм про і для дітей.

Уповноважений після консультацій, проведених з керівництвом Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова в серпні 2013 року, запропонував створити Координаційну раду з питань захисту дитини в інтернеті. Основними завданнями Координаційної ради мають стати розроблення концептуальних напрямів та механізмів захисту дитини в інтернеті, підготування проекту Стратегії державної політики щодо захисту дитини в інтернеті, співробітництво з Міжнародним союзом електрозв'язку та іншими міжнародними організаціями з питань реалізації програм і проектів у сфері захисту дитини в онлайнсередовищі, ведення загального моніторингу стану виконання заходів і щорічних планів стосовно реалізації державної політики щодо захисту дитини в мережі інтернет, підготування законопроектів щодо захисту дитини в мережі та організація їх громадського обговорення тощо.

До роботи в Координаційній раді на громадських засадах пропонується залучити представників Адміністрації Президента України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної академії педагогічних наук України, Національної ради з телебачення та радіомовлення України, Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері зв'язку та інформатизації України, представників профільних вищих навчальних закладів, громадських організацій, операторів та провайдерів телекомунікації, розробників програмного забезпечення тощо.

ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗ ПРОТИДІЇ ВЖИВАННЮ ДІТЬМИ АЛКОГОЛЮ, НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

З метою координації дій, спрямованих на запобігання уживанню дітьми алкогольних напоїв, усунення чинників, які цьому сприяють, за ініціативою Уповноваженого, Міністерство внутрішніх справ України, Державна податкова служба України та Держспоживінспекція України ухвалила План спільних дій щодо реалізації заходів, спрямованих на зменшення споживання населенням України алкогольних напоїв і тютюнових виробів, запобігання пияцтву серед підлітків. У рамках реалізації цього плану проводилися планові та позапланові перевірки, рейди.

За результатами цих перевірок притягнуто до відповідальності близько 10 тисяч торговельних закладів. Але, як зазначає МВС, анулювання ліцензії на право роздрібної торгівлі алкогольними напоями і тютюновими виробами відбувається лише у 12% випадків виявлення порушень вимог законодавства щодо заборони продажу алкогольних і тютюнових виробів особам, які не досягли 18 років.

Занепокоєність Уповноваженого викликає брак регулювання розташування суб'єктів господарювання, що ведуть діяльність з продажу алкогольних і тютюнових виробів на такій відстані від територій розташування об'єктів з масовим постійним або тимчасовим перебуванням дітей, яка б знизилася досяжність дітей до товарів цієї групи.

За результатами інспекційних поїздок Уповноваженого в різні регіони України, розгляду звернень громадян і громадських організацій, враховуючи інформацію про хід виконання зазначеного Плану спільних дій, були напрацьовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань державного регулювання заборони продажу алкогольних і тютюнових виробів особами, які не досягли 18 років, зокрема посилення відповідальності за його порушення. Їх запропоновано робочій групі для опрацювання.

З метою реалізації цих пропозицій 2013 року Уповноважений ініціював створення відповідної робочої групи Кабінету Міністрів України з питань розроблення Концепції профілактики вживання дітьми алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин. Результатом діяльності робочої групи стало підготування узагальнених пропозицій, які надійшли від членів робо-

чої групи. На підставі цих пропозицій Державна служба України з контролю за наркотиками готує відповідні зміни до Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, схваленої Кабінетом Міністрів України відповідно до розпорядження від 28.08.2013 року № 735-р, представлення та обговорення яких відбудеться найближчим часом на засіданні робочої групи.

Пропозиції Уповноваженого стосуються посилення відповідальності господарських суб'єктів за порушення заборони продажу алкогольних і тютюнових виробів особам, які не досягли 18 років, встановленої Законом України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», розв'язання питання заборони продажу продукції, яка не алкогольна чи тютюнова, але своїм зовнішнім виглядом або назвою схожа або імітує таку продукцію, удосконалення законодавства в частині фінансування системи позашкільної освіти, розв'язання питання затвердження розширеного переліку місць, в яких встановлюється обмеження щодо споживання алкогольних і тютюнових виробів, розв'язання питання встановлення норм та обмежень при розміщенні суб'єктів господарювання, що ведуть діяльність з продажу алкогольних і тютюнових виробів на визначену відстань від територій розташування установ освіти, охорони здоров'я, а також об'єктів призначених для організації дозвілля дітей та інших об'єктів з масовим постійним або тимчасовим перебуванням дітей.

Уповноважений підтримав низку громадських ініціатив, спрямованих на протидію поширення алкоголю та тютюну серед дітей. Серед інших, насамперед це підтримка ухвалення законів про повну заборону куріння в громадських місцях і рекламу тютюну, чому передувала спільна з громадськими активістами інформаційна кампанія, вдосконалення законодавства щодо обмеження доступу дітей до алкогольних і тютюнових виробів, зокрема через посилення відповідальності та мір покарання до суб'єктів господарювання, що продають заборонену продукцію дітям, підвищення акцизів на пиво, алкоголь і тютюн, заборону продажу цієї продукції в малих архітектурних формах і увідповіднення системи торгівлі алкогольною та тютюною продукцією європейським стандартам, визнання пива алкогольним напоєм.

Реагуючи на численні звернення від батьків, педагогічної громадськості та журналістів про те, що безпосередньо біля шкіл, дитячих садків, позашкільних закладів, спортивних об'єктів розташовані торговельні точки з алкоголем, тютюном, пивом, слабоалкогольними напоями, іншою шкідливою або небезпечною для здоров'я дітей продукцією, Уповноважений звернувся з відкритим листом до місцевих органів влади щодо обмеження доступу дітей до алкоголю, тютюну, пива та слабоалкогольних напоїв поблизу дитячих закладів.

На переконання Уповноваженого, продаж алкоголю, сигарет, пива, слабоалкогольних напоїв у кіосках біля школи — це агресивна форма впливу на дитину, що провокує її до свідомого чи несвідомого завдання шкоди своє-

му здоров'ю, негативної поведінки, набуття шкідливих звичок, згубних залежностей. У зв'язку з цим, ініційовано введення законодавчої заборони на продаж алкогольних, тютюнових виробів, пива та слабоалкогольних напоїв у торговельних точках, які розташовані ближче ніж за 300 метрів до закладів з постійним чи тимчасовим перебуванням дітей.

СПІВПРАЦЯ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Завдяки співпраці Уповноваженого Президента України з прав дитини з Департаментом прав дитини Ради Європи та українським офісом Ради Європи в Україні розпочато реалізацію проекту РЄ «Зміцнення та захист прав дитини». Проект спрямований на формування в Україні правосуддя, дружнього до дитини, реалізацію заходів проти будь-яких форм насильства над дітьми, зокрема удосконалення українського законодавства, семінари, тренінги, навчання, інформаційні кампанії тощо.

Уповноважений Президента України з прав дитини підтримав європейську громадянську кампанію «Відкриваємо двері дітям», яка має на меті запровадження змін у системі захисту прав дитини, збереження та підтримку сім'ї, запобігання розлученню дітей з батьками, підготування до самостійного життя випускників інтернатних закладів.

До кампанії «Відкриємо двері дітям» долучилися 14 провідних громадських організацій, які працюють в інтересах дітей в Україні. Мету і завдання кампанії підтримують представництва провідних міжнародних організацій, зокрема Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, Представництво Ради Європи, Представництво Європейського Союзу в Україні. Громадянська кампанія «Відкриємо двері дітям» запроваджена у 12 країнах Європейського Союзу.

25 вересня 2013 року Уповноважений Президента України з прав дитини взяв участь у засіданні Секретаріату Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), яка відбулася напередодні відзначення в Україні Дня усиновлення (30 вересня). Уповноважений звернувся до представників церков і релігійних організацій провести з цієї нагоди богослужіння в храмах, на яких вознести молитву за дітей, які чекають на родину, подякувати батькам, які всиновили дитину, взяли дитину під опіку, створили прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу, та всім вірянам, які виявляють духовну та моральну підтримку сиротам.

Говорячи про проблему соціального сирітства, Уповноважений з прав дитини акцентував увагу на співпраці соціальних фахівців і духовенства, відзначив активну діяльність Комісії соціального служіння при ВРЦіРО, представники якої брали участь у підготуванні Національної стратегії профілактики соціального сирітства, затвердженої указом Президента у жовтні 2012 року.

22 жовтня 2013 року відбулося засідання Громадської консультативної ради з питань захисту прав дитини, яка діє відповідно до Указу Президента України від 11 серпня 2011 року № 811 «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини».

Учасникам зібрання були представлені результати моніторингу виконання центральними та місцевими органами влади завдань у сфері захисту прав дитини, зокрема забезпечення прав дитини з особливими освітніми потребами, проведеного Уповноваженим Президента України з прав дитини.

Було розглянуте питання діяльності психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК) у контексті посилення гарантій реалізації права дитини з особливими освітніми потребами на освіту. За результатами розгляду Уповноваженим Президента з прав дитини, враховуючи пропозиції громадських організацій, експертів і фахівців, внесено до Кабінету Міністрів пропозиції щодо вдосконалення роботи ПМПК і необхідних дій для захисту та забезпечення дітей з особливими потребами на здобуття якісної освіти.

Також Громадська консультативна рада підтримала проект Постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання функціонування шкіл соціальної реабілітації», якою передбачено ліквідацію Єнакіївської, Миколаївської, Харківської та Фонтанської шкіл соціальної реабілітації.

Протягом року проведено 14 засідань тематичних секцій Громадської консультативної ради з питань захисту прав дитини. За результатами роботи секцій, сформовано пропозиції, які були направлені до заінтересованих міністерств і відомств.

СПІВПРАЦЯ ЗІ ЗМІ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗ ПІДВИЩЕННЯ ПОІНФОРМОВАНOSTІ ПРО ПРАВА ДИТИНИ ТА ТЛУМАЧЕННЯ СУТІ ПРАВА ДИТИНИ

Принцип відкритості та доступності діяльності, тісна співпраця із засобами масової інформації визначена одним із ключових напрямків роботи Уповноваженого Президента України з прав дитини.

За даними соціологічних опитувань, засоби масової інформації — один з найавторитетніших джерел інформації для дітей. Так, згідно з опитуваннями дітей, найактивніше інформують про права дитини вчителі/викладачі — 87,5% дітей повідомили про це, батьки — 73% та засоби масової інформації — 67%.

Відповідно, увага ЗМІ до проблематики дитинства має бути особлива — прискіпливіша, скрупульозніша, глибша. Враховуючи вразливе становище дітей, адже діти через свій вік не можуть об'єктивно оцінити складну ситуацію чи проблему, не можуть ухвалювати відповідальні рішення чи звертатись до суду, всі без винятку журналісти мають дотримуватися найвищого рівня етичних і професійних норм. Що більше діти довіряють мас-медіа, то активніше ті мають пропагувати права дитини та способи їх реалізації.

Уповноважений розглядає ЗМІ як активних захисників прав дітей. Розуміючи та цінуючи роль журналіста у формуванні думки і моральних засад як окремого громадянина, так і суспільства в цілому, Уповноважений переконаний у можливості спільними зусиллями досягти зміни ставлення дорослих до проблем дітей та відійти від стереотипів меншовартості проблем дитини.

Конвенція ООН про права дитини стала частиною українського законодавства 22 роки тому, втім нігілістичне ставлення дорослих до прав дитини все ще поширене явище. Право дитини бути почутою, право на спілкування, право не піддаватись насильству, висловлювати власну думку та брати участь у розв'язанні питань, які стосуються дитини, у багатьох випадках ігнорують, не сприймають або свідомо заперечують як батьки, так і посадовці, пересічні громадяни.

Уповноважений звертається до ЗМІ займати передову позицію у боротьбі з будь-якою дискримінацією дітей, викоріненні різного роду міфів і стереотипів у сфері дитинства, закликає активно пропагувати права дитини та як-

найширше висвітлювати інформацію, пов'язану з дотриманням прав дитини, не обмежуючись лише розповідями про окремі події, а навпаки, постійно висвітлювати процеси, як негативні, так і позитивні, що стосуються сфери захисту прав дитини в Україні.

Відповідно до покладених завдань, Уповноважений докладає зусиль для інформування населення про права дитини. При співпраці з мас-медіа у звітному періоді широке суспільне обговорення дістали питання розвитку усиновлення і сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, профілактики соціального сирітства, протидії насильства над дітьми, спростування міфів про ювенальну юстицію та роз'яснення завдань гуманізації правосуддя щодо дітей, реформи інтернатних закладів тощо.

Протягом звітного періоду Уповноваженим проведено 8 брифінгів в Адміністрації Президента України, 29 прес-конференцій за підсумками інспекційних поїздок в регіони, взято участь у понад 100 заходах за участю журналістів, підготовлено та розміщено на офіційній сторінці Уповноваженого⁶ 345 інформаційних повідомлень і прес-релізів, усі запити журналістів були своєчасно опрацьовані. Уповноважений постійно спілкується у соціальній мережі фейсбук⁷, відповідає на запитання в режимі онлайн-конференцій, бере участь у телевізійних програмах, надає коментарі та публікує власні статті в українських ЗМІ.

Працюючи над підвищенням поінформованості дітей та громадян про права дитини, Уповноважений одним із першочергових завдань визначає подолання стигми та дискримінації в усіх питаннях, пов'язаних з правами дитини. Досі в суспільстві наявні стигматизовані настрої щодо дітей з особливими потребами, психічними захворюваннями, з ВІЛ-статусом, існує дискримінація щодо випускників інтернатів та дітей, які перебувають у конфлікті з законом, залишаються актуальними стереотипні уявлення про дітей-сиріт.

Більш ніж 50 публічних виступів Уповноваженого в рамках заходів, на які запрошували журналістів, були присвячені питанням розвитку усиновлення та сімейних форм виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Основний акцент Уповноважений робить на пропаганді саме сімейного, а не інтернатного виховання сиріт, необхідності розвитку опіки, прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, удосконалення навчання батьків-вихователів і прийомних батьків, а також системи нагляду за дотриманням прав усиновлених і прийомних дітей в сім'ях, аналізує діяльність місцевих органів влади із захисту права дитини-сироти на виховання в сім'ї та соціального захисту осіб із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Уповноважений наголошує на тому, що усиновлення для дитини — це її право на сімейне виховання, для держави — це обов'язок забезпечити це право дитини, для кандидата в усиновлювачі — це можливість реалізувати свій батьківський потенціал і допомогти дитині. Україна захищає право дитини бути

⁶ Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/pravadytyny.html>.

⁷ Режим доступу: <https://www.facebook.com/up.z.prav.dytny>.

усиновленою. Позиція держави протягом останніх років щодо усиновлення дітей послідовна, передбачувана і чітко базується на ключовому принципі Конвенції ООН про права дитини — забезпечення найвищих інтересів дитини в усіх питаннях, які стосуються усиновлення.

В рамках кожної інспекційної поїздки в регіони Уповноважений через ЗМІ надає громадськості інформацію про стан забезпечення права дитини на виховання в сім'ї у конкретному регіоні України, темпи розвитку сімейних форм влаштування, приділяє особливу увагу спілкуванню з вихованцями таких сімей, відвідуючи їх спільно з журналістами.

Пропагуючи сімейні форми виховання дітей-сиріт, Уповноважений передусім намагається привернути увагу до конкретних дітей, які все ще чекають на батьків. У цьому контексті він співпрацює з національним порталом з усиновлення «Сирітству — Ні!» та іншими громадськими ініціативами, підтримуючи їх рух у напрямку популяризації ідеї сімейного виховання сиріт і повної відмови від інтернатного виховання, створення позитивного іміджу усиновлювача, прийомних батьків і батьків-вихователів, адже, згідно з опитуваннями, понад 80% українців позитивно ставляться до сімей, які всиновили дитину, але при цьому насторожено сприймають вихованців інтернатних закладів.

Реагуючи на трагічні випадки в сім'ях усиновлювачів, батьків-вихователів, які висвітлювали всі найбільші ЗМІ, Уповноважений проводить спеціальні брифінги, де аналізує конкретні причини негативних подій.

Уповноважений оперативно реагує на журналістські матеріали, як з України, так із-за кордону, щодо порушень прав українських дітей, усиновлених іноземними громадянами, і які проживають за кордоном. Візити до Сполучених Штатів Америки та Італійської Республіки (як наслідок реагування на трагічні події з усиновленими дітьми) Уповноважений зробив абсолютно публічними, запросивши українських журналістів на офіційні зустрічі з іноземними високими посадовцями та до відвідування сімей іноземних громадян, які всиновили дітей з України. Всього в друкованих та електронних ЗМІ, а також на телебаченні вийшло понад сто різноманітних інформаційних матеріалів на цю тему. Провівши брифінги, присвячені тематиці захисту прав усиновлених іноземцями дітей, Уповноважений, зокрема, підтримав ратифікацію Україною Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного всиновлення, направлену на вдосконалення цього процесу.

Уповноважений докладає зусиль для якнайширшого інформування суспільства про Національну стратегію профілактики соціального сирітства, що затверджена указом Президента України, провівши дві офіційні прес-конференції, чотири конференції за участю громадськості, присвятивши питанням реалізації Національної стратегії профілактики соціального сирітства публічні зустрічі з фахівцями соціальної роботи та працівниками служб у справах дітей в кожному регіоні України.

Пропагування цінностей відповідального батьківства Уповноважений проводить, зокрема, у співпраці з релігійними організаціями. На переконання

Уповноваженого, держава і Церква об'єднані спільною метою — захистом права кожної дитини на виховання в сім'ї. Про це Уповноважений заявляв як на відкритих для ЗМІ зустрічах з керівниками українських церков та релігійних організацій, так і під час окремої зустрічі з православними мас-медіа в Києво-Печерській лаврі.

Одна з актуальних проблем захисту права дитини на виховання в сім'ї — реформування інтернатних закладів. Загалом за звітний період Уповноважений надав змогу понад 500 журналістам побувати в інтернатних закладах різного типу під час його інспекційних поїздок.

Уповноважений звертає увагу на малодискутовані до цього часу питання ефективності діяльності інтернатних закладів для дітей з особливими потребами (вадами фізичного та психічного розвитку) та повільне реформування будинків дитини. Так, Уповноважений наполягає на перевірці об'єктивності діагнозів, з якими дітей направляють у спеціальні школи-інтернати, підвищенні якості освітнього процесу, перевірці стану матеріально-технічного забезпечення, зокрема спеціальними підручниками, а також на зменшенні потреби дітей у будинках дитини.

Працюючи в інтернатних закладах, Уповноважений чи не найдовше по завершенні спілкується з журналістами, бо розуміючи те, що матеріально-технічний стан приміщення не об'єктивний і правдивий показник становища дитини в закладі. За зовнішнім антуражем інтернату, доволі часто добре обладнаного закладу з необхідною інфраструктурою, важко розгледіти, зрозуміти, відчувати, що проблеми її вихованців полягають у відсутності мами, сім'ї. Уповноважений вважає за необхідне передовсім донести до журналістів, а через них громадськості, що дитина в інтернатному закладі потребує не тільки подарунків на новорічне свято, а уваги, спілкування з дорослим, умов для особистісного, духовного розвитку, що не може забезпечити заклад.

Історія Надії з Житомирської області — приклад того, як непрофесійні дії посадовців могли зламати долю дитини. Детальне вивчення її соціальної історії, оцінка рівня розвитку та досягнень у навчанні дозволили Уповноваженому вимагати переведення дитини в звичайну школу із спеціальної школи-інтернату для дітей з вадами розвитку, в якій вона до цього навчалася. В результаті, Надія відмінно навчається у найкращій школі району. Уповноважений переконаний, що кожна п'ята дитина, яка навчається в спеціальному інтернаті може продовжити навчання у загальноосвітній школі, представляючи журналістам конкретні історії дітей, надаючи інформацію з інтернатних закладів, запрошуючи на зустрічі з їхніми вихованцями, з дитячими психіатрами та фахівцями.

Уповноважений представив журналістам результати першого в Україні моніторингового дослідження стану функціонування інтернатних закладів у країні, який він провів.

Говорячи про нову, сучасну, модернізовану інфраструктуру для дітей, Уповноважений наголошує на необхідності розширення мережі закладів позашкільної освіти. У контексті проголошеного Президентом 2013 року Роком

дитячої творчості Уповноважений постійно інформує ЗМІ про стан розвитку позашкільня в Україні, підтримує соціально важливі проекти, такі як соціальна програма інноваційного освітнього проекту для дітей та підлітків «Арсенал ідей» в Національному культурно-мистецькому та музейному комплексі «Мистецький Арсенал», конкурс дитячих творів «Майбутнє моє і моєї країни», який проводиться спільно з державним інформаційним агентством «УКРІНФОРМ».

Прикладом оперативного реагування на оприлюднену в ЗМІ інформацію були рекомендації Міністерства фінансів України щодо оптимізації мережі та переведення на самоокупність закладів культури, зокрема шкіл естетичного виховання. Уповноважений підтримав вимоги Всеукраїнської ради директорів шкіл естетичного виховання щодо недопущення підвищення плати батьків за навчання дітей у школах естетичного виховання, оптимізації мережі таких закладів шляхом їх об'єднання чи закриття та публічно заявив, що такі непродумані заходи зроблять позашкільню освіту недоступною для більшості дітей, особливо в сільській місцевості. В результаті, право дітей на розвиток було захищене. Уповноважений неодноразово підкреслював, що позашкільня освіта все ще недоступна всім дітям, особливо в сільській місцевості, не забезпечує широкого вибору дитині та потребує оновлення матеріально-технічної бази закладів.

Одним із основних досягнень 2012–2013 років Уповноважений вважає введення в дію нового Кримінально-процесуального кодексові, який містив суттєві поправки щодо дітей, чому була приділена велика увага під час регіональних поїздок, прес-конференцій та в друкованих ЗМІ. Зокрема, у власній статті «Злочин дитини і кара, або що таке ювенальна юстиція?» Уповноважений детально описує основні проблеми дітей, які перебувають у конфлікті або контакті з законом, питання гуманізації кримінального правосуддя щодо дитини та розвінчує міфи про ювенальну юстицію.

Великого резонансу в ЗМІ дістала історія дівчини Марії, яка через сварку з сусідкою вкрала іржавий, нічого не вартий велосипед, а наступного дня його повернула. Попри те, що сусідка забрала з міліції заяву — справу порушили. Вирок суду — три роки колонії. Вирок обтяжив попередній умовний термін покарання за крадіжку металобрухту. На переконання Уповноваженого, покарання за вчинений злочин дитині, яка живе в убогості, в сім'ї асоціальних батьків і не усвідомлює свого вчинку, було неадекватне. Завдяки спільним з прокурами двох областей зусиллям, а також підтримці ЗМІ, сьогодні дитина на волі.

Уповноважений ставить за мету якомога більше «відкрити» місця несвободи для журналістів, сприяючи «четвертій владі» в доступі до дітей, які відбувають покарання за кримінальний злочин. Під час відвідування в'язниць та СІЗО, спілкування Уповноваженого з дітьми ведеться тільки в контексті особистої проблематики дитини, таким чином журналісти мають змогу отримати унікальну інформацію про обставини життя дитини та причини вчинення злочину (якщо, безумовно, є згода дитини на присутність ЗМІ). Це сприяє ширшому висвітленню проблематики дитячої злочинності, адже всупереч усталеним стереотипам журналісти дізнаються про нелегкі долі реальних дітей, яких до

вчинення злочину, переважно крадіжки мобільного телефону чи металобрухту, штовхнула бідність, безвихідь, нерозуміння або байдужість рідних, близьких, старших.

За підтримки Уповноваженого журналісти телеканалу «1+1» створили серію телевізійних сюжетів про долі дітей, які перебувають у конфлікті з законом (сюжети виходили у вечірніх випусках програми «ТСН» під назвою «Обережно, діти!» протягом двох тижнів).

Проблемам гуманізації правосуддя щодо дітей присвячені численні виступи, брифінги та публікації Уповноваженого. Зокрема, Уповноважений зосереджений на питаннях профілактики правопорушень серед дітей, заходах щодо зменшення повторної та рецидивної дитячої злочинності, соціальному супроводі осіб, які звільнились з місць позбавлення волі, зміні процедури проведення слідчих та інших дій з дітьми, які стали жертвами злочинів або були їх свідками, християнських витоків ювенальної юстиції.

Окремо Уповноважений порушує тему невідповідності правам дитини діяльності в Україні шкіл та училищ соціальної реабілітації для дітей, які вчинили незначне правопорушення. Неодноразово звертаючи увагу ЗМІ на порушення прав дитини в цих закладах, занедбаний матеріально-технічний стан, брак якісних реабілітаційних і відновних методик для вихованців, в результаті, в суспільстві сформовано розуміння та сприйняття їх ліквідації.

Проводячи моніторинг дотримання прав дітей в закладах охорони здоров'я, Уповноважений закликає ЗМІ повідомляти про випадки надання неякісної медичної допомоги дітям, нестачу передбачених законодавством ліків або вакцин, а також висвітлювати виконання місцевими органами влади доручення щодо поліпшення матеріально-технічного забезпечення стаціонарних дитячих відділень районних лікарень, оновлення м'якого інвентарю та ліжок. У ході візитів Уповноважений неодмінно разом з пресою навідувався до дитячих відділень, лікарень, де всі виявлені факти порушень, з метою ефективного контролю за їх усуненням, були оприлюднені.

Окремий напрям співпраці зі ЗМІ стосувався захисту прав дітей, хворих на онко- та онкогематологічні захворювання. Історії важкохворих дітей не сходять зі шпальт газет, регулярно з'являються у блогах, публікаціях передових інтернетних ЗМІ, стають темами телевізійних сюжетів. Неможливість дітям робити операції з пересадження органів від неродинного донора, надзвичайно дороге, але вимушене лікування за кордоном, недостатнє фінансування з державного бюджету — це лише поверховий огляд постійних журналістських матеріалів, прохань батьків і волонтерів з телевізійних екранів про фінансову допомогу. Ця проблема не залишає байдужим нікого в суспільстві і створює справедливий вимогу до влади запровадити якісні зміни в наданні медичної допомоги онкохворим дітям.

Якісні зміни можливі після завершення будівництва нового корпусу Національної дитячої спеціалізованої лікарні «Охматдит» та за умови стабільного державного фінансування стовідсоткової потреби дітей в ліках, про що Упо-

вноважений постійно наголошує у своїх публічних зверненнях до виконавчих органів влади. Уповноважений приймає участь у зустрічах з громадськістю, волонтерами, проводить постійні консультації з членами Опікунської ради при «Охматдиті», підтримує суспільно-важливі акції, як-то «Безпечна кров для важкохворих дітей «Охматдиту».

З метою оперативного реагування Уповноважений бере до роботи всі випадки порушень прав дитини, які стають йому відомими із засобів масової інформації. Останній приклад такого реагування — справа багатодітної родини з Тернопільської області, що заявила в ЗМІ про те, що чиновники позбавили її державної соціальної допомоги, належної згідно з законодавством, через неправильно заповнені документи на отримання допомоги. У результаті оперативного втручання багатодітна родина на наступний день отримала належну їй державну соціальну допомогу.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ПРОПАГАНДИ ПРАВ ДИТИНИ

У статті «З безправного не виросте вільний» (тижневик «Дзеркало тижня») Уповноважений стверджує, що «ми живемо в «дорослій» державі, де інтереси дитини підпорядковуються інтересам дорослого, а для того щоб змінити ситуацію, починати необхідно з визначення суті права дитини». Ці ж питання Уповноважений порушує і в численних виступах на телебаченні та радіо.

У виступі перед майбутніми правниками, під час відкриття Всеукраїнського тижня права в Міністерстві юстиції України, Уповноважений підкреслив, що заведення правозахисних інституцій полягає в забезпеченні розуміння суті прав дитини кожним дорослим: і батьками, і посадовцями, зокрема державними службовцями, вчителями, лікарями, міліціонерами, соціальними працівниками. Водночас необхідно навчити дитину не тільки її прав, але й як ними користуватись.

На цих принципах Уповноважений наголошує при спілкуванні і з місцевими чиновниками, і з найвищими посадовцями країни. Під час Всеукраїнської наради з питань захисту прав дитини, яка відбулася під головуванням Президента України, Уповноважений підкреслив, що, на жаль, посадовці часто звужують поняття «права дитини» до поняття «мої функціональні повноваження», а захист прав дитини — це досягнення результату, значущого для дитини.

Права дитини невід’ємна складова прав людини, але, наголошує Уповноважений, не підпорядкований складник. Міжнародні документи, національне законодавство декларує пріоритет інтересів дитини над інтересами дорослих. А на практиці, коли виникає конфлікт інтересів дорослого і дитини, зазвичай дитина програє.

Уповноважений переконаний, що практику, коли проблеми дітей сприймаються як меншовартісні і похідне від добробуту дорослого, треба змінювати як на рівні сім’ї, так і на рівні держави.

До Дня ухвалення Конвенції ООН про права дитини, який у світі щорічно відзначається 19 листопада, Уповноважений провів прес-конференцію, під час якої спільно з головою Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) обговорювались заходи держави щодо покращення становища дітей та захисту прав дитини. Також протягом звітного періоду Уповноважений неодноразово детально роз’яснював ЗМІ, в чому суть його реагування на скарги та звернення про порушення прав дитини, а також присвятив окремі прес-конференції підсумкам піврічної та річної діяльності.

Протягом звітнього періоду Уповноважений підтримував ініціативи громадських організацій щодо правового виховання дітей, та проведення просвітницької роботи щодо прав дитини. Зокрема, підтримав поширення дитячих журналів «Абетка права», «Правобукварик» та посібника «Кримінальний кодекс для дітей». Ці видання містять інформацію про права дитини в доступному, ігровому, легкому для розуміння дітей викладі.

Окрім того, Уповноважений популяризує праці зачинальника діяльності із захисту прав дитини, всесвітньо визнаного педагога Януша Корчака, який досліджував питання щодо розвитку та виховання дітей. Його гуманістична концепція виховання базується на запереченні будь-якого насильства над дітьми, повазі до індивідуальності кожної дитини, врахуванні думки дитини та визнання за дитиною права на незнання, невдачу. Під час відкриття меморіальної дошки Янушові Корчаку в Києві Уповноважений підкреслив важливість його творчого спадку для України, адже саму працю «Як любити дитину», він написав у Києві.

Поряд зі школою та батьками Уповноважений бачить і свою місію в навчанні дитини її прав. Саме тому проведено цикл публічних занять про права дитини в закладах для дітей. Заняття зазвичай відкриті для участі і представників засобів масової інформації та громадськості й уже відбулись у такому форматі в школах міст Києва, Рівного, Львова, Хмельниччини, Харківщини, Київщини. На переконання Уповноваженого, навчати дитину її прав — таке ж важливе в освітньому процесі, як і навчати писати, читати, рахувати. Кінцева мета занять про права дитини — вдосконалення практики, формату викладання шкільного предмета про права дитини, зокрема про необхідність застосування положень Конвенції ООН про права дитини при викладанні предметів усього гуманітарного циклу в школах.

Про роль школи і вчителя у процесі навчання дитини її прав Уповноважений докладно виклав в інтерв'ю виданню «Освіта України», а також під час численних публічних виступів перед педагогічними колективами в регіонах України, наприклад на серпневій конференції освітян Херсонщини, яка відбулась у м. Скадовську.

Уповноважений намагається якомога більше сучасної інформації про права дитини надати педагогам, адже сподівається, що педагогічна мудрість та майстерність дозволить педагогам подати знання про права дитини в зрозумілій, доступній для сучасних дітей формі. З досвіду Уповноваженого, під час занять про права дитини діти зазвичай підміняють поняття порушення права дитини поняттям кримінального злочину. Як наслідок, для багатьох дітей розмова про право дитини, наприклад, на ім'я переростає у цікаву дискусію.

Продовжуючи діяльність із поширення інформації про права дитини в школах, у співпраці з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) перевидано серію плакатів про права дитини для розміщення в усіх типах закладів для дітей, а також додатково розповсюджено для бібліотек Конвенцію ООН про права дитини.

ДОСЯЖНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ З ПРАВ ДИТИНИ ДЛЯ ДІТЕЙ

Найважливіший принцип у роботі Уповноваженого — підтримка постійного контакту з дітьми. Саме тому він вважає важливими спільні виступи з дітьми, проведення регулярних зустрічей та участь у заходах, підготовлених дітьми.

Відвідуючи з журналістами дитячі колективи, Уповноважений намагається насамперед забезпечити можливість висловитися дитині. Журналісти, а завдяки ним і країна, чують голос дітей, тиражують їхню думку, позицію, адже країна повинна чути своїх дітей.

Постійні зустрічі з дітьми, як формальні, так і неформальні, стали надійним каналом отримання інформації безпосередньо від дітей щодо проблем, які їх хвилюють, обговорення тих чи інших пропозицій, думок та ідей. Зустрічі проводяться регулярно, в кожному закладі, переважно у присутності журналістів.

Уповноважений зазвичай дискутує з дітьми на такі теми (залежно від віку та рівня розвитку): розуміння своїх прав і знання способів їх реалізації; бачення свого майбутнього; бачення проблем свого міста/села/району/області/країни; взаємостосунки з друзями; взаємодопомога; толерантне ставлення до дітей з особливими потребами; власні успіхи тощо.

Уповноважений наголошує на важливості залучення дітей до управління містом, врахування думки дітей під час розгляду і розв'язання питань, які мають безпосередній вплив на їхнє життя, забезпечення участі дитини в соціальному, культурному житті громади, вільного доступу до якісних соціальних послуг. Така модель місцевого самоврядування, орієнтованого на захист прав та інтересів дитини, працює у містах України в рамках реалізації програми «Місто, дружнє до дітей».

Уповноважений підтримує та співпрацює з шкільним самоврядуванням, молодіжними та дитячими громадськими організаціями, учнівськими радами, дитячими омбудсменами, членами Малої академії наук. Діти з усіх куточків України — часті гості в офісі Уповноваженого, а постійні зустрічі з дітьми поза межами офісу — перше правило діяльності Уповноваженого та працівників його управління.

В Україні, на переконання Уповноваженого, журналістика щодо соціальних проблем дитини та сім'ї має досить різкі характеристики негативізму. Історії щасливого дитинства, успішного батьківства й інші позитивні інформаційні

ні приводи не знаходять належної уваги з боку ЗМІ і, на жаль, стали мало запитаними журналістами.

У ЗМІ наявне необґрунтовано-сенсаційне подання матеріалів про дітей, які постраждали внаслідок тієї чи іншої трагедії, при цьому їхнє вразливе становище підкреслюється образливим «знайда», «дитина-мауглі», «безбатченко» тощо, що порушує право дитини на приватне життя та ім'я. Діти — «зірки» телебачення стають героями численних соціальних телевізійних шоу, подробиці сімейного життя яких розбирають не тільки в студіях, але й демонструє до-машнє відео.

Часто звертання громадян зі своєю проблемою до журналістської спільноти перші розглядають не менше, як публічне звернення до Президента, Уряду, керівників владних структур, і вбачають чи не останньою можливістю на порятунок, але можливі ризики при цьому часто не враховуються. Адже від позиції журналіста та його матеріалу залежатиме, чи буде на наступний день чиновник розв'язувати проблему, чи, навпаки, уникати контакту зі «скандалістами». Тому при підготованні журналістських матеріалів Уповноважений закликає думати передусім про інтереси дитини: які наслідки матиме для дитини розповідь про приватне життя сім'ї; чи не зашкодить дитині афішування на всю країну її фотографій або будь-якої іншої форми її ідентифікації, особливо якщо вона стала свідком чи жертвою злочину; чи подбав журналіст про надання дитині можливості висловитись тощо.

Уповноважений співпрацює з редакторами телевізійних шоу, зокрема допомагає в залученні до участі в програмах відповідальних працівників державних органів влади, які безпосередньо пов'язані з розв'язанням проблем героїв цих програм. Водночас доводиться констатувати необ'єктивне ставлення до держслужбовців, залучених до зйомок: не завжди зіставляється проблема дитини і повноваження державного службовця щодо її розв'язання. Намагання будь-що звинуватити чиновника у бездіяльності призвело до того, що соціальні ток-шоу практично «виштовхнули» посадовців з ефірів програм. Інше абсолютне порушення принципів етичної поведінки журналіста, а також порушення прав дитини, — нечесні методи отримання інформації про життя сім'ї працівниками телевізійних шоу, які обіцяють винагороду за участь у програмі та, не маючи на це повноважень, гарантують розв'язання їхніх проблем, про що Уповноважений неодноразово отримував скарги.

Уповноважений констатує пасивну позицію Державного комітету телебачення та радіомовлення — центрального органу виконавчої влади, який відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері телебачення і радіомовлення, в інформаційній та видавничій сферах, зокрема щодо дітей. Дитячий вид мовлення на сьогодні становить усього лише 10% від загального обсягу програм, вироблених державними телерадіоорганізаціями для державних потреб (хоча це і збільшення, якщо порівнювати з попередніми роками). Держкомтелерадіомовлення не скористався пропозиціями Уповноваженого щодо внесення заходів, направлених на сприяння розвитку теле- та радіопрограм для

дітей і молоді, до проекту Плану заходів з реалізації у 2013 році Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року.

З метою надання практичної допомоги журналістам у підготуванні матеріалів, які стосуються дітей, Уповноважений вважає за доцільне перевидати спеціальний посібник для них «Медіа та права дитини», і цією з пропозицією звертався до його розробника — Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

Усі ініційовані Уповноваженим нормативні акти Президента України містять звернення до засобів масової інформації, зокрема щодо збільшення кількості програм для дітей, популяризації усиновлення та сімейних форм виховання дітей-сиріт, висвітлення актуальної інформації про гуманізацію правосуддя щодо дітей, пропаганди здорового способу життя. Водночас кількість таких соціальних проектів на телеекранах залишається, на думку Уповноваженого, недостатньою.

Уповноважений в постійному режимі співпрацює з Національною радою з питань телебачення та радіомовлення, Державним комітетом телебачення та радіомовлення, представниками громадських організацій та медіаіндустрії з метою створення в Україні «дружнього» для дітей інформаційного середовища, збільшення частки інформаційного, розважального та пізнавального контенту для дітей і про дітей на вітчизняних телеекранах, захисту дітей від інформації, яка може шкодити їхньому здоров'ю та розвитку, в ЗМІ, зокрема в інтернеті.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНИМ І МІСЦЕВИМ ОРГАНАМ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Кабінетові Міністрів України:

врахувати висновки та рекомендації Уповноваженого Президента України з прав дитини за підсумками діяльності у 2013 році, а також посилити відповідальність місцевих і центральних органів виконавчої влади за виконання вимог законодавства у сфері захисту прав дитини та охорони дитинства;

розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроект про внесення змін до законів України щодо імплементації принципу забезпечення якнайкращих інтересів дитини, базового в Конвенції ООН про права дитини;

забезпечити безумовне виконання міністерствами освіти і науки, внутрішніх справ, соціальної політики завдання, передбаченого статтею 7 Указу Президента України від 1 червня 2013 року № 312 «Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей», щодо запровадження нових форм роботи з дітьми, які вчинили правопорушення у віці від 11 до 14 років і потребують особливих умов виховання.

Міністерству освіти та науки:

вивчити питання про виконання вимог законодавства щодо участі батьків у витратах на утримання дітей, які виховуються в інтернатних закладах, а саме про перегляд розміру плати батьками та особами, що їх замінюють, за утримання їхніх дітей у загальноосвітній школі-інтернаті, спеціальній школі-інтернаті I–III ступенів, загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах соціальної реабілітації;

взяти під особливий контроль питання протидії випадкам насильства стосовно дітей у навчальних закладах усіх типів та форм власності;

розробити та затвердити порядок проведення медико-психолого-педагогічного вивчення дитини працівниками ПМПК та надання батькам рекомендацій щодо програми, форм і методів навчання та проведення корекційно-розвиткової роботи, соціально-трудової реабілітації;

вжити заходів до формування іміджу психолого-медико-педагогічних консультацій як осередків надання різнобічної допомоги і підтримки сімей, які ви-

ховують дітей з особливими освітніми потребами, та ресурсних центрів сприяння організації якісного навчання таких дітей в інклюзивних умовах.

Міністерству охорони здоров'я:

вжити в установленому порядку заходів щодо забезпечення у повному обсязі в 2014-му і наступних роках дітей-інвалідів, дітей, хворих на онкологічні та онкогематологічні захворювання, а також на інші складні та рідкісні форми захворювань, необхідними лікарськими засобами, продуктами спеціального харчування, протезними виробами та засобами реабілітації;

вдосконалити порядок направлення дітей на лікування за кордон та передбачити фінансування на ці цілі;

з метою удосконалення діяльності з профілактики передання ВІЛ від матері до дитини створити робочу групу із залученням громадських організацій, що працюють із ВІЛ-позитивними вагітними жінками;

вдосконалити процедуру реєстрації в Україні лікарських засобів для своєчасного та безперервного надання медичної допомоги дітям з важкими та рідкісними захворюваннями.

Міністерству соціальної політики

вжити заходів щодо розвитку мережі центрів соціальної підтримки сімей з дітьми;

розробити та забезпечити впровадження в установленому порядку механізму фінансування потреб дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за принципом «гроші ходять за дитиною»;

розробити Державну програму поетапного забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, придатним житлом, передбачивши на це кошти в державному бюджеті;

забезпечити надання кваліфікованої правової допомоги дітям, які потерпіли від злочинних посягань чи стали свідками злочинів, працівниками органів внутрішніх справ із залученням фахівців (педагогів, психологів, медиків, соціальних працівників), громадськості;

розробити та запровадити методичне забезпечення діяльності фахівців соціальної роботи щодо виконання вимог Національної стратегії профілактики соціального сирітства та надання підтримки сім'ям у виконанні батьківських обов'язків, соціальної допомоги батькам і дітям;

внести зміни до бюджетного законодавства в частині забезпечення пріоритетності фінансування соціальних послуг, які надаються безпосередньо сім'ї, передбачивши удосконалення функцій і методик роботи фахівців соціальної роботи;

з метою підвищення якості соціальних послуг, що надаються сім'ям з дітьми та дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, переглянути і оптимізувати документообіг фахівців соціальної роботи;

внести зміни у програму проведення тренінгів з підготовки кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі, у відповідності до нинішніх викликів і ри-

зиків сімей, особливостям тих дітей, які тепер чекають на батьків. Запровадити практику підготування сімей саме для тих дітей з району (вік, стать, наявність братиків і сестричок), які чекають на влаштування або стосовно яких почалися дії про позбавлення їхніх батьків батьківських прав;

під час створення нових сімей або створення ДБСТ на базі прийомної сім'ї, або опікунської проводити роботу з громадою щодо підготування сусідів, представників місцевого самоврядування, педагогів, лікарів до появи в громаді такої сім'ї;

створити в системі «Діти» облік осіб, які були усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями, але усиновлення було скасоване або визнане недійсним, опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу було припинене з їхньої вини;

внести пропозиції щодо перегляду чинної в Україні процедури позбавлення батьківських прав, передбачивши обов'язкове інформування органами опіки та піклування суддів про проведену ними діяльність з надання допомоги сім'ї у виконанні батьківських обов'язків;

розробити та запровадити методичне забезпечення діяльності фахівців соціальної роботи щодо виконання вимог Національної стратегії профілактики соціального сирітства та надання підтримки сім'ям у виконанні батьківських обов'язків, соціальної допомоги батькам і дітям;

внести зміни до бюджетного законодавства в частині забезпечення пріоритетності фінансування соціальних послуг, які надаються безпосередньо сім'ї, передбачивши удосконалення функцій та методик роботи фахівців соціальної роботи;

пришвидшити затвердження проекту Типового положення про Центр соціальної підтримки дітей та сімей, забезпечення фінансування цих закладів у складі видатків місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів;

внести пропозиції щодо перегляду чинної в Україні процедури позбавлення батьківських прав, передбачивши обов'язкове інформування органами опіки та піклування суддів про проведену ними діяльність з надання допомоги сім'ї у виконанні батьківських обов'язків;

відповідно до вимог Національної стратегії профілактики соціального сирітства, розробити та затвердити зміни до Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів від 17 жовтня 2007 року № 1242.

Міністерству внутрішніх справ:

вжити заходів з удосконалення практики діяльності правоохоронних органів у сфері захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, зокрема при притягненні їх до відповідальності, під час досудового слідства та утримання їх під вартою;

в контексті положень нового Кримінального процесуального кодексу, переглянути практику роботи структур Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України та удосконалити її в частині конкретних методик виховної роботи з дитиною, яка перебуває в конфлікті з законом.

Міністерству юстиції:

забезпечити розроблення та впровадження планів індивідуально-виховної роботи з дітьми, звільненими від відбування кримінального покарання з випробуванням або умовно-достроково, які перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції;

опрацювати питання стосовно вдосконалення порядку примусового виконання рішень щодо визначення місця проживання малолітньої дитини, рішень про повернення дитини до держави місця її постійного проживання, а також виконавчих дій при виконавчому провадженні зі стягнення аліментів;

розглянути питання про доцільність проведення відповідних інформаційних і роз'яснювальних заходів серед громадян України, які укладають шлюби з громадянами інших країн, щодо Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей та порядку її виконання Україною;

вжити невідкладних заходів для поліпшення роботи Кримінально-виконавчої інспекції в частині посилення виховної роботи з дітьми під час виконання наглядової функції.

Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

вжити вичерпних заходів щодо поліпшення якості виконання указів та доручень Президента України в частині надання кожній дитині та членам її сім'ї якісних соціальних послуг відповідно до вимог Національної стратегії профілактики соціального сирітства;

провести аналіз діяльності обласних, Київської та Севастопольської міських, районних (міських) психолого-медико-педагогічних консультацій та вжити заходів щодо посилення гарантій реалізації права дитини на якісні освітні, соціальні послуги, зокрема на інклюзивну освіту;

проаналізувати діяльність інтернатних закладів різного типу, законність зарахування та утримання дітей, ефективність використання такими закладами бюджетних коштів і вжити заходів щодо пришвидшення реорганізації таких закладів у заклади соціальної допомоги сім'ям і дітям, вдосконалення форм виховання та надання таким дітям і їхнім сім'ям необхідних соціальних послуг;

активізувати діяльність з проблем інформування суспільства про дітей, які чекають на усиновлення та влаштування в сім'ї громадян України. Підтримати діяльність громадських організацій, діяльність яких направлена на формування в суспільстві усвідомленого ставлення до забезпечення прав дитини, реалізації права на сімейне виховання, підтримку відповідального батьківства;

удосконалити роботу з підготування потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів і відповідних соціальних працівників;

забезпечити безумовне виконання місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування завдання, визначеного дорученням Президента України від 30 серпня 2012 року № 2338 щодо забезпечення стану матеріально-технічного оснащення закладів охорони здоров'я, згідно з вимогами законодавства;

посилити контроль за діяльністю закладів, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, щодо обґрунтованості направлення дітей на лікування до психіатричних лікарень з метою недопущення зловживань психіатрією та порушень прав дітей.

**АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
УПОВНОВАЖЕНИЙ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
З ПРАВ ДИТИНИ**

**ЗВІТ
ПРО ПРОВЕДЕННЯ УПОВНОВАЖЕНИМ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ З ПРАВ ДИТИНИ МОНІТОРИНГОВОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ
ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО
ПІКЛУВАННЯ, ДІТЕЙ, ЯКІ НЕ МАЮТЬ НЕОБХІДНИХ УМОВ ДЛЯ
ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ В СІМ'Ї, ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ПОТРЕБАМИ, ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТАКИМИ
ЗАКЛАДАМИ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, СПРЯМОВАНИХ
НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

*Підготовлено за технічної підтримки
Представництва ЮНІСЕФ в Україні*

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

На виконання вимог Указу Президента України від 1 червня 2013 року № 312 «Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей» у всі регіони України був направлений лист заступника Глави Адміністрації Президента України від 19 червня 2013 року № вих. 04–01/774 щодо надання інформації про мережу та основні характеристики закладів для дітей з інтернатною формою утримання за формою:

№ з.п.	Повна назва закладу	Адреса закладу	Засновник	Планова ємність/місткість (осіб)	Загальна кількість штатних одиниць	Перебуває дітей (клієнтів) станом на 01.01.2013		Загальна сума коштів, виділених на утримання закладу (за 2012 рік) (тис. грн)		Характеристики майнових комплексів закладів	
						Всього	З них дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування	Всього	З них по КЕКВ 1111+1120	Загальна площа приміщень, будівель закладу (кв. м.)	Площа земельної ділянки, на якій розташовані будівлі закладу (га)

За наданою формою збиралася інформація про традиційні заклади, такі як школи-інтернати, дитячі будинки, будинки дитини тощо. Водночас була запитана інформація і про новітні заклади, розвиток яких розпочався з набуттям Україною незалежності та зміною соціально-економічних відносин у країні: соціальні центри матері та дитини, соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та осіб з їх числа, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей тощо.

Із 27 регіонів України за підписами голів обласних державних адміністрацій була отримана інформація щодо мережі дитячих закладів у регіонах.

За поданою інформацією проведено аналіз усіх типів дитячих закладів з інтернатною формою виховання дітей (крім місць позбавлення волі). Під час опрацювання даних були виділені такі типи закладів: школи-інтернати, НВК, зокрема інші навчальні заклади з цілодобовим перебуванням: 1) загальноосвітні; 2) спеціальні; 3) санаторні; 4) для обдарованих та талановитих дітей; 5) будинки дитини; 6) дитячі будинки; 7) будинки-інтернати для дітей та молоді; 8) соціальні центри матері та дитини; 9) соціальні гуртожитки для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; 10) школи та училища соціальної реабілітації; 11) притулки для дітей; 12) центри соціально-психологічної реабілітації дітей; 13) приймальники-розподільники для дітей.

За даними⁸, поданими обласними державними адміністраціями, встановлено: всього в Україні 957 дитячих закладів з інтернатною формою утримання,

⁸ Під час проведення Уповноваженим Президента України з прав дитини інспекційних перевірок регіонів були встановлені факти невідповідності деяких даних, поданих регіонами.

що розраховані на 153 849 місць. У закладах станом на 1.01.2013 року перебувало 117600 дітей (1,5% дитячого населення України). Із них 13,5 тис. (11%), тобто кожен десятий, має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Для забезпечення діяльності закладів передбачено 91064 штатні одиниці. Майнові характеристики закладів: загальна площа будівель становить 4,4 млн кв. м., площа земельних ділянок — 44,1 тис. га.

Дитячі заклади з інтернатною формою утримання розташовані по всій території України. Тільки 25% територіально-адміністративних одиниць не мають на своїй території закладів будь-якої форми власності.

Із загальної кількості 3% — заклади державної форми власності (приймальники-розподільники для дітей МВС України, школи та училища соціальної реабілітації МОН), 97% — заклади комунальної форми власності. Із числа закладів комунальної форми власності 25% — власність міських і районних рад, 75% — засновані обласними радами.

За територіальним розподілом найбільше закладів функціонує в Донецькій (92), Дніпропетровській (70), Одеській (53), Харківській (50), Луганській (48), Львівській (48), Запорізькій (45) областях. Найменше закладів у м. Севастополі (11), Чернівецькій (18), Тернопільській (19), Волинській (22), Хмельницькій (26), Чернігівській (26) областях.

Проте пряма пропорція — що більше закладів, то більше дітей охоплено інтернатними закладами, не знайшла свого підтвердження. Так, наприклад, Запорізька область за кількістю закладів займає сьоме рейтингове місце серед регіонів України, а за охопленням дітей цією формою виховання — лідер в Україні, бо в інтернатних закладах виховується 2,6% дитячого населення регіону. У Миколаївській, Херсонській областях — по 2%, у Полтавській — 1,9%, Кіровоградській — 1,8% дитячого населення.

За даними, поданими регіонами України, найменше охоплено дітей вихованням в інтернатних закладах у Київській області — 0,7%, м. Києві — 1%, Автономній Республіці Крим — 1%, Житомирській області — 1,1% дитячого населення регіону. Можна стверджувати, що саме ці регіони активно працюють на виконання соціальних ініціатив Президента щодо зменшення кількості дітей, які виховуються в інтернатних закладах.

Кількісні характеристики закладів. Із загальної кількості дитячих закладів (957) з інтернатною формою утримання дітей найпоширеніші — загальноосвітні школи-інтернати та спеціальні школи-інтернати, зокрема навчально-реабілітаційні центри (для дітей з особливими освітніми потребами) — 76% від загальної кількості закладів, в них навчається 54,4% від кількості дітей, щ вихованців закладів.

Найменші групи закладів — **санаторні** школи-інтернати (67 закладів), що становлять 11% всіх шкіл-інтернатів, у яких навчається та лікується 17% дітей, та **спеціалізовані** школи-інтернати для обдарованих дітей — 9% всіх закладів⁹. У них виховується 5% дітей.

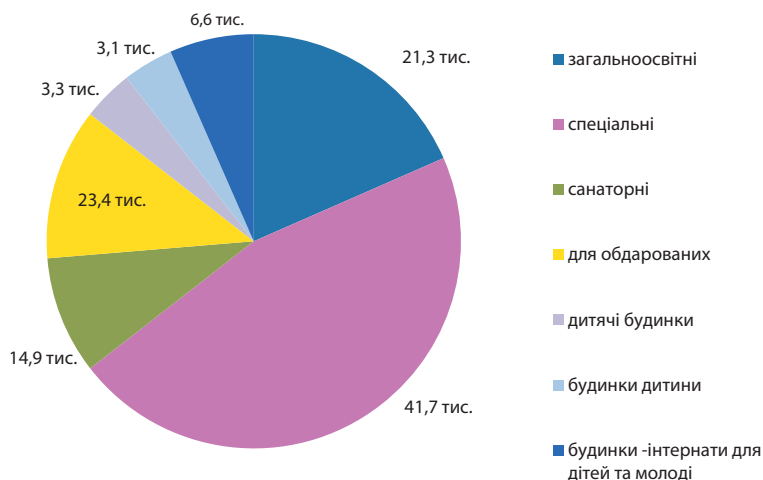
⁹ До цієї категорії віднесені ліцеї, гімназії, спеціалізовані школи-інтернати з поглибленим вивченням окремих предметів.

Розподіл дитячих закладів з інтернатною формою утримання за типами

Отже, попри численні проблеми дітей, які обумовлюють їх виховання у закладах з інтернатною формою виховання (цілодобовим перебуванням), половина їх, які утримуються в закладах з інтернатною формою утримання, — діти з малозабезпечених сімей та діти з особливими освітніми потребами.

Кількість дітей у дитячих закладах з інтернатною формою утримання залежно від типу закладу (за даними ОДА)

Третина від усіх закладів утримує дітей зі спеціальними освітніми потребами зазвичай з порушеннями психічного розвитку дітей. Необхідність навчання дітей у таких типах закладах визначає психолого-медико-педагогічна консультація, яка діє на підставі наказу Міністра освіти та науки від 7 липня 2004 року № 569/38 «Про затвердження Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації».

АНАЛІЗ НАПОВНЮВАНOSTІ ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДІВ З ІНТЕРНАТНОЮ ФОРМОЮ УТРИМАННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ВІДОМЧОЇ ПІДПОРЯДКОВАНOSTІ¹⁰

Аналіз поданої інформації свідчить про те, що протягом останніх років планова місткість закладів неухильно зменшується, при цьому не змінюються майнові комплекси цих закладів. Так, якщо при підготуванні у 2006 році Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, середня наповнюваність цих закладів становила 400–450 дітей, то за поданими матеріалами — 200–250. Наприклад, під час інспекційної поїздки до Івано-Франківської області Уповноважений відвідав Надвірнянський будинок дитини, який за поданими матеріалами розрахований на 50 дітей, а реально заклад розраховано на 200 дітей і 2/3 приміщень не використовується.

Узагальнення поданої інформації свідчить про те, що середня наповнюваність закладів усіх типів становить 60% стосовно не реальної, а заявленої планової місткості. Найменш наповнені будинки дитини системи МОЗ — використовується 55% місць і дитячі будинки системи МОН — заклади наповнені на 57%. Наповнюваність інтернатних закладів системи МОН становить: загальноосвітні та спеціальні школи-інтернати — 68%, санаторні школи-інтернати — 77%, спеціалізовані школи-інтернати для обдарованих дітей — 93%.

Будинки-інтернати для дітей та молоді системи Міністерства соціальної політики наповнені на 80%. Важливо зазначити, що мережа цих закладів протягом останніх п'яти років залишається незмінною. Високі показники наповнюваності цих закладів пояснюються тим, що 2008 року були внесені зміни до положення про дитячі будинки-інтернати і до категорії осіб, які можуть перебувати у таких закладах, віднесено і молодь віком від 18 до 35 років.

Соціальні центри матері та дитини наповнені на 56%, соціальні гуртожитки — на 55%. Невисока наповнюваність цих типів закладів, які підпорядковані Мінсоцполітики, а на місцях — обласним центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, пов'язана з тим, що вони обласні і зазвичай дуже віддалені від

¹⁰ Запитана від регіонів інформація передбачала подання інформації про планову місткість закладів і фактичну чисельність дітей, що перебували у закладах станом на 1.01.2013 року.

клієнта (мама з новонародженою дитиною, дитина без батьків, що тільки-но закінчила навчання), який потребує їхніх послуг.

Притулки для дітей служб у справах дітей наповнені на 62%, центри соціально-психологічної реабілітації для дітей — на 67%. Зазначені заклади перебувають у підпорядкуванні служб у справах дітей і процесі реорганізації із притулків у центри.

Фактично незапитані дітьми школи, училища соціальної реабілітації та приймальники-розподільники для дітей. Вони наповнені на 20%.

АНАЛІЗ НАПОВНЮВАНOSTІ ОКРЕМИХ ТИПІВ ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДІВ З ІНТЕРНАТНОЮ ФОРМОЮ УТРИМАННЯ

Загальноосвітні школи-інтернати

Наповнюваність загальноосвітніх шкіл-інтернатів становить 68%. Значна частина цих закладів, через незапитаність з боку дітей, поступово втрачають послуги з цілодобовим перебуванням і функціонують як загальноосвітні школи, попри те, що в статутах зберігається статус інтернатного закладу. Так, у Рівненській області з 3219 дітей в інтернатних закладах, третина, 1069 дітей, перебувають на навчанні тільки в денний час.

В АР Крим, м. Києві та Київській області загальноосвітніх шкіл-інтернатів не залишилось взагалі, ці заклади реорганізовані або в спеціалізовані школи-інтернати або загальноосвітні школи.

Отже, все більше загальноосвітніх шкіл-інтернатів працюють у режимі загальноосвітніх шкіл, зберігаючи при цьому статус інтернатного закладу з відповідним фінансуванням. Для збільшення кількості дітей у цих закладах, крім дітей, які перебувають там цілодобово, додаються діти, які дістають тільки освітні послуги. Заклади змушені приймати дітей, які не потребують інтернатної послуги, і фактично стають загальноосвітніми школами. Сьогодні кожна четверта дитина відвідує загальноосвітню школу-інтернат як звичайний навчальний заклад.

Спеціальні школи-інтернати

Відповідно до положення, **спеціальна** загальноосвітня школа-інтернат — це навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, що забезпечує реалізацію права на здобуття повної загальної середньої освіти та здійснює заходи з реабілітації. Направлення дітей до спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів відбувається на бажання батьків на підставі висновків відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій.¹¹

¹¹ За даними Центральної психолого-медико-педагогічної консультації серед дитячого населення в Україні (10,5%) **837 315** дітей мають вади психофізичного розвитку.

Розподіл дітей, які мають порушення психофізичного розвитку, за видами порушень

№ з/п	Види порушень	Всього виявлених дітей
1.	Порушення опорно-рухового апарату	246308
2.	Порушення зору	240033
3.	Порушення мовлення	212704
4.	Затримка психічного розвитку	60400
5.	Розумова відсталість	52266
6.	Порушення слуху	22467
7.	Аутизм	3120
8.	Сліпоглухота	17

Із загальної кількості дітей з вадами психофізичного розвитку (112626 осіб) дітей, які мають затримку розумового розвитку та розумову відсталість, — 13%. Водночас із загальної кількості (287 закладів) спеціальних шкіл-інтернатів 74% — це заклади для дітей з розумовою відсталістю або затримкою психічного розвитку.

У Дніпропетровській області майже всі, за винятком двох, спеціальні школи-інтернати були фактично перейменовані в навчально-реабілітаційні центри. В області функціонують 24 навчально-реабілітаційних центри.

Загалом у системі інтернатних закладів діє 44 навчально-реабілітаційні центри, в яких виховується 6324 дитини з особливими освітніми потребами: з вадами слуху, зору, тяжкими системними мовленнєвими порушеннями, тяжкими порушеннями опорно-рухового апарату у поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку.

Отже, тотальна більшість спеціальних шкіл інтернатів в Україні обслуговують розумово відсталіх дітей або дітей з затримкою психічного розвитку.

Санаторні школи-інтернати

Загальноосвітня санаторна школа-інтернат — це навчальний заклад з відповідним медичним профілем, що забезпечує реалізацію права дітей, які потребують тривалого лікування та реабілітації, на загальну середню освіту. Перебування дітей у таких закладах обмежене 1 роком. Але ця вимога законодавства майже не виконується. Значна частина дітей перебувають у цих закладах усі роки навчання. Зазначені заклади передусім повинні виконувати завдання щодо лікування та реабілітації дітей. Направлення до таких закладів має відбуватись за медичними показниками з чітким дотриманням термінів перебування.

За даними, наданими областями, завантаженість санаторних закладів становить 87%, при цьому у Волинській, Житомирській, Чернівецькій та Чернігівській областях нема закладів такого типу, а в Запорізькій, Одеській, Херсонській областях вони перевантажені.

Школи-інтернати для обдарованих дітей та спеціалізовані школи-інтернати, ліцеї, гімназії з інтернатними формами виховання

Головна мета діяльності шкіл-інтернатів для талановитих та обдарованих дітей — це забезпечення права дітей на реалізацію індивідуальних творчих здібностей і обдарувань. Таких закладів в Україні 86 і навчається у них 23 466 дітей.

За регіональною ознакою, таких закладів взагалі нема в Донецькій, Житомирській, Львівській, Чернігівській областях та місті Севастополі.

За результатами аналізу даних, ці заклади наповнені на 93%, вони найзапитаніші дітьми та їхніми сім'ями. Крім того, школи-інтернати, які стали ліцеями, гімназіями або спеціалізованими закладами з поглибленим вивченням окремих предметів, теж наповнені майже на 100%. А в деяких окремих закладах дітей навіть більше, ніж це передбачено плановою місткістю. Це свідчить про те, що на сьогодні існує нагальна потреба в закладах для розвитку дитячих обдарувань, здібностей і талантів.

Наприклад:

Хмельницька область. Славутський обласний спеціалізований ліцей-інтернат поглибленої підготовки учнів в галузі науки розрахований на 99 місць, наповнений на 418%. У закладі навчається 414 дітей.

Херсонська область. Комунальний заклад «Високопільська спеціалізована школа-інтернат II — III ступенів «Обдарованість» Херсонської обласної ради наповнений на 121,5%. Розрахований на 200 місць, перебуває 243 дитини.

Херсонський ліцей Херсонської обласної ради наповнений на 141,8%, розрахований на 440 місць, перебуває 624 дитини.

Запорізька область. Комунальний заклад «Мелітопольська спеціалізована школа-інтернат III ступеня «Творчість» обласної ради наповнена на 140%. Розрахована на 160 місць, перебуває 224 дитини.

Комунальний заклад «Запорізька спеціалізована школа-інтернат II — III ступенів «Січковий колегіум» Запорізької обласної ради наповнена на 113%, розрахована на 346 місця, перебуває 394 дітей, із них 3 дитини-сироти.

Проте є заклади, наповненість яких мінімальна.

АР Крим. Республіканський навчальний заклад «Сімферопольська спеціалізована школа-інтернат з поглибленим вивченням іноземних мов» (59%). Розрахований на 150 місць, перебуває 89 дітей, із них 34 дитини-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Чернівецька область. Комунальна обласна загальноосвітня школа-інтернат «Багатопрофільний ліцей для обдарованих дітей» наповнена на 26,4%, розрахована на 250 місць, перебуває 66 дітей.

Дніпропетровська область. Криворізький НВК «Загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів № 9 з посиленою спортивною підготовкою» наповнена на 42,2%, розрахована на 180 місць, перебуває 76 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Закарпатська область. Костринська загальноосвітня спеціалізована школа-інтернат І — ІІІ ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів Велико-березнянської районної ради наповнена на 55,3%, розрахована на 260 місць, перебуває 84 дитини.

Будинки дитини

Будинки дитини підпорядковані МОЗ. Це — заклади для медико-соціального захисту дітей-сиріт, дітей, які залишилися без піклування батьків, а також дітей з вадами фізичного та розумового розвитку віком від народження до 3-х років. Наповнюваність будинків дитини становить 55%.

Волинська обл. Спеціалізований будинок дитини дітей з ураженням центральної нервової системи з порушенням психіки на 60 місць, перебуває 20 дітей, із них 13 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, наповнюваність — 33%.

Київська обл. «Спеціалізований обласний будинок дитини м. Боярка» на 265 місць, перебуває 63 дитини, із них 42 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, наповнюваність — 24% .

«Спеціалізований обласний будинок дитини м. Біла Церква» на 50 місць, перебуває 26 дитини, із них 14 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, наповнюваність — 33% .

Одеська обл. Ізмаїльський спеціалізований будинок дитини на 200 місць, перебуває 75 дітей, із них 46 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, наповнюваність — 37% .

Тернопільська обл. «Тернопільський обласний спеціальний будинок дитини» на 70 місць, перебуває 31 дитина, із них 16 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, наповнюваність — 44%.

м. Київ. Київський міський будинок дитини ім. М. М. Гоголя на 120 місць, перебуває 44 дитини, із них 39 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, наповнюваність — 37%.

м. Севастополь. Севастопольський будинок дитини для дітей з захворюванням центральної нервової системи та порушенням психіки на 90 місць, перебуває 34 дитини, із них 30 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, наповнюваність — 37%.

Запровадження державної допомоги сім'ям у зв'язку з народженням дитини, розвиток сімейних форм виховання, зокрема усиновлення, зростання мережі соціальних центрів матері і дитини, які профілякують відмову батьків від новонародженої дитини, сприяють тому, що кількість дітей у будинках дитини зменшується.

Саме наймолодші діти мають найбільші шанси бути усиновленими, влаштованими у сімейні форми виховання. На сьогодні в Україні діє заборона на усиновлення іноземцями малят віком до 5 років. Україна змушена була вдатися до обмеження усиновлення маленьких дітей, тому що в органах опіки та піклу-

вання зареєстровано понад 1,5 тисячі українських сімей, які бажають усиновити дитину раннього віку.

Водночас у ряді регіонів будинки дитини наповнені майже на 100% і зазвичай діти влаштовані за заявою батьків про перебування у складних життєвих обставинах.

Вінницька обл. Тульчинський обласний спеціалізований будинок дитини для дітей з ураженням ЦНС і порушенням психіки розрахований на 60 місць, перебуває 63 дитини, наповнюваність — **105%**.

Дніпропетровська обл. Криворізький спеціалізований будинок дитини розрахований на 100 місць, перебуває 93 дитини, наповнюваність — **93%**.

Дніпропетровський спеціалізований будинок дитини розрахований на 105 місць, перебуває 96 дітей, наповнюваність — **91%**.

Житомирська обл. Житомирський обласний спеціалізований будинок дитини для дітей-сиріт і дітей, які залишились без піклування батьків, розрахований на 125 місць, перебуває 124 дитини, наповнюваність — **99%**.

Львівська обл. Будинок дитини № 2 для дітей з ураженням центральної нервової системи та порушенням психіки на 50 місць, перебуває 51 дитина, із них 11 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, наповнюваність — **102%**.

Сумська обл. Сумський обласний спеціалізований будинок дитини на 105 місць, перебуває 103 дитина, із них 39 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, наповнюваність — **98%**.

Чернівецька обл. Обласний спеціалізований будинок дитини на 80 місць, перебуває 72 дитини, із них 13 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, наповнюваність — **90%**.

Отже, будинки дитини фактично втратили статус сирітських закладів, і утримують дітей за заявами батьків, такі діти не набувають права бути усиновленими або влаштованими в сім'ї і ними не займаються батьки.

Певна частина дітей, що виховуються в будинках дитини, мають тяжкі розлади здоров'я. На сьогодні саме природжені вади розвитку, хвороби нервової системи та, останнім часом, усе частіше ВІЛ інфекція — причини втрати маленькою дитиною сімейного оточення.

Натомість у всіх регіонах України гостро стоїть питання надання якісної медико-соціальної допомоги сім'ям, у яких тільки народилися або вже виховуються важкохворі діти. Будинки дитини мають медичне обладнання, підготовлені кадри, матеріально-технічне забезпечення для надання фахової допомоги батькам у догляді та вихованні дитини з інвалідністю.

З метою забезпечення права дитини з інвалідністю або важкохворої дитини права на виховання в сім'ї протягом останніх років підвищено розміри державної допомоги на дітей таким сім'ям. Глава Держави ставить завдання підтримати такі сім'ї, навчити сім'ю жити з інвалідністю дитини, а не відривати її від сім'ї.

МОЗ України розробив та затвердив (наказ № 70 від 20 лютого 2010 року) Концепцію реформування будинків дитини на період до 2017 року, якою передбачено реорганізувати будинки дитини в принципово нову організаційну модель. Модель, яка повинна охоплювати два основні структурні підрозділи: будинок дитини в сучасному понятті, де виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування віком до чотирьох років, — закритого типу, та центр медико-соціальної реабілітації, що створюється у складі будинків дитини — відкритого типу для навчання батьків методикам реабілітації, щоб забезпечити безперервність процесу.

За такими принципами сьогодні функціонує Харківський обласний спеціалізований будинок дитини № 1, який до традиційних форм і методів роботи додає медико-соціальну і паліативну допомогу дітям, що виховуються в сім'ях і мають важку патологію розвитку. На базі будинку дитини діє реабілітаційний центр, відкрилися денні та цілодобові групи медико-соціальної реабілітації. Тепер пройти курс реабілітації можуть діти раннього віку з важкою органічною і генетичною патологією центральної нервової системи, які виховуються в сім'ях і мешкають в Харківській області. Діє амбулаторне відділення, що забезпечує тривалий супровід сім'ї, що виховує дитину з особливими потребами. Всі послуги реабілітації надаються безплатно. Пріоритетний напрям реабілітаційного центру — поліпшення якості життя дитини і його сім'ї, створення і реалізація реабілітаційних програм.

В основу реабілітаційної моделі будинку дитини покладена модель раннього втручання (Early intervention). Адже що раніше рання допомога починається, то вона ефективніша. Допомогти дитині з особливими потребами можливо лише спільними зусиллями сім'ї і фахівців. У планах повне реформування будинку дитини і створення нової медичної установи «Обласний клінічний центр реабілітації і паліативної допомоги дітям раннього віку», що передбачає відкриття на базі будинку дитини обласного центру реабілітації передчасно народжених дітей з низькою масою тіла. Саме в заклади такого типу мають бути реформовані будинки дитини.

Школи та училища соціальної реабілітації, приймальники-розподільники

У підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України функціонують 6 загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та 2 училища соціальної реабілітації.

Планова наповнюваність їх становить 1330 місць, фактична наповнюваність — 20%. В них утримується 269 дітей, з яких 104 дитини направлено за рішенням судів. Проте 165 дітей направлені управліннями освіти і науки облдержадміністрацій за заявою батьків і погодженням із службами у справах дітей до експериментальних центрів соціально-педагогічної підтримки, створених при школах соціальної реабілітації.

Вихованці зазначених центрів перебувають у режимному закладі без відповідного рішення суду — це грубе порушення статті 63 Конституції України

та статті 37 Конвенції ООН про права дитини, відповідно до яких обмеження прав і свобод людини можливо лише за рішенням суду.

Майже порожні і приймальники-розподільники для дітей. Наповнюваність цих закладів становить 20%. Із загальної кількості місць у приймальниках-розподільниках (350) там перебуває всього 70 дітей, до того ж на 1 дитину передбачено майже 3 штатні одиниці працівників. Із 33 млн грн загального обсягу фінансування в цьому році на школи, училища соціальної реабілітації та приймальники-розподільники на заробітну плату передбачено 20 млн.

Комітет ООН з прав дитини неодноразово висловлював зауваження щодо невідповідності правам дитини діяльності в Україні шкіл та училищ соціальної реабілітації. Більша частина таких закладів не відповідають елементарним потребам дітей.

Крім того, в усіх школах вкрай застаріла матеріально-технічна та навчально-методична база. Впродовж останніх п'яти років за загальним фондом капітальних видатків бюджетом зазначені видатки не передбачалися.

Міністерство освіти і науки України визнало недоцільним подальше функціонування експериментальних центрів соціально-педагогічної підтримки при школах соціальної реабілітації, що цілком відповідає Кінцевим зауваженням Комітету ООН з прав дитини. На виконання указів Президента України від 1 червня 2013 року № 312 «Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей» та від 24 травня 2011 року № 597 «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні», 21 листопада 2013 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про деякі питання функціонування шкіл соціальної реабілітації» (ліквідовано Єнакіївську, Миколаївську, Харківську, Фонтанську загальноосвітні школи соціальної реабілітації).

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, в закладах інтернатного типу

На виконання доручення Президента України, Уповноважений з прав дитини спільно з обласними державними адміністраціями та МОН провів роботу щодо вилучення з назв інтернатних закладів дискримінаційних означень про стан здоров'я або соціальне походження дітей.

Щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, то їх кількість від загального числа дітей, що перебувають у школах-інтернатах, становить 9,5%.

Найменше дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в школах-інтернатах для обдарованих дітей — 5%. Найбільше — в загальноосвітніх (19%) та спеціальних школах-інтернатах (15%). Однак слід врахувати, що на бажання законних представників дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, ті можуть лише навчатися у спеціальних школах-інтернатах без проживання у них. Тобто частина дітей не перебуває в закладах ці-

лодобово, а тільки дістає спеціальні освітні послуги, проживаючи або з опікунами, або з прийомними батьками.

В інших типах закладів кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, становить:

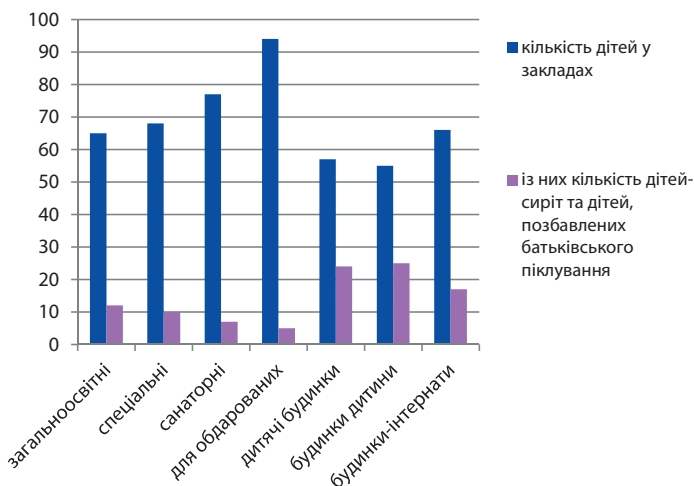
соціальні гуртожитки — 81%, будинки дитини — 55%, дитячі будинки — 53%, адже ці заклади розраховані безпосередньо на дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

У будинках-інтернатах для дітей та молоді 26% вихованців мають статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.

У притулках для дітей таких вихованців 20%, а в центрах соціально-психологічної реабілітації — 22% — це заклади тимчасового перебування. Зазвичай, перебуваючи в цих закладах, діти набувають статусу дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

У школах, училищах соціальної реабілітації кожна третя дитина (33%) — дитина без батьків, у приймальниках-розподільниках їх 5%. Зважаючи на те, що до цих закладів діти направляються рішенням суду за вчинення злочинів, частка дітей у школах та училищах соціальної реабілітації свідчить про те, що під час ухвалення рішення дитині, в якій є сім'я, суд звичайно передає її батькам, щодо сиріт — ухвалюється рішення про влаштування в такі заклади.

Частка дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, із числа дітей, що виховуються у певних типах закладів

Особливості оприлюднених статистичних даних Державної служби статистики про кількість інтернатних закладів і дітей в них

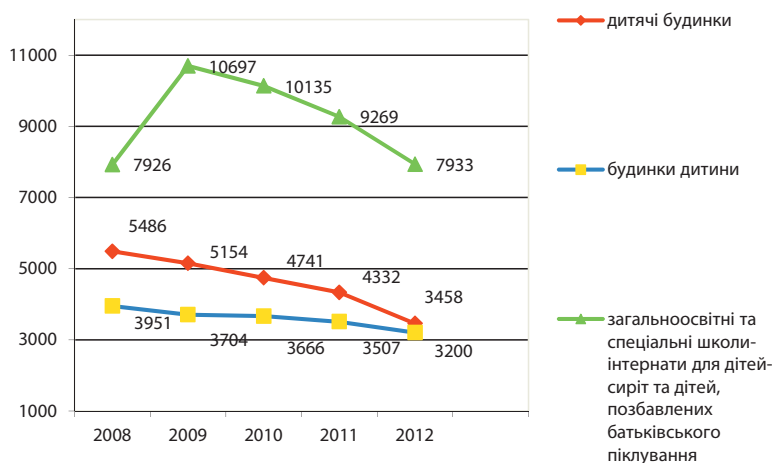
З розвитком сімейних форм виховання в Україні кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в інтернатних закладах постійно скорочується, що, своєю чергою, приводить до скорочення кількості дітей у таких закладах.

Проте інформація з регіонів має значні розбіжності з інформацією Держстату щодо кількості закладів і дітей в них. Починаючи з 2009 року, за ініціати-ви МОН, була змінена державна статистика щодо шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. **До кількості зазначених шкіл-інтернатів внесені дані про спеціальні школи-інтернати та дітей в них. Тепер статистичний аналіз кількості дітей-сиріт і позбавлених батьківського піклування фактично деформовано і ускладнено.**

Попри це, за даними Державної служби статистики, з 2009 року кількість шкіл-інтернатів зменшилася на 18% — з 78 закладів до 64, а кількість дітей, які в них перебували, — на 26% — з 10697 дітей у 2009 році до 7933 дітей у 2012 році. Зменшилась і кількість дитячих будинків: у 2009 році їх було 114 (5154 дітей), у 2012-му — вже 94 (3458 дітей). Кількість закладів зменшилася на 18%, а кількість дітей в них зменшилась на 32%.

Державна статистика не утримує повних даних і про кількість будинків дитини та дітей в них. Порушуючи вимоги форми державної статистичної звітності, МОЗ не дає і не оприлюднює вже п'ять років поспіль кількість дітей, які виховуються в будинках дитини, за регіонами. (Статистичний збірник «Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства» Державної служби статисти-ки України, 2013 рік). Фрагментарна інформація Державної служби статисти-ки свідчить, що будинків дитини у 2009 році було 48 (3704 дітей), а у 2012-му — 45 (3200 дітей). Кількість таких закладів за чотири роки зменшилася на 6%, а кількість дітей в них — на 14%.¹²

Кількість дітей в окремих типах інтернатних закладів
(за даними Державної служби статистики)¹³

¹² У загальній кількості дітей, які перебувають у закладах, крім сиріт, враховані діти, що мають батьків.

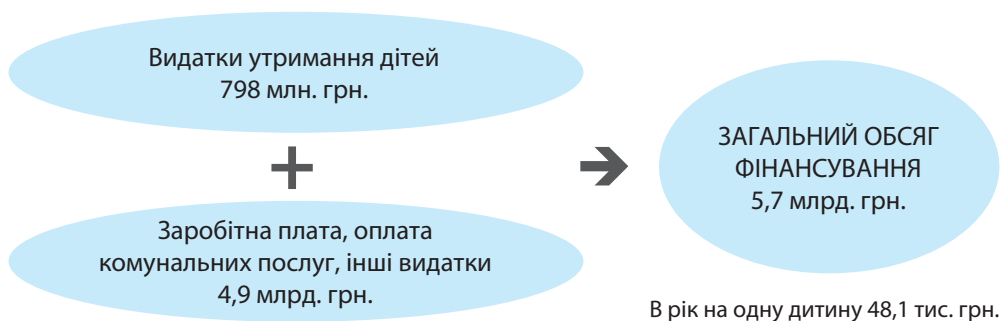
¹³ Статистичний збірник «Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства» Державна служба статистики України, 2013 рік.

Отже, дані Держстату не містять повної інформації щодо кількості інтернатних закладів і кількості дітей в них, тим більше окремих даних про дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в окремих типах закладів.

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧИМИ ЗАКЛАДАМИ З ІНТЕРНАТНОЮ ФОРМОЮ УТРИМАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

За даними обласних державних адміністрацій, загальний обсяг фінансування закладів з інтернатною формою утримання становить 5,7 млрд грн. на 2013 рік.

Розподіл видатків на утримання дитячих закладів інтернативного типу (за даними ОДА)

Із них заробітна плата та нарахування на заробітну плату становлять 3,8 млрд грн, що дорівнює в середньому 66% від загального обсягу асигнувань. Витрати на оплату комунальних послуг становлять 855 млн грн — 15% від загальної суми передбачених коштів. Інші видатки — 285 млн грн (5%).

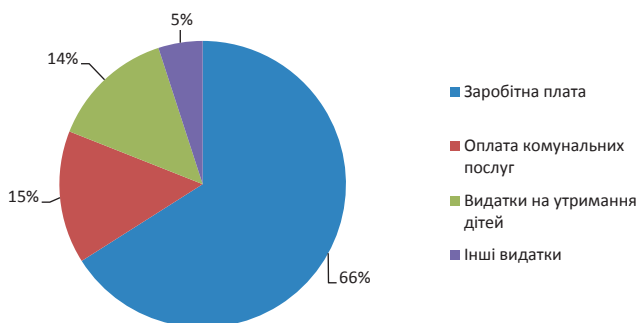
Видатки на безпосередні витрати з утримання дітей (харчування, одяг, взуття, ліки) становлять 798 млн грн — усього 14% від загальної суми виділених коштів.

Така структура фінансування характерна для всіх типів інтернатних закладів: заробітна плата та нарахування на заробітну плату становить від 55% до 77% від загальної суми асигнувань.

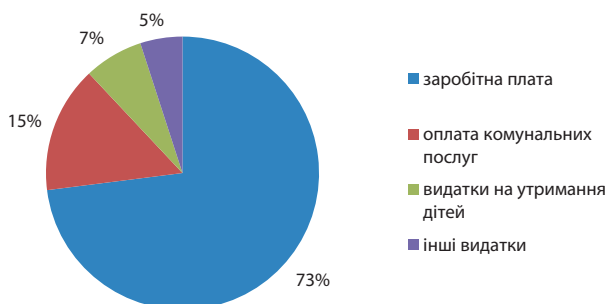
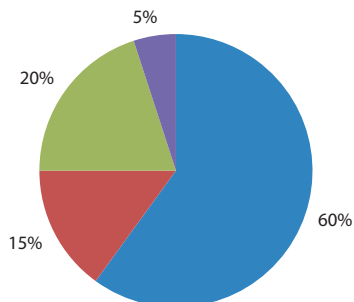
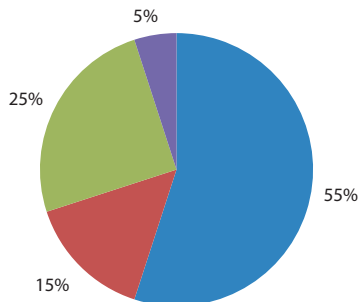
У загальноосвітніх і санаторних школах-інтернатах, соціальних центрах матері та дитини, соціальних гуртожитках, школах, училища соціальної реабілітації заробітна плата та нарахування на неї становить 60%, у спеціальних школах-інтернатах — 73%; у школах-інтернатах для обдарованих і талановитих дітей — 55%; у будинках дитини та приймальниках-розподільниках — 70%,

у будинках-інтернатах для дітей та молоді — 65%, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей — 77%. Найвищі витрати на заробітну плату — у спеціальних школах-інтернатах.

Структура фінансування дитячих закладів з інтернатним типом утримання (за даними ОДА)

Структура фінансування шкіл-інтернатів різних типів (за даними ОДА)

ШТАТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

Усього в системі дитячих закладів з інтернатною формою утримання передбачено 91064 штатних працівників. Залежно від типу закладу на 1 дитину припадає від 0,5 до 3 штатних одиниць. У будинках дитини, де перебувають діти віком від народження до 3 років, на одну дитину передбачено 2,6 штатних одиниць. У будинках-інтернатах для дітей та молоді, де утримуються діти-інваліди, які потребують повного обслуговування, штатне забезпечення становить 1 штатну одиницю на одну дитину, в спеціальних школах-інтернатах і навчально-реабілітаційних центрах, де виховуються діти з вадами психічного розвитку, штатна забезпеченість найменша — 0,8–0,5 штатних одиниць на одну дитину. Зазначимо, що в число штатних одиниць входить не тільки педагогічний і медичний персонал, а також адміністрація та обслуговий персонал закладу.

Середня вартість утримання однієї дитини в системі інтернатних закладів становить 48,1 тис. грн.

Середня річна вартість утримання однієї дитини в дитячих закладах з інтернатною формою утримання залежно від типу закладу

Фактично більша частина коштів, які виділяє держава, витрачається на утримання самих закладів і штату. Зважаючи на те, що наповнюваність закладів низька, а майнові комплекси великі та потребують в обслуговуванні фінансових і людських ресурсів, можна стверджувати, що нині інтернатна система в країні забезпечує передусім збереження системи, а не захист прав дітей.

Зменшення кількості дітей в інтернатних закладах відбувається щорічно. Крім того, зменшується і планова потужність закладів. Отже, наповнюваність цих закладів фактично ще менша за обраховані показники. Адже практично всі регіони подали не реальну потужність закладів, а зменшену, фактично ту, яка затверджена фінансовими документами.

У зв'язку зі зменшенням кількості дітей частина майнових комплексів закладів просто не використовується або передається в оренду. Так, під час інспекційної поїздки до Івано-Франківської області Уповноважений Президента України з прав дитини відвідав Надвірнянський будинок дитини. Заклад побудований на 250 місць. Сьогодні в будинку дитини перебуває 33 дитини. Подана обласною державною адміністрацією інформація містить інформацію, що потужність закладу становить 50 місць.

Для встановлення об'єктивної ситуації було використане довідкове видання за 2012 рік «Каталог місць несвободи соціальної сфери в Україні», підготовлене та оприлюднене на замовлення Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.¹⁴

Динаміка наповнюваності окремих типів інтернатних закладів для дітей упродовж 2012–2013 років

Роки	Кількість закладів		Зменшення	Кількість дітей		Зменшення
	22012	22013		2012	2013	
Школи-інтернати всіх типів	6642	6608	34	110 482	103 384	7 098
Будинки дитини	447	443	4	4 837	3 173	1 664
Дитячі будинки	1105	882	23	5 224	3 306	1 918

За даними порівняння двох названих джерел інформації, а саме «Каталогу місць несвободи соціальної сфери в Україні» та даних, поданих обласними державними адміністраціями на запит Адміністрації Президента України, кількість шкіл-інтернатів усіх типів зменшилася на 34, планова їх місткість зменшилася майже на 10 тисяч місць, а кількість дітей, що виховуються в них, зменшилася на 7 тисяч з лишком. Відповідно, кількість дитячих будинків зменшилась на 23, кількість місць у них — майже на 2,5 тисячі, кількість вихованців — майже на 2 тисячі дітей. Будинки дитини зменшили планову місткість на 1200 місць, а кількість дітей зменшилася майже на 1700.

¹⁴ Інвентаризацію місць несвободи провів Харківський інститут соціальних досліджень за підтримки програми «Верховенство права» Міжнародного фонду «Відродження». В основі даних інформація міністерств, обласних державних адміністрацій, інформаційних запитів.

Отже, реалізація соціальних ініціатив Президента обумовила зменшення на 8% мережі інтернатних закладів, на 10% — їх планової потужності та на 10% — кількості дітей-вихованців.

ХІД РЕФОРМИ ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

Процес реформування інтернатних закладів в Україні відбувається досить повільно та нерівномірно. Державна програма реформування інтернатних закладів та регіональні програми розвитку освіти, розроблені на виконання наказу МОН № 1299 від 20 листопада 2012 року «Про затвердження перспективного плану розвитку навчально-реабілітаційних центрів», більшою мірою передбачають зміни назви, розширення категорії дітей, які можуть перебувати в закладі.

За інформацією МОН (лист № 1/12–4113 від 23 травня 2013 року), у 2012 році відповідно до регіональних програм розвитку освіти, погоджених МОН:

- в Івано-Франківській області дано дозвіл на реорганізацію Калуської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату I–II ступенів у Калуську спеціальну загальноосвітню школу-інтернат I–III ступенів;
- у Волинській області Володимир-Волинська спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат I — III ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, реорганізована у Володимир-Волинську спеціалізовану загальноосвітню школу-інтернат I — III ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки»;
- у Полтавській області Полтавський навчально-виховний комплекс реорганізовано у Полтавський навчально-реабілітаційний центр «Берегня»;
- у Миколаївській області Миколаївська загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів № 5 реорганізована в загальноосвітню школу-інтернат I–III ступенів — центр загальної і профільної освіти та комплексної реабілітації.

На наш погляд, заклади реорганізуються безсистемно, один тип інтернатного закладу замінюється на інший інтернатний, нема глибокого аналізу наявної мережі закладів та її відповідності потребам дітей, які проживають у цій громаді.

На 2013 рік, відповідно до регіональних програм розвитку освіти, МОН дало погодження на реорганізацію 25 інтернатних закладів. Замість 10 інтернатних закладів створено 4 дошкільних заклади, 2 навчально-виховні, 1 оздоровчий, 1 заклад нового типу — Центр соціальної підтримки дітей і сімей (Дніпропетровська обл.). Дитячий будинок № 4, м. Кривий Ріг, передбачено вивести з інфраструктури дитячих закладів, що є грубим порушення законодавства, і

створити Територіальний центр соціального обслуговування, тоді як у місті не виконано вимоги доручення Президента про створення Центру соціальної підтримки дітей та сімей.

Зазвичай школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, реорганізуються у спеціальні школи-інтернати для дітей з вадами психічного розвитку. Тепер замість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які, на виконання соціальних ініціатив Президента України, виведені із закладів на сімейні форми виховання, будуть навчатися діти з вадами психічного розвитку. До речі, спеціальні школи-інтернати, відповідно до положення, мають такі ж високі стандарти матеріального забезпечення, як і сирітські заклади. Так, у Запорізькій області три заклади для дітей-сиріт будуть реорганізовані в інтернатні заклади для дітей з вадами розумового розвитку. У Полтавській області та ж сама логіка реформування. Фактично в результаті реформування в інтернатних закладах значно зростає кількість місць саме для дітей з психічними вадами.

Для влаштування в спеціальні школи-інтернати для дітей з затримкою психічного розвитку або розумовою відсталістю необхідно надати висновок психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК). Інспекційні поїздки Уповноваженого Президента України з прав дитини до Рівненської, Івано-Франківської, Черкаської, Хмельницької областей, вивчення роботи районних дитячих психіатрів і ПМПК засвідчили, що діти з малозабезпечених сімей часто отримують рекомендації для навчання у таких закладах не за станом розвитку, а в результаті неспроможності батьків опікуватися своїми дітьми.

Професійна помилка, мотивація на заповнення шкіл при визначенні рівня розвитку дитини може стати соціальним вироком для дитини і обумовити втрату нею можливості здобути загальну середню освіту і, як наслідок, завадити успішній соціалізації в дорослому житті, бо за результатами навчання в таких закладах діти отримують не атестат, а свідоцтво.

Фактично проведення такої реформи інтернатних закладів має ознаки псевдореформи і насправді нічого не змінює в функціонуванні цих закладів: напрямки діяльності, зміст навчально-виховного процесу; організація лікувально-профілактичної допомоги та корекційно-відновлювальної роботи, штатна чисельність, застаріла навчально-методична та матеріально-технічна база залишаються такими ж.

Про справжню реорганізацію закладів можна говорити щодо окремих закладів у регіонах. Так, в Івано-Франківській області загальноосвітню школу-інтернат I–III ступенів № 1 для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, розраховану на 1085 місць, реорганізовано в загальноосвітню школу № 28; у Рівненській області Рафальську та Олександрійську загальноосвітні школи-інтернати I–III ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно на 250 та 300 місць реорганізовано в загальноосвітні школи.

Проте на сьогодні не простежуються тенденції системного впровадження реформи, планування кроків реформування кожного конкретного закладу та залежності ухваленого рішення від потреб дитини, а не інтересів збереження закладів.

Подекуди під вивіскою реорганізації та реформування насправді відбувається зміна назв закладів, коригування статутних документів, а головне — розширення контингенту дітей, які можуть бути до них зараховані. Все це — засіб збереження інтернатної системи в Україні. Проте тільки сім'я — основний соціальний інститут у суспільстві, який формує наступні покоління та виховує гідну зміну, що забезпечуватиме розвиток та процвітання держави.

ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Крок вперед на шляху реформування інтернатних закладів — доручення Президента України № 1–1/1852 від 22 липня 2013 року щодо забезпечення розроблення і затвердження порядку створення та функціонування центрів соціальної підтримки дітей і сімей із відповідним фінансовим забезпеченням.

У рамках експерименту Центр соціальної підтримки дітей та сімей створений і працює в с. Макарові Київської області. Центральні та місцеві органи виконавчої влади опрацьовують проект Положення про Центр соціальної підтримки дітей та сімей.

Центр — заклад соціального захисту, що призначений для надання комплексу соціальних послуг дітям і сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, з метою підвищення спроможності сімей забезпечити належний догляд та виховання дітей, запобігання соціальному сирітству, забезпеченню права дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на виховання в сім'ї або умовах, наближених до сімейних.

Планування соціальних послуг у центрі відбувається на основі оцінення потреб відповідної територіальної громади. Це можуть бути соціально-побутові, психологічні, соціально-педагогічні, юридичні, інформаційні послуги дітям і сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах, а також надання невідкладної комплексної допомоги дітям та особам, які постраждали від насильства в сім'ї, жорстокого поводження з ними; соціальна підтримка батьків з дітьми з метою запобігання вилученню дітей із сімей.

Фактично новостворені центри мають надавати ті соціальні послуги, які потребують члени громади. Очевидно, що це ті послуги, які надають обласні заклади і які досі розпорошені по різних закладах з інтернатною формою утримання.

Створення центрів соціальної підтримки дітей та сімей мають забезпечити подальше створення умов для переведення дітей з закладів у сім'ї та надання

таким сім'ям підтримки, з одного боку, а з іншого — унеможливлення відриву дитини від родини для отримання послуг на обласному рівні. Саме тому центри мають надавати послуги, які сьогодні надають притулки, центри соціально-психологічної реабілітації, центри матері та дитини, інтернати тощо.

Перенаправлення дітей із закладів обласного рівня в центр соціальної підтримки дітей та сімей

Під час всеукраїнської наради з питань захисту прав дитини в Україні наголошувалось на необхідності зосередити увагу на проблемі якості послуг, що дістають діти та їхні сім'ї.

У зв'язку з тим, що нині завершується запровадження діяльності соціальних фахівців у кожному населеному пункті України, постає питання щодо напрямку їхньої роботи. Головна мета цієї роботи — навчити батьків не втрачати право на виховання своїх дітей, не нехтувати батьківством. Це створить умови для зменшення розлучуваності сімей, асоціальних проявів, злочинності та врешті-решт кількості дітей без батьків.

Зниження соціального сирітства — «амбітне» завдання, що передбачено відповідною Національною стратегією профілактики соціального сирітства. Це нова філософія роботи не тільки для соціальних працівників, а й для педагогів, медиків, правоохоронців і суддів.

Центри будуть створюватись на заміну уже наявних закладів, відповідно до потреб територіальних громад. Крім того, чинна на сьогодні система соціальних закладів для дітей потребує суттєвого удосконалення, бо тотальна більшість їх обласні й такі, що вилучають, а не наближають соціальні послуги до громади.

Крім того, завантаженість закладів сьогодні становить не більш ніж 60%. Кількість дітей в них постійно скорочується. Забезпечення виконання завдання Президента щодо удосконалення форм виховання, навчання, утримання ді-

тей певних категорій та надання їм якісних соціальних послуг в громаді й надалі сприятиме зменшенню кількості дітей в інтернатних закладах.

Наявність закладів і можливість використання їхньої матеріальної бази дає змогу реформувати зазначені заклади у сучасніші, які відповідають потребам громади і передусім потребам дітей та їхніх сімей.

У зв'язку з тим, що більшість закладів перебуває в обласному підпорядкуванні (72%), є необхідність у тісній співпраці з депутатами обласних рад розв'язувати питання про зміну форми власності з обласної на районну (міську) і так прискорити процес реформування. Там, де заклади — комунальна власність районних і міських рад, цей процес може розпочатися раніше. Позаяк у 75% адміністративно-територіальних одиниць наявні заклади, які можуть бути реформовані. В районах і містах, де нема дитячих закладів з інтернатною формою утримання, слід звернути увагу на можливість створення районних, міських закладів на базі закритих дитячих поліклінік, ФАПів тощо.

У зв'язку з тим, що до центрів підтримки дітей та сімей перейдуть функції, які нині виконують інші заклади, природно відпаде необхідність у збереженні останніх. Так, відповідно до Положення, центр надає такі соціальні послуги:

- надання притулку дітям, які опинились у складних життєвих обставинах, дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, їх соціально-психологічна реабілітація; соціальна адаптація, інтеграція в суспільство, проведення соціальної профілактики з ними; *тепер цю функцію виконують притулки для дітей та центри соціально-психологічної реабілітації;*
- реінтеграція дітей, позбавлених батьківського піклування, у їхні біологічні сім'ї;
- підтримуване проживання матерів та осіб з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, їх соціальна адаптація, інтеграція та реінтеграція в суспільство, консультування, посередництво, представництво інтересів у державних органах, установах та організаціях та інших структурах; *тепер цю функцію виконують соціальні центри матері та дитини, соціальні гуртожитки для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;*
- влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, до сімейних форм виховання;
- кризове та екстрене втручання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, консультування, посередництво, представництво інтересів сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, у державних органах, установах та організаціях та інших структурах.

В центрі можуть надавати й інші послуги, направлені на підтримку та соціальний захист дітей і сімей.

Відповідно до завдань, які буде розв'язувати центр, рекомендуємо розглянути питання щодо створення центрів підтримки дітей і сімей на базі запропонованих закладів (Додаток).

Створення на наявній матеріальній базі замість великої кількості дитячих закладів з інтернатною формою утримання центрів підтримки дітей і сімей, в яких передбачається надання соціальної допомоги без розриву родинних зв'язків та без відриву від місця проживання дитини, передусім захистить права дитини та інтереси громади, дозволить запобігти фінансуванню напівпустих інтернатних закладів.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. В Україні функціонує розгалужена мережа інтернатних закладів (всього 13 типів), яка сформована в радянські часи і не відповідає потребам дітей сучасної України:

*заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
заклади для дітей з малозабезпечених сімей;
заклади для дітей-інвалідів;
заклади для дітей з особливими освітніми потребами;
заклади для безпритульних дітей.*

Окрему групу інтернатних закладів становлять школи (діти віком 11–14 років) та училища соціальної реабілітації (діти віком 14–18 років), у яких утримуються діти, що вчинили правопорушення, і направлені до таких закладів за рішенням суду.

2. Протягом останніх років планова місткість закладів неухильно зменшується, середня наповнюваність закладів усіх типів становить 60%.

Найменш наповнені:

будинки дитини системи МОЗ — 55% місць;

дитячі будинки системи МОН — 57%;

загальноосвітні та спеціальні школи-інтернати — 68%;

санаторні школи-інтернати — 77%;

спеціалізовані школи-інтернати для обдарованих дітей — 93%;

будинки-інтернати для дітей та молоді Міністерства соціальної політики — 80%;

соціальні центри матері та дитини — 56%;

соціальні гуртожитки — 55%;

притулки для дітей служб у справах дітей — 62%;

центри соціально-психологічної реабілітації для дітей — 67%;

школи, училища соціальної реабілітації та приймальники-розподільники — 20%.

Школи-інтернати, які стали ліцеями, гімназіями або спеціалізованими закладами з поглибленим вивченням окремих предметів, перевантажені. Це свідчить про те, що на сьогодні є нагальна потреба в закладах для розвитку дитячих обдарувань, здібностей і талантів.

На противагу розвинутим країнам, де заклади інтернатного типу працюють зазвичай з обдарованими дітьми, в Україні інтернатні заклади, діяльність яких спрямовується на розвиток особливих здібностей, залишаються швидше винятком, ніж поширеною практикою.

3. **Лєвова частка закладів з інтернатними формами утримання створена обласними радами, фінансується з обласних бюджетів, видатки на їх утримання враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів.**

Усього в Україні 957 дитячих закладів з інтернатною формою утримання, планова їх місткість — 153 849 місць, перебуває в них 117 600 дітей, штатне забезпечення — 91064 штатні одиниці, загальна площа їхніх будівель становить 4,4 млн кв. м., площа земельних ділянок — 44,1 тис. га.

4. **Загальний обсяг фінансування закладів з інтернатною формою утримання дітей становить 5,7 млрд грн на рік.** Видатки на безпосередні витрати з утримання дітей (харчування, одяг, взуття) становлять ТІЛБ-КИ 14% (789 млн грн) від загальної суми виділених коштів. На утримання закладів і штату витрачається 5 млрд грн щороку. Наповнюваність закладів низька, а майнові комплекси великі та потребують значних фінансових і людських ресурсів. Отже, **інтернатні заклади в країні забезпечують передовсім, збереження системи інтернатного виховання, а не захист прав дітей.**

5. Найпоширеніші в Україні — школи-інтернати для дітей з затримкою **психічного розвитку** (*випускники не мають права на здобуття повної середньої та вищої освіти*), найменш поширені та перевантажені — школи-інтернати **для обдарованих дітей** (*фінансуються найменше*).

Тепер замість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які, на виконання соціальних ініціатив Президента України, виведені з закладів на сімейні форми виховання, будуть навчатися діти з вадами психічного розвитку. До речі, спеціальні школи-інтернати, відповідно до положення, мають такі ж стандарти матеріального забезпечення, як і сирітські заклади.

6. Для влаштування у спеціальні школи-інтернати для дітей з затримкою психічного розвитку або розумовою відсталістю необхідно надати висновок психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК). Інспекційні поїздки Уповноваженого Президента України з прав дитини для вивчення роботи районних дитячих психіатрів і ПМПК засвідчили, що діти з малозабезпечених сімей часто отримують рекомендації для навчання в таких закладах не за станом розвитку, а в результаті неспроможності батьків опікуватися своїми дітьми.

7. Негативно впливає на стан забезпечення прав дітей з особливими потребами **неналежна робота психолого-медико-педагогічних консультацій**, які не забезпечують своєчасного виявлення дітей, що потребують корекції фізичного або розумового розвитку, їх обліку, аналізу да-

них про них, надання пропозицій щодо реалізації прав таких дітей на здобуття освіти.

Професійна помилка, мотивація на заповнення шкіл при визначенні рівня розвитку дитини може стати соціальним вироком для дитини і обумовити втрату нею можливості здобути загальну середню освіту і, як наслідок, завадити успішній соціалізації в дорослому житті, бо за результатами навчання в таких закладах діти отримують не атестат, а свідоцтво.

8. Подекуди під вивіскою реорганізації та реформування насправді відбувається зміна назв закладів, коригування статутних документів, а головне — розширення контингенту дітей, які можуть бути до них зараховані. Все це — **засіб збереження інтернатної системи в Україні**. Проте тільки сім'я — основний соціальний інститут у суспільстві, який формує наступні покоління та виховує гідну зміну, що забезпечуватиме розвиток і процвітання держави.
9. За результатами аналізу є підстави стверджувати, що діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади з реформування інтернатних закладів може дістати ознаки **псевдореформи**, в результаті якої мало що змінюється в функціонуванні цих закладів, натомість розширюються категорії дітей, які можуть бути зараховані до цих закладів і спрощується процедура зарахування.
10. **Мережа інтернатних закладів зменшується щороку**, хоча цей факт статистичними даними не висвітлюється. Реалізація соціальних ініціатив Президента привела станом на 1 січня 2013 року до зменшення на 8% мережі інтернатних закладів, на 10% — їх планової потужності та на 10% — кількості дітей-вихованців. На наш погляд, заклади реорганізуються безсистемно, один тип закладу замінюється на інший, але інтернатний, нема глибокого аналізу наявної мережі закладів.
11. Генеральна прокуратура України за результатами перевірок законності зарахування та перебування дітей у загальноосвітніх спеціальних і санаторних школах-інтернатах (лист № 08/2/1–339 вих. 13 від 8 листопада 2013 року) повідомляє, що за результатами прокурорських перевірок виявлено 590 фактів зарахування дітей до загальноосвітніх санаторних і спеціальних шкіл-інтернатів без направлень органів освіти, висновків психолого-медико-педагогічних консультацій, заяв батьків або інших необхідних документів.
12. **Процес реформування інтернатних закладів в Україні визначений Постановою Кабінету Міністрів від 17 жовтня 2007 року № 1242 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування», концепцію якої схвалив Кабінет Міністрів 11 травня 2006 року, і відбувається досить повільно і нерівномірно за регіонами.**

- 13. За територіальним розподілом,** найбільше закладів функціонує в Донецькій, Дніпропетровській, Одеській, Харківській, Луганській, Львівській, Запорізькій областях.

Проте пряма пропорція — що більше закладів, то більше дітей охоплено інтернатними закладами — не знайшла свого підтвердження. Так, Запорізька, Миколаївська, Херсонська області за охопленням дітей інтернатною формою виховання належать до регіонів з найвищим показником порушення прав дитини в Україні, бо в інтернатних закладах виховується 2%-2,6% дитячого населення регіону.

- 14. Активно працюють** над виконанням соціальних ініціатив Президента України **щодо зменшення кількості дітей,** які виховуються в інтернатних закладах, Київська область, м. Київ, Автономна Республіка Крим, вони мають найменші показники виховання дітей в інтернатних закладах.

Охоплення дітей інтернатною формою утримання залежно від регіону

№	Регіон	Кількість закладів	Рейтинг	Охоплення дітей інтернатними формами виховання (% від дитячого населення)	Рейтингове місце
1.	Київська	39	7	0,7%	1
2.	Київ	31	10	1%	2
3.	АР Крим	34	8	1%	2
4.	Житомирська	27	13	1,1%	3
5.	Рівненська	25	15	1,2%	4
6.	Чернівецька	18	18	1,2%	4
7.	Чернігівська	26	14	1,2%	4
8.	Львівська	48	5	1,3%	5
9.	Одеська	53	3	1,3%	5
10.	Тернопільська	19	17	1,4%	6
11.	Харківська	50	4	1,4%	6
12.	Дніпропетровська	70	2	1,5%	7
13.	Хмельницька	26	14	1,5%	7
14.	Вінницька	39	7	1,6%	8
15.	Волинська	22	16	1,6%	8
16.	Донецька	92	1	1,6%	8
17.	Івано-Франківська	29	11	1,6%	8
18.	Луганська	48	5	1,6%	8
19.	Севастополь	11	19	1,6%	8
20.	Закарпатська	33	9	1,7%	9
21.	Черкаська	28	12	1,7%	9

№	Регіон	Кількість закладів	Рейтинг	Охоплення дітей інтернатними формами виховання (% від дитячого населення)	Рейтингове місце
22.	Сумська	28	12	1,7%	9
23.	Кіровоградська	27	13	1,8%	10
24.	Полтавська	31	10	1,9%	11
25.	Херсонська	28	12	2,0%	12
26.	Миколаївська	31	10	2,1%	13
27.	Запорізька	45	6	2,6%	14

У регіонах напрацьовано значний **позитивний досвід реформування інтернатних закладів**, наприклад:

У Дніпропетровській області два будинки дитини реорганізовано в дошкільні заклади, до кінця 2013 року у Дніпропетровському районі за підтримки Фонду «Розвиток України» завершиться реорганізація дитячого будинку для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у Центр соціальної підтримки дітей і сімей;

в Івано-Франківській області школу-інтернат для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, реорганізовано в загальноосвітню школу № 28 м. Івано-Франківська;

у Рівненській області Ясиненський дитячий будинок реорганізовано в навчально-реабілітаційний центр для дітей-інвалідів, де дістають освітні послуги діти, які раніше вважалися такими, що не здатні навчатися.

15. Центральні органи виконавчої влади не мають узгодженої позиції щодо логіки процесів реформування, відомчі накази суперечать один одному, виконавці на місцях розгублені.

Міністерство соціальної політики, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 17 жовтня 2007 року № 1242 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначено координатором виконання програми. У зв'язку з міжвідомчими суперечностями, міністерство фактично не може виконати функції координатора цієї діяльності. Попри здобутки з питань розвитку сімейних форм влаштування, 13 тисяч дітей-сиріт і позбавлених батьківського піклування виховуються в інтернатних закладах. Досі залишається законодавчо не визначеним порядок створення, положення та механізм фінансового забезпечення центру соціальної підтримки дітей і сімей.

Міністерство освіти та науки надає дозволи на реорганізацію інтернатних закладів безсистемно. В результаті, один тип інтернатного закладу замінюється на інший, безпідставно розширюючи контингент дітей.

У Міністерстві нема глибокого аналізу наявної мережі закладів та її відповідність потребам дітей. Листом від 17 вересня 2013 року № 1/12-7531 МОН заперечує доцільність ухвалення положення про Центр соціальної підтримки дітей та сімей, як це передбачено дорученням Президента України № 1-1/1852 від 22 липня 2013 року.

Міністерство охорони здоров'я України, ще 2010 року розробило та затвердило (наказ № 70 від 20 лютого 2010 року) Концепцію реформування будинків дитини на період до 2017 року, якою передбачається реорганізувати будинки дитини в принципово нову організаційну модель — центри медико-соціальної реабілітації новонароджених дітей (зокрема дітей з низькою вагою) та їхніх батьків. Заходів на реалізацію концепції не вжито. І тому в Тернопільській, Кіровоградській, Івано-Франківській та інших областях функціонують фактично пусті будинки дитини. Водночас діяльність Харківського будинку дитини № 1, який працює за прогресивними реабілітаційними методиками і надає медико-соціальну допомогу сім'ям з виховання хворих дітей, не оформлена як експериментальна. Попри її схвалення МОЗ, положення та фінансові механізми реформованих послуг не розроблені, правове регулювання цієї діяльності не створено.

Міністерство фінансів на виконання доручення Президента України № 1-1/1852 від 22 липня 2013 року направило низку листів, в яких обмежується аналізом чинного бюджетного законодавства, не пропонуючи механізму фінансового забезпечення таких закладів. Міністерство вважає, що центри соціальної підтримки дітей і сімей будуть створені додатково до наявної мережі інтернатних закладів і наполягають на тому, що новостворені центри повинні забезпечуватись за рахунок власних коштів районів і міст.

Відповідно до проекту положення, центр соціальної підтримки дітей та сімей створює у громаді всі ті послуги, які раніше надавали заклади на обласному рівні. Отже, створення мережі центрів фактично замінить інтернатні заклади якіснішими соціальними послугами.

Неготовність Мінфіну розглянути питання про механізми фінансування центрів у контексті передбачуваних результатів виконання соціальних ініціатив Президента обумовить фактично створення бюджетних преференцій для інтернатних закладів і блокування розвитку мережі центрів соціальної підтримки дітей і сімей.

Державна служба статистики понад п'ять років оприлюднює відомчу статистика МОНу і МОЗу в неповному обсязі, що унеможлиблює проведення кількісного та якісного аналізу системи інтернатних закладів.

16. Неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади обумовлює розгубленість міжнародних і національних інвесторів. Так, Благодійний фонд «Розвиток України», представництво Міжнародної благодійної організації «Надія і житло для дітей» вже створили центри соціальної підтримки дітей і сімей (один з яких у Макарівському районі Київської області відвідав Президент України). Світовий банк,

Міжнародний фонд «Лумос» реалізують проекти з реформування інтернатних закладів за підтримки Європейського Союзу.

17. В Україні вжито **низку результативних заходів щодо захисту прав дітей** та їхніх сімей. Як наслідок, у країні зростає народжуваність, кількість усиновлених і влаштованих у сімейні форми виховання дітей, кількість дітей, охоплених інклюзивним навчанням, дошкільною освітою, зменшується кількість посиротілих дітей. У результаті гуманізації нового КПК, усе більше дітей, які потрапили в конфлікт із законом, відбувають покарання не пов'язані з обмеженням волі, тобто ними опікуються громади.

Зростання соціальних виплат сім'ям з новонародженою дитиною, дитиною-інвалідом, дитиною-сиротою, малозабезпеченим сім'ям зумовлює позитивні процеси — все більше сімей відмовляються від влаштування дітей у державні інтернатні заклади і виховують дітей в сім'ї, у громаді.

Всі ці позитивні процеси обумовлюють потребу громади в якісних соціальних послугах для сім'ї та дітей, які має надавати створений за дорученням Президента України в кожному районі та місті центр соціальної підтримки дітей і сімей .

18. Виконання завдань, визначених указами та дорученнями Президента України, удосконалення роботи фахівців соціальної роботи, підвищення якості послуг, які вони надають сім'ям з дітьми, **уже об'єктивно обумовило зменшення і потреби дітей в інтернатних закладах, і кількість дітей, направлених до інтернатів.**
19. Для успішної реалізації доручення Президента України № 1-1/1852 від 22 липня 2013 року про створення мережі центрів соціальної підтримки дітей і сімей необхідно активізувати процеси реформування системи інтернатних закладів в Україні.

У жовтні 2012 року указом Президента України затверджено Національну стратегію профілактики соціального сирітства. Запроваджені 12 тисяч фахівців соціальної роботи мають повноваження з підтримки батьківського потенціалу, запобігання відриву дітей від сім'ї та їх влаштуванню до інтернатних закладів.

Реальна підтримка батьківського потенціалу зменшує потребу сімей у тих послугах, які надають заклади обласного рівня, і зростає їх потреба в якісних соціальних послугах на рівні громади. Саме тому сьогодні є нагальна потреба змінити і мережу закладів, створених для утримання та виховання дітей. Дитяча інфраструктура має бути змінена задля набуття можливості надавати дитині та її сім'ї якісні послуги, зокрема зі стаціонарним утриманням, у громаді.

20. Створення на наявній матеріальній базі центрів соціальної підтримки дітей і сімей (замість великих дитячих закладів з інтернатною формою утримання), в яких передбачається надання соціальної допомоги без розриву родинних зв'язків і без відриву від місця проживання дитини, забезпечення фінансування таких закладів передусім захистить права дитини та інтереси громади, дозволить запобігти фінан-

суванню напівпустих інтернатних закладів і сприятиме підвищенню ефективності роботи 12 тисяч фахівців соціальної роботи.

21. *Надзвичайно важливо: при реформуванні інтернатних закладів наголошувати в засобах масової інформації не на закритті інтернатних закладів, а на створенні нових, сучасних, таких, що відповідають потребам дітей і громад — центрів соціальної підтримки дітей і сімей.* Основні демографічні характеристики дитинства змінилися, повинна модернізуватися й інфраструктура дитинства.

ПУБЛІКАЦІЇ УПОВНОВАЖЕНОГО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ З ПРАВ ДИТИНИ

Статті:

«Злочин дитини і кара, або що таке ювенальна юстиція?»¹⁵

Ю.Павленко

Інтернетвидання «Українська правда»

17 грудня 2012 року

Щодо гуманізації правосуддя по відношенню до дитини в Україні

«З безправного не виросте вільний»¹⁶

Ю.Павленко

Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна»

18 січня 2013 року

Щодо суті права дитини

«На захист «жорстоких» дітей»¹⁷

Ю.Павленко

Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна»

31 травня 2013 року

Щодо захисту прав дітей, які перебувають в конфлікті з законом

Інтерв'ю

«Дитина має знати і вміти користуватися своїми правами. Роль учителя тут — ключова»¹⁸

Людмила Заглада

Газета «Освіта України»

20 листопада 2012 року

Щодо вивчення права дитини в школі, захисту дитини від насильства в навчальних закладах, указів та доручень президента в сфері захисту прав дитини

¹⁵ Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/columns/2012/12/14/117682/>.

¹⁶ Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/socium/z-bezpravnogo-ne-viroste-vilniy.html>.

¹⁷ Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/socium/na-zahist-zhorstokih-ditey-.html>.

¹⁸ Режим доступу: <http://pedpresa.com.ua/blog/yurij-pavlenko-dytyna-mae-znaty-i-vmity-korystuvatysya-svojimy-pravamy-rol-uchytelya-tut-klyuchova.html>.

«Не было случая, чтобы приемный ребенок хотел вернуть наше гражданство» (рус.)¹⁹

Ірина Лопатіна

Газета «Коммерсантъ Украина»

5 квітня 2013 року

Щодо деталей перебування з робочою поїздкою в Сполучених Штатах Америки з питань міждержавного усиновлення

«Украинцы усыновляют больше, чем иностранцы» (рус.)²⁰

Інтернетвидання «РосБалт» (Росія)

Алла Ярошинська

5 квітня 2013 року

Щодо ситуації з усиновленням, в тому числі міждержавним, в Україні

«Почути кожную дитину»²¹

Газета «Львівська пошта»

Ірина Цицак

30 листопада 2012 року

Щодо діяльності із захисту прав дитини, зокрема в сімейних конфліктах

«Дитина, яка знає і вміє користуватися своїми правами, є захищеною»²²

Інформаційна агенція «УКРІНФОРМ»

Ольга Чернишова

13 вересня 2013 року

Щодо поширення інформації про права дитини, підсумків року діяльності Уповноваженого, указів та доручень президента України в сфері захисту прав дитини

«Українські батьки не хочуть чути власних дітей»²³

Інтернетвидання «Коментарі»

Ольга Москаленко

13 серпня 2012 року

Щодо захисту прав дитини, зокрема в сімейних конфліктах

¹⁹ Режим доступу: <http://www.kommersant.ua/doc/2162583>.

²⁰ Режим доступу: <http://www.rosbalt.ru/ukraina/2013/04/05/1114311.html>.

²¹ Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/26220.html>.

²² Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/pavlenko_ditina_yaka_znae_i_vmie_koristuvatisya_svoimi_pravami_e_zahishchenishoyu_1863165.

²³ Режим доступу: <http://ua.comments.ua/life/180848-yuriy-pavlenko-ukrainski-batki.html>.

«Новий уряд повинен якнайшвидше затвердити Національну програму забезпечення житлом дітей-сиріт»²⁴

Інформаційна агенція «УКРІНФОРМ»

Марина Гонта

26 грудня 2012 року

Щодо захисту права дитини-сироти на житло

«Украинская сторона выдвинула США ряд требований, касающихся усыновленных детей, сообщил Уполномоченный Президента Украины» (рус.)

«Украина не собирается вводить запрет на усыновление детей иностранцами, однако намерена ужесточить контроль в этой области — представитель Президента» (рус.)

ИТАР-ТАСС (Россия), в закрытой, для подписчиков, версии сайта

Андрей Суржанский

4 квітня 2012 року

Щодо деталей перебування з робочою поїздкою в Сполучених Штатах Америки з питань міждержавного усиновлення

«Інтернати і спеціалісти соціальної роботи: війна світоглядів?» / інтерв'ю керівника Управління Уповноваженого з прав дитини Л.Волинець²⁵

Алла Котляр

Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна»

17 січня 2014 року

Щодо ситуації із розвитком соціальних послуг для сімей з дітьми, реформування, модернізації інфраструктури для дітей, в тому числі реформування інтернатних закладів, а також про результати проведення першого в Україні моніторингового дослідження стану функціонування інтернатних установ.

«Мама vs mother, або про відцентрову силу антимагнітського закону» / інтерв'ю керівника Управління Уповноваженого з прав дитини Л. Волинець²⁶

Алла Котляр

Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна»

18 січня 2013 року

Щодо ситуації із розвитком усиновлення та сімейних форм виховання дітей-сиріт, посилення законодавства в сфері міждержавного усиновлення

²⁴ Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/print/pavlenko_noviy_uryad_povinen_yaknayshvidshe_zatverdit_i_natsionalnu_programu_zabezpechennya_gitlom_ditey_sirit_1782191.

²⁵ Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/socium/internati-i-specialisti-socialnoyi-roboti-viyna-svitoglyadiv-_.html.

²⁶ Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/socium/mama-vs-mother.html>.

«75% наших граждан вважають, що усиновлення заслуговує на повагу» / інтерв'ю керівника Управління Уповноваженого з прав дитини Л. Волинець²⁷

Софія Палій

Інтернетвидання «УНІАН»

28 вересня 2012 року

Щодо розвитку усиновлення та сімейних форм виховання в Україні

«Идти путем России и запрещать иностранцам усыновление неправильно и нечестно по отношению к детям» / інтерв'ю керівника Управління Уповноваженого з прав дитини Л. Волинець²⁸

Тетяна Бодня

10 січня 2013 року

Щодо ситуації із розвитком усиновлення та сімейних форм виховання дітей-сиріт, посилення законодавства в сфері міждержавного усиновлення

«В Украине нарушено практически каждое право ребенка, гарантированное Конвенцией ООН»²⁹ (рус.)

Спілкування в онлайнстудії Inpress.ua

Євгеній Магда

30 жовтня 2013 року

Обговорення широкого кола питань сфери захисту прав дитини в Україні, зокрема профілактики соціального сирітства, захисту права дитини на сім'ю

Деякі публікації

«Детки из клетки. Украинские подростки рвутся в европейские лидеры по уровню насилия»³⁰ (рус.)

Журнал «Кореспондент»

Кароліна Тимків

19 липня 2013 року

«Ловцы детских душ. Конкурируя с детскими домами семейного типа, интернаты развернули охоту на детей»³¹ (рус.)

Журнал «Кореспондент»

Ірина Соломко

21 червня 2013 року

²⁷ Режим доступу: <http://health.unian.net/ukr/detail/238964>.

²⁸ Режим доступу: <http://mair.in.ua/interview/show/id/26404>.

²⁹ Режим доступу: <http://inpress.ua/ru/club/19023-v-ukraine-narusheno-prakticheski-kazhdoe-pravo-rebenka-garantirovannoe-konventsiey-oon>.

³⁰ Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/events/1582567-korrespondent-detki-iz-kletki-ukrainskie-podrostki-rvutsya-v-evropejskie-lidery-po-urovnyu-nasiliya>.

³¹ Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/events/1572922-korrespondent-lovcy-detskih-dush-konkuriruya-s-detskimi-domami-semejnego-tipa-internaty-razvernuli>.

«Украинская девочка Наташа Батлер старается не вспоминать, как в Америке погиб ее брат»³² (рус.)

Газета «Комсомольская правда в Украине»

Анна Мамонова, Анастасія Рябоконь

9 квітня 2013 року

«Почему американцы усыновляют украинских детей»³³ (рус.)

Газета «Комсомольская правда в Украине»

Анна Мамонова

12 квітня 2013 року

«Как живется украинским детям в Америке»³⁴ (рус.)

Газета «Сегодня»

Анастасія Белоусова

11 квітня 2013 року

«Кожна четверта усиновлена іноземцями дитина — з особливими потребами»³⁵

Газета «Голос України»

Тетяна Пасова

9 квітня 2013 року

«Віддаємо під «чесне слово»³⁶

Газета «День»

Оксана Миколіук

10 квітня 2013 року

«Ланцюгова реакція антимагнітського закону»³⁷

Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна»

Алла Котляр

12 квітня 2013 року

«Усиновлені у США, як вам живеться?»³⁸

Газета «Урядовий кур'єр»

Любомира Коваль

23 квітня 2013 року

³² Режим доступу: <http://kp.ua/daily/090413/388325/>.

³³ Режим доступу: <http://kp.ua/daily/120413/388811/>.

³⁴ Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/life/people/Kak-zhivetsya-ukrainskim-detyam-v-Amerike.html>.

³⁵ Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=286889>.

³⁶ Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-ukrayini/viddaiemo-pid-chesne-slovo>.

³⁷ Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/socium/lancyugova-reakciya-antimagnitskogo-zakonu-_.html.

³⁸ Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/usinovleni-u-ssha-yak-vam-zhivetsya/>.

«Хворим дітям потрібен «Охматдит»»³⁹

Газета «Урядовий кур'єр»

Олег Листопад

30 травня 2013 року

«Право на правду: Нужна ли отмена тайны усыновления?»⁴⁰ (рус.)

Інтернетвидання «Форум»

25 лютого 2013 року

«Як змусити владу вирішити проблему. Досвід активістів, котрі відстоюють права онкохворих дітей»⁴¹

Інтернетвидання «Тексти.org.ua»

Галина Будівська

7 лютого 2013 року

«В окружении соблазнов, или взрослая жизнь по-детски»⁴² (рус.)

Інтернетвидання «Форум»

Тетяна Григор'єва

14 листопада 2013 року

³⁹ Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/hvorim-dityam-potriben-ohmatdit/>.

⁴⁰ Режим доступу: <http://for-ua.com/comments/2013/02/25/100000.html>.

⁴¹ Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/43163/Jak_zmusyty_vladu_vyrishyty_problemu_Dosvid_aktyvistiv?a_offset.

⁴² Режим доступу: <http://for-ua.com/analytics/2013/11/14/081517.html>.

ЗЛОЧИН ДИТИНИ І КАРА, АБО ЩО ТАКЕ ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ?

Ю.Павленко

Інтернетвидання «Українська правда»

17 грудня 2012 року

Кожен 15 злочин в Україні вчинений дитиною. За 11 місяців 2012 року діти вчинили понад 14 тисяч злочинів. В дитячих колоніях утримується 1 278 дітей, в СІЗО — 553 дитини, в школах та училищах соціальної реабілітації — 320.

За 11 місяців цього року від злочинів потерпіло більше 7500 дітей. Дітей-свідків злочину держава не обраховує.

Усі ці діти потребують не тільки правової оцінки їхньої поведінки або становища, в якому вони перебувають, але й негайної реальної допомоги, захисту, можливо, і від самих себе. Більше половини дітей — засуджені за крадіжку мобільного телефону, металолому чи навіть їжі.

Саме тому мова йде не тільки про ремонт і покращення побутових умов в місцях несвободи, а про гуманізацію правосуддя по відношенню до дитини, запровадження новітніх форм реабілітації дитини, посилення профілактичної роботи для попередження вчинення повторного злочину.

Система правосуддя для дітей має бути іншою, ніж для дорослих. Так само, як іншою є медицина для дітей — педіатрія. Такою системою правосуддя є ювенальна юстиція.

Діти і правосуддя

Марія через сварку з сусідкою вкрала іржавий, нічого не вартий велосипед, а наступного дня його повернула. Попри те, що сусідка забрала з міліції заяву, справу порушили. Вирок суду — три роки колонії. Вирок обтяжив попередній умовний термін покарання за крадіжку металобрухту.

Чи адекватне покарання за вчинений злочин дитині, яка живе в убогості, в сім'ї асоціальних батьків і не усвідомлює свого вчинку? Дякуючи спільним з прокурорами двох областей зусиллям, сьогодні дитина на волі.

Інші приклади. **Дитина розібрала огорожу чужого обійстя, а металеві деталі здала на металобрухт.** Це злочин, але хто його вчинив? Хлопчик з дуже бідної, практично голодуючої сім'ї, яка давно втратила контроль над його поведінкою, оскільки зайнята елементарним виживанням.

Хлопчина є не тільки правопорушником, але й скривдженою дитиною. Він і порушник, і жертва.

В кожному дитячому злочині є провина дорослого: як правило, злочин дитини обумовлює батьківська бездіяльність, жорстокість по відношенню до неї, шкільне, позашкільне оточення або незнання дитиною наслідків свого протиправного діяння.

Дитина — жертва небалості дорослих: шестимісячна дівчинка фактично перебуває на межі життя та смерті — важить 3,5 кг. А спокою батьків можна позаздрити: нічого особливого у стані доньки вони не вбачають.

На Закарпатті, в СІЗО, я зустрів **Олександра, який утримувався там майже 3 роки**, тому що шукали «подельника», який переховувався в Чехії... Сьогодні Олександр на волі, справа розсипалась. На жаль, він не один такий.

Слідство може тягнутись роками, тим часом дитина, вина якої не встановлена, проходить всю «школу життя» в СІЗО, яке самі діти називають тюрмою.

Дитина вчинила вбивство однолітка виключно через особисту неприязнь. Кримінальній відповідальності дитина не підлягає за недосягненням віку — 14 років. Але реагування на це діяння є необхідним в інтересах суспільства і в інтересах цієї ж таки дитини, психіка та моральність якої очевидно відхиляються від норми.

Заходи кримінального реагування на дитячу злочинність примхливо поєднують жорсткість та пробачення. З одного боку, за тяжкі та особливо тяжкі злочини діти отримують такі ж покарання як і дорослі.

З іншого — дитину за вчинення злочину середньої тяжкості та менш тяжкого злочину або звільняють від відбування покарання з випробуванням, тобто вона не несе відчутної для неї відповідальності, до неї не застосовуються ефективні заходи перевиховання, реабілітації, пробації. Або ж засуджується до відбування покарання на термін від 3 до 5 років.

Основний принцип правосуддя — невідворотність покарання — є достатнім для дорослого. Для дитини важливо усвідомити вчинене, понести адекватне покарання, та, напевне, найважче навчитися жити поза кримінальним оточенням, вирішувати численні питання буття некримінальними способами.

Вся світова практика показала, що в'язниця для дитини — це провальний експеримент. В'язниця не виправляє дитину, а готує «кадри» для злочинного світу за наші з вами кошти.

Ще донедавна поза увагою держави залишалися діти-жертви та свідки злочинів. Як правило, допомога такій дитині ставала турботою і проблемою сім'ї, з якої походила дитина або проблемою самої дитини, якщо у неї немає батьків.

На очах у дитини убито її матір, вона важко переживає подію, але вона єдиний свідок, її показання мають суттєве значення для розкриття та розслідування злочину. Як допитати такого свідка і не допустити повторної травми зації?

Батько розбещує свою малолітню дитину. Дитина переживає важку психологічну травму, при цьому сама цього може і не усвідомлювати. Знову постає питання: як міліціонер повинен допитати малолітню жертву педофіла, щоб в ході кваліфікації злочину не завдати шкоди дитині?

На жаль, непоодинокими є випадки, коли в ході розслідування злочину дитина-жертва або свідок отримує повторну психологічну травму, коли вона вимушена ще раз відновлювати у своїй пам'яті шокуючі деталі.

Непоодинокими є випадки, коли дитина-жертва в подальшому стає ініціатором і виконавцем злочину, а отже, злочинцем. Дитина-свідок без фахової допомоги має ризики не впоратися зі складністю ситуації, в якій вона опинилася.

Окремої уваги потребують діти-правопорушники, які за рішенням суду направлені в школи та училища соціальної реабілітації. Ці спеціальні освітні заклади не відповідають елементарним потребам дітей.

Держава щороку фінансує пусті на 80% приміщення. Для прикладу, один заклад обходиться в більш ніж 5 мільйонів гривень на рік.

Разом з тим їх низька ефективність підтверджується фактом нещодавньої втечі 20 з 36 дітей Якушинецького училища соціальної реабілітації.

Попри це, Міністерство освіти проводить експеримент і набирає в ці заклади дітей за заявою батьків.

Правосуддя уникає покарань з позбавленням волі, а освітяни заохочують батьків карати дітей за невчинене.

На сьогодні в Україні функціонує 6 шкіл соцреабілітації, які розраховані на 840 дітей, але в них утримується всього 222 дитини, з них направлених туди за рішенням суду 62 дітей, за заявою батьків — 160.

Також функціонує 3 училища соціальної реабілітації, які розраховані на 600 дітей, але в них утримується тільки 98 дітей.

Доцільно ліквідувати школи та училища соціальної реабілітації та запровадити форму утримання дітей, які перебувають у конфлікті з законом, у відповідності до вимог Конвенції ООН про права дитини.

Гуманізація правосуддя щодо дитини

Українське суспільство мусить дати відповіді на численні запитання, які ставлять перед нами діти. Зміни уже розпочались: прийнято Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, новий Кримінально-процесуальний кодекс містить суттєві зміни щодо дітей.

Зокрема, в новому КПК вилучається низка дискримінаційних норм по відношенню до дітей; виключено законодавчу можливість тримання неповнолітніх разом із дорослими під час попереднього ув'язнення. Останні факти утримання дітей разом з дорослими, виявлені на початку цього року, сьогодні ліквідовані.

Введено спеціалізацію слідчого у справах дітей та суддів у кримінальному провадженні щодо дітей, які будуть займатися виключно справами дітей.

Аналогічна спеціалізація запроваджена для прокурорів, що беруть участь у кримінальному провадженні щодо дітей, — ювенальні прокурори.

Заборонено очну ставку за участю неповнолітнього, дитина має право не зустрічатись зі своїм кривдником.

Крім того, прокурору надано право заявляти цивільний позов в інтересах неповнолітнього, а дитина отримала можливість допиту за межами зали суду. Тобто дитина-жертва може не приходити до суду і не переживати всю трагедію знову.

Сьогодні, для посилення роботи по профілактиці дитячої злочинності в МВС створюється окрема структура — підрозділ із профілактики правопорушень серед дітей — ювенальна міліція.

В місцях позбавлення волі майже 80% дітей відбувають покарання повторно, що говорить про неефективну профілактичну роботу, а також неефективну роботу після повернення дитини з місця ув'язнення.

Важливо змінити ставлення правоохоронця до дитини

Із-поміж усіх завдань — це було найпростіше: здійснити структурні реформи. Найважче — змінити ставлення правоохоронця до дитини.

Впевнений, міліціонер, прокурор і суддя повинні стати, перш за все, захисниками і помічниками для дитини, яка перебуває в конфлікті із законом.

Правоохоронна система повинна забезпечувати законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, бути у тісній співпраці з соціальним працівником, вчителем, лікарем.

Разом з тим у спілкуванні з правоохоронними органами часто було незрозуміло, з ким доводиться спілкуватися — з охоронцем права чи обвинувачувачем.

Найважливіше в реформуванні правоохоронних органів — забезпечити розуміння того, що міліціонер повинен захищати дитину, навіть ту, яка вчинила злочин.

Так, дитина вчинила злочин. Та чи можна не зважати на те, що злочин вчинила ДИТИНА? Причини «хвороби» під назвою дитячої злочинності є відмінними від чинників злочинності дорослих. Очевидно, й ліки від неї мають бути іншими.

Ювенальна юстиція: що це таке?

На відміну від звичайного кримінального судочинства, правосуддя щодо дітей повинно мати не каральну, а відновну, виховну спрямованість, що не ставиться за мету в «дорослому» правосудді.

Дитину значно легше перевиховати. Ми зобов'язані дати їй другий шанс для повернення до нормального життя, адаптації у суспільстві.

Ювенальна юстиція — це заходи, які вживаються державними органами та структурами стосовно дитини, яка вчинила злочин, стала жертвою або свідком злочину.

Вона передбачає спеціальне правосуддя щодо дітей, які вчинили правопорушення; профілактику та попередження правопорушень дітей; реагування на правопорушення проти дітей; захист прав дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації; спеціальний суд для дітей, розгорнуту систему державних, громадських, місцевих, освітніх та інших установ та організацій.

Парадоксально, але українська громадськість сприймає ювенальну юстицію не як свою справу, від запровадження якої залежить фізичне та моральне здоров'я дітей та молоді, а як ворожий проект, нібито спрямований проти традиційних цінностей, народної педагогіки, релігії, сім'ї й навіть суспільства в цілому.

Навколо ювенальної юстиції вперто поширюються міфи, які, разом з тим, не здатні загальмувати її впровадження. Доводилося чути такі крайнощі, коли ювенальну юстицію пов'язували з гомосексуалізмом, статевим вихованням, обов'язковою вакцинацією, гендерною проблематикою тощо.

Ювенальна юстиція не має жодного відношення до врегулювання внутрішньо-сімейних проблем, адже це регулюється Сімейним кодексом. Ювенальна юстиція не передбачає неконтрольованого втручання держави в сім'ю та жорстокого відбирання дітей у батьків за найменшу провину — це абсолютний міф.

В той час, коли в державі приймається Національна стратегія профілактики соціального сирітства, основне завдання якої — захист сім'ї та формування відповідального батьківства, попередження вилучення дитини з сім'ї, позиція противників ювенальної юстиції звучить неаргументовано і смішно.

Зауважу, що ювенальна юстиція не є для вітчизняної правової культури чужим та геть новим явищем. Україна та Росія мають власні традиції ювенальної юстиції. Перший суд у справах неповнолітніх у Російській імперії був відкритий у Санкт-Петербурзі у 1910.

Станом на 1915 рік більша частина російських ювенальних судів діяла в українських містах — у Харкові, Києві, Одесі, Катеринославі та Миколаєві.

У 20-х роках минулого століття російські та українські юристи вже порушували проблему формування «дитячого права», а необхідність особливого реагування на дитячу злочинність, принципово відмінну від «дорослого» правосуддя, для них була аксіомою.

Очевидно, що ювенальна юстиція не вирішить усіх проблем дітей, які в конфлікті чи контакті з законом, але вона, безумовно, здатна мінімізувати негативні наслідки і дитячої злочинності, і злочинів проти дітей.

Не варто забувати, що для дитини, яка сьогодні сидить в колонії за крадіжку мобільного телефона чи ковбаси наші реформи уже є запізнілими. Тож владі і суспільству варто активізувати зусилля в напрямку допомоги дітям, які з тих чи інших обставин життя сьогодні за ґратами або з тих чи інших причин контактують з правоохоронними органами.

А для чесної відповіді на запитання — чи потрібна нам ювенальна юстиція — уявіть, що ваша дитина, не дай Боже, підозрюється або вчинила злочин...

В статті використані матеріали Наталії Крестовської, доктора юридичних наук, професора кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії.

З БЕЗПРАВНОГО НЕ ВИРОСТЕ ВІЛЬНИЙ

Ю.Павленко

Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна»

18 січня 2013 року

Найважливіші зустрічі людини в житті — це її зустрічі з дітьми, адже людина ніколи не знає, кого саме зустрічає в дитині. Так іще в минулому столітті казав видатний педагог Януш Корчак. В українських сім'ях уже підрастають майбутні міністри, законотворці та винахідники. Впевнений, багато посадовців, учителів, лікарів, міліціонерів уже знайомі з ними.

Але чи можна стверджувати, що дорослі сьогодні роблять усе для дитини, для захисту її прав, повноцінного розвитку? Чи свідомі батьки того, що захист прав своїх дітей є їхнім обов'язком, а посадовці — що захист прав дитини є ширшим поняттям, аніж виконання своїх функціональних обов'язків? Ми з вами живемо в «дорослій» державі, де пріоритети дорослого переважають над пріоритетами дитини. Для того щоб змінити ситуацію, починати необхідно з визначення суті права дитини.

Більшість людей, які до мене звертаються, вважають, що Уповноважений з прав дитини зобов'язаний негайно задовольнити їхню вимогу, а саме скасувати рішення органів влади, судів, звільнити винних, на їхню думку, посадовців. Автори звернень у намаганнях поновити законність часом вимагають вчинення незаконних дій. Як правило, це має такий вигляд: не піддаючи жодному аналізу власні дії щодо захисту прав своєї дитини, батьки, які до мене звертаються, апріорі виходять з того, що головний їхній обов'язок — вдягти й нагодувати дитину. Все інше ж зобов'язана зробити для дитини держава і, як правило, не конкретний лікар, учитель, сільський, міський голова чи інша посадова особа, а міністр або президент. Державні ж службовці звітують про свою ділянку роботи, а все інше повинен зробити хтось інший із державних органів влади. З цієї логіки випливає, що в порушенні прав дитини винна «держава», але ні батьки, ні посадові особи начебто не є її частиною.

Півторарічна діяльність на посаді Уповноваженого Президента з прав дитини підтвердила застороги моїх іноземних колег: захищаючи права дитини, часто наражаєшся на конфлікт і з її батьками-скаржниками, і з посадовими особами, на яких вони скаржаться. Причина в тому, що батьки не усвідомлюють основного: права вашої дитини можуть бути забезпечені тільки в тому разі, якщо ви чесно і повною мірою виконуєте свої батьківські обов'язки. Зауважу: батьки часто є найбільш активними захисниками дітей у школі, садку, лікарні, але найбільшими порушниками їхніх прав удома. Державні службовці, на відміну від батьків, вважають, що, виконавши свої функціональні обов'язки, вони забезпечили права дитини. Однак, коли доходить до розгляду справ конкретних дітей, з'ясовується, що цих дій недостатньо. Отже, український соціум начебто захищає права дітей, але, на жаль, тотальна більшість

дітей стверджує, що практично всі їхні права тією чи іншою мірою порушуються. Гадаю, істина — десь посередині.

Права дитини — це ширше поняття, ніж вимоги законодавства. Забезпечити їх означає досягти результату. Законодавство ж декларує результат, а визначає та регулює процес його досягнення. Наприклад, право дитини на здоровий розвиток. Процес його забезпечення розписано у величезній кількості законів. І якщо дитина вчасно вакцинована, але при цьому харчується неповноцінно, то її права залишаються незахищеними. Тобто право дитини — це сума результатів дій щодо неї, які забезпечуються шляхом виконання законодавства. Сьогодні ж у нас існує конфлікт: батьки очікують результату від дій посадовців, а ті, в свою чергу, звітують процесом.

Ми повинні усвідомити: дитина має права не у зв'язку із тим, що вона їх заробила, а тому що народилася. Мама зобов'язана годувати дитину грудним молоком, сповивати, а держава зобов'язана забезпечити, для прикладу, продаж якісних харчових продуктів, медикаментів тощо. Усе це всім начебто відомо, але тільки сума результатів діяльності всіх, хто причетний до однієї дитини, може забезпечити її право. В цьому і полягає складність моєї роботи: зрозуміти, де і як хибує сім'я, а в чому хибує державний посадовець.

Наведу найбільш показові приклади й почну з найпростішого — спілкування в сім'ї. В нещодавньому опитуванні діти засвідчили, що спілкуються з батьками досить рідко: половина їх сказали, що спілкуються з батьками не більше години у вихідні, а дві третини — не більше однієї години в будні. Батькам притаманно контролювати вільний час, діяльність, особисте життя своєї дитини, але чимало з них небагато або взагалі нічого не знають про те, що насправді турбує дитину. Звідси часто й беруть свій початок проблеми в сім'ї.

Ми також нерідко говоримо про те, що дитина потерпає від бідності. Але поруч із цим у країні 16 тис. батьків, які свідомо не виконують свого обов'язку сплачувати аліменти. Хто в цьому винен? Де причина бідності дитини? Основна кількість дітей, що перебувають за ґратами, — ті, які росли в неповних сім'ях. Тобто це означає, що батько залишив сім'ю, не сплачував аліментів, мама працювала на двох роботах, а дитина за ґратами відповідає за їхній надгляд. Хто винен у тому, що дитяча злочинність зростає?

Ще одна болюча проблема — виселення сімей з дітьми із житла, яке є предметом іпотеки. В більшості випадків діти опиняються на вулиці через порушення батьками правил передачі житла в іпотеку, а саме — приховування від банків та нотаріусів факту проживання в житлі дітей. Цитую лист батька: «...Я подав у банк неправдиву довідку, що діти не прописані і не проживають. Звичайно, ввів в оману банківських працівників... Тепер моїх дружину і двох дітей виселяють на вулицю. Я вас прошу, пане Президенте, про допомогу, бо знаю, що наша держава охороняє права дітей...». Як правило, заявники вимагають виділити окреме житло, вплинути на банки задля списання заборгованості за кредитами, втрутитися в судову тяганину з банками... Але перекона-

ний, що в такій ситуації насамперед необхідно визначити, наскільки батьки захистили або не порушили прав своєї дитини, і тільки потім вживати заходів для поновлення цих прав, якщо таке взагалі можливо за законом. Хіба не так?

Не слід забувати, що діти не можуть самостійно захистити свої права. Вони узалежнені від соціальної та правової компетенції батьків, виконання ними своїх обов'язків. Дуже прикро, коли батьки, наприклад, свідомо не оплачуючи рахунків за комунальні послуги, потім звинувачують державу за відключення опалення. Адже в холодному будинку — неповнолітні діти... І дати доручення про списання заборгованості, на їхнє переконання, повинен безпосередньо Президент або як мінімум його уповноважений. Частота таких звернень до дитячого омбудсмена (кожне друге телефоном) свідчить про значну залежність дитини від стосунків її батьків із позасімейним оточенням.

Ще одна проблема, яка часто стає публічною. Як правило, в сімейних війнах, розлучаючись і намагаючись визначити час спілкування з дитиною та місце її проживання, батьки не обтяжують себе думкою про те, як не втягнути дитину в дорослі напружені стосунки. Навпаки, демонструють їй непримиренну ворожість у взаєминах. Дитина страждає від такої «любові». В ситуаціях, з якими ми стикаємося, мати або батько не соромляться вимагати від державних службовців необхідного для себе рішення, навіть не замислюючись, що право дитини полягає у спілкуванні з обома батьками. Думку дитини батьки ігнорують або, ще гірше, вдаються до маніпуляцій дітьми.

В країні, де кожна друга сім'я розпадається, а в двох третинах із них є неповнолітні діти, формування культури розлучення батьків набуває неабиякого значення. Показник розлучень сімей у східних і південних регіонах країни сягає 80%. Але річ навіть не у високих показниках. Шановні батьки, пам'ятайте: розлучаючись, ви перестаєте бути подружжям, але назавжди залишаєтеся батьками.

Ми вимагаємо і від батьків, і від державних службовців передусім визначити й захистити інтерес дитини, і тільки потім дбати про комфорт дорослих, які, розриваючи подружні стосунки, часто нівечать взаємини «дитина — батьки».

Разом з тим помилкою буде недооцінювати значення впливу державних органів влади на життя конкретної дитини. Кожне рішення щодо дитини має бути вчасним і підкріпленим фінансуванням, а діяльність тих посадових осіб, які безпосередньо контактують з дитиною та її сім'єю, — професійною. Будьмо чесними, проблеми із цим сьогодні є. Часто доводиться пояснювати посадовцям, яку вагу для дитини мають здатність зрозуміти і допомогти, а не просто виконувати свої обов'язки. Вчитель, лікар, міліціонер, соціальний працівник — усі повинні бути зорієнтовані на допомогу та захист дитини. Я завжди виходжу з того, що байдужість або ворожість цих людей до дитини, її сім'ї є злочинною.

Чи не найскладнішою проблемою залишається формування культури взаємодії влади і сім'ї в інтересах дитини. Навчити посадовця допомагати сім'ї,

а не тільки оцінювати і карати — вимога сьогодення. Варто зазначити, що більшість скарг, які надходять на мою адресу, свідчать про психологічну неготовність посадових осіб саме допомагати сім'ї. Причин цього багато, і одна з-поміж них — термінологія, якою користується посадовець. Уживання термінів «неблагополучна», «кризова» стосовно сім'ї — образливе для людей і віддаляє їх від співпраці з державою. Віднедавна дедалі більш уживаним стає термін «сім'я, що перебуває в складних життєвих обставинах». Це і сім'ї, де батьки хочуть, але не можуть впоратися зі складнощами, і сім'ї, де батьків треба навчити долати проблеми. Таких сімей в Україні близько 15%.

Варто зазначити, що на недавній Всеукраїнській нараді з питань захисту прав дитини Глава Держави звернув увагу Мінсоцполітики на необхідність істотно поліпшити якість роботи з сім'єю. Головна мета цієї роботи — навчити батьків не втрачати право на виховання своїх дітей, не нехтувати батьківством. Як правило, в більшості ситуацій, коли сім'я не могла впоратись із труднощами (зловживання батьками алкоголем, асоціальний спосіб життя, інвалідність), держава вдавалася до позбавлення їх батьківських прав. Але насправді, втративши батьківську опіку, дитина потрапляє в обійми не завжди ефективної державної системи — в інтернатні заклади. Саме тому впроваджувана президентом проактивна соціальна політика ставить за мету змінити каральний підхід у відношенні до сім'ї на допоміжний, підтримувальний. На виконання цих завдань додатково введено 12 тис. фахівців соціальної роботи. Вже перші місяці їхньої діяльності засвідчили, що не всі сім'ї готові в інтересах дитини співпрацювати з ними. Як правило, що більша для дитини небезпека в сім'ї, то менш досяжною така сім'я стає для соцпрацівника.

Завдання, поставлені перед соціальними працівниками, багато в чому новітні. Ми тільки вчимося приходити на допомогу сім'ї з дітьми на ранній стадії, запобігати кризі, внаслідок якої дитина може стати сиротою. Необхідність цих заходів очевидна, оскільки в країні традиційно високими є соціальне сирітство (1,2% дитячого населення); інвалідність дітей (2,2%); смертність населення в працездатному віці; позашлюбна народжуваність (21% новонароджених дітей); ув'язнення батьків неповнолітніх дітей (60% засуджених мають дітей до 14 років, 30% — з 14 до 18) тощо. Саме ці сім'ї сьогодні є предметом посиленої уваги з боку держави в контексті надання психологічної, педагогічної, юридичної та інших видів допомоги батькам.

Одним з першочергових завдань держави є створення умов для забезпечення права дитини та реалізації позитивного батьківського потенціалу. Саме тому останні три роки пильна увага приділялася розвитку дошкільної освіти. Адже дошкільний заклад — це не тільки навчання чи розвиток, це і форма соціальної допомоги для певної частини дітей. У свою чергу, розвиток перинатальних центрів є виконанням зобов'язання держави створити умови для надання якісних медичних послуг новонародженим та дітям раннього віку.

Сьогодні змінилися численні характеристики дитинства, отже, повинна змінитися й інфраструктура для дітей та професіограми державних службовців, педагогів, лікарів, тобто всіх причетних до дитини.

Наприклад, за останні роки ми практично подолали дитячу безпритульність. Очевидно, що притулки для дітей мають відійти в минуле. Сьогодні вони реорганізуються в центри соціально-психологічної реабілітації дітей, але чи повинно бути в країні 116 таких закладів, а в одній тільки Одеській області сконцентрована їх десята частина? Інтереси дитини диктують необхідність реорганізації соціальних закладів: у стінах притулків маємо поновити діяльність дошкільних закладів, які свого часу були реорганізовані в ті самі притулки. Подекуди вже напівпорожні будинки дитини, дитячі будинки необхідно реорганізувати в ті ж таки дошкільні заклади або денні центри для дітей-інвалідів. Тим часом Міносвіти, Мінохорони здоров'я, Мінсоцполітики дуже неохоче реформують інтернатні заклади, продовжуючи витрачати бюджетні кошти на стіни, напівпорожні приміщення й недостатньо працюючи на забезпечення права дитини-сироти виховуватись у сім'ї.

Саме місцеві органи виконавчої влади повинні працювати на створення тих послуг, яких потребують діти. Якщо в Хмельницькій та Рівненській областях найвищий показник інвалідності дітей, то і послуг для дітей-інвалідів там має бути більше, ніж в інших регіонах. А на Миколаївщині, Кіровоградщині треба створити найбільше прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу (ДБСТ), бо там найвищий у країні рівень посиротіння дітей.

Оголошення Президентом України 2013-го Роком дитячої творчості продиктоване потребами дітей, що були висловлені під час їх опитування. 70% дітей мають бажання відвідувати заклади позашкільної освіти, однак на сьогодні тільки 40% реалізують своє право на розвиток здібностей. На думку дітей, три причини заважають їм відвідувати позашкільні заклади: в сільській місцевості їх просто немає; в містах є, але діти вважають їх нецікавими; гуртки, які дітям цікаві, є платними і задорогими. Президент вимагає зважити на думку дітей і знайти шляхи для ширшого їх охоплення позашкільною освітою. Наголошую: ідеться не про рік фестивалів та конкурсів, а про вдосконалення системи позашкільної освіти, насамперед у частині доступу дітей до послуг, спрямованих на розвиток їхніх здібностей і талантів, особливо в малих містах та селах. Це один з наших пріоритетів на поточний рік.

Насамкінець хочу відповісти на запитання, яке дуже часто чую від дорослих: «Чому ви говорите тільки про права дитини? Хто і коли вимагатиме від них обов'язків?». Шановні дорослі, я впевнений, що, не знаючи своїх прав, дитина ніколи не сформує своїх обов'язків. Обов'язки (не примус, а саме обов'язки) в дитини можуть сформуватися тільки тоді, коли вона усвідомить свої права і зрозуміє необхідність їх обмеження задля реалізації прав інших, у тому числі батьків.

Наші діти кращі за нас, бо вже сьогодні вчаться захищати свої права. Нове покоління краще за попереднє розуміє цінність якісної освіти, прагне всебічно

розвиватися, а сучасні технології зв'язку створюють для них такі можливості, яких ніколи не мали їхні батьки. Незмінним залишається одне — цінність сім'ї та її вплив на дитину. Більшість стосунків «батьки — діти» не регулюються законодавством, а закладені в традиціях родини, культурі взаємин, моралі. Адже не існує закону, який зобов'язує маму чи тата співати колискову...

Сьогодні ми формуємо Україну 2030 року. Від того, які гуманітарні, людські, сімейні цінності ми запропонуємо наймолодшим українцям для засвоєння, залежить якість нашої країни через 20 років.

НА ЗАХИСТ «ЖОРСТОКИХ» ДІТЕЙ

Ю. Павленко

Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна»

31 травня 2013 року

Декілька днів тому в одній з виховних колоній зустрів новоприбулого Івана. За крадіжку він проведе тут наступні 3,3 року: з нічийної хати «безсовісно» вкрав чавунну плиту. А обставиною, яка обтяжила і зумовила покарання, стало попереднє умовне засудження за «зухвалу» крадіжку каналізаційних люків. Зраджений батьком у залі суду, знівечений і пошрамований у результаті «виховних» заходів мачухи, заплаканий від розкаяння, Іван безсилий перед судом. Безсилий він і перед усіма нами, хто так і не побачив у дитині жертву тяжких обставин, складної долі, випробувань, які не під силу багатьом дорослим...

1 червня Україна традиційно відзначає День захисту дітей. У цей день хочу говорити не про далеке майбутнє країни, чим для багатьох дорослих є наші діти, а про сьогодні. Про нинішніх «жорстоких» дітей. Посада Уповноваженого Президента України з прав дитини покладає на мене обов'язок захищати дітей, у тому числі тих, які вчинили злочин. Але проблема навіть не в захисті — дуже важко зламати глуху стіну невизнання відповідальності дорослих за те, що дитина схибила в житті, заплуталась, помилилася... Зручніше стверджувати, що «покоління пішло не те».

«Дайте нам право шмагати своїх дітей, не зважати на їхні потреби, не чути їхніх запитань, не бачити їхніх очей...». Але навряд чи методи виховання минулого століття будуть ефективні в нинішньому. Ми можемо собі їх дозволити, пам'ятаючи «лозинову науку» власних батьків, але завтра дитина втече на вулицю, відреагує протилежним чином і, можливо, буде права.

Коли ми сміливо визнаємо, що причина дитячої жорстокості у безвідповідальності, байдужості, жорстокості дорослих, то, звичайно ж, говоримо не про себе. Який же я безвідповідальний, якщо працюю на трьох роботах? Який же я байдужий, якщо, прокидаючись уранці, думаю, як нагодувати дитину? Який же я жорстокий, якщо шмагаю дитину ремнем лише тоді, коли вона цього заслужила? І незрозуміло, чому в нас, таких гарних батьків, виростають такі жорстокі діти.

Хороші діти кінця XX століття стали поганими батьками дітей початку XXI?

Історія про разучу жорстокість маріупольських школярів, які знущалися зі своєї однолітки, вимагали грошей, погрожували розправою, вразила все суспільство. «Яке жорстоке це нове покоління!» — жахнулася більшість. При цьому мало хто задумався про те, що дорослі довкола не бачили проблеми цілих два роки! Врешті діти-агресори відчули безкарність, а жертва — беззахисність. Нині ж з однієї крайності — повної байдужості до дітей — ми кидаємося в іншу і вимагаємо для них найсуворішого кримінального покарання. Не вдаватимось в аналіз сімейного становища, оточення дітей і професійного рівня

вчителів — слідство триває. Я наполягаю на тому, щоб було враховано ступінь участі у вчинках дітей усіх дорослих. Зокрема й те, чому дитина-жертва за два роки нікому не розповіла про насильство над нею... Обидві сторони конфлікту є постраждалими. Буде важко захистити «малолітніх садисток», але ще важче — повернути і їх, і жертву до нормального життя. Того життя, якого не дали їм ми з вами, і насамперед — батьки.

На батьківство впливає все: і зайнятість, і рівень доходу, і успішність професійної самореалізації, і службова етика депутатів Верховної Ради, які б'ються й лаються, а батьки, переглядаючи і коментуючи такі новини, в цей час учать дитину жити. Адже ненормативна лексика, яку ми дедалі частіше чуємо від дітей, була притаманна їм не з народження, а почерпнута зі спілкування дорослих, часто батьків.

Визначивши для себе дві основні функції — нагодувати і вдягти, батьки часто уникають третьої — виховувати. Зміна соціально-економічної ситуації і життя призвели до розгубленості сім'ї: батьки не знають, чим замінити стандарти, в яких виховувалися самі. Так, немає в достатній кількості потужних дитячих закладів, які б допомагали у вихованні дітей. Багато чого немає... Проте якість спілкування з власною дитиною передусім залежить від батьків.

Різниця поколінь полягає в тому, що батьки проповідують цінності, яких не сприймають однолітки дитини. Я часто чую, як батьки проговорюють дітям чесноти свого дитинства. Наприклад, гарно вчитися, бути чемним тощо. Попри це, вони практично не зважають на пріоритети дитячого колективу. Нам важливо, щоб дитина почула те, що ми вимагаємо від неї, але зовсім не запитуємо, що потрібно дитині, аби вона стала успішною серед своїх однолітків. Те, до чого закликають батьки, часто заперечується дитячим колективом.

Статус відмінника в школі змінився на статус висміяного в анекдотах «ботана», нецікавого заучки. Це більше не означає визнання в колі однолітків. Добре вчитися — сьогодні часто не чеснота класу. Для широкого кола дітей відмінник — лузер, який не має інших, цікавіших видів занять. А отже, повторювати дитині тільки те, що вона повинна гарно вчитися, недостатньо. Ми не навчені розмовляти з дітьми. Тільки причина в кожного своя — у когось багато роботи, а хтось через незайнятість зранку до ночі сидить удома і не може стати для власної дитини прикладом успішності.

Батьки змушені навчитися жити в умовах нових ризиків для своєї дитини, які насамперед полягають у тому, що її цінності формуються не тільки в сім'ї, а дуже великою мірою під впливом позасімейного оточення. Свідома батьківська спільнота повинна не вимагати права бити дітей, а сприймати субкультуру дитинства. Сприймати — не означає схвалювати, а знати і розуміти.

Пускових — куркових — механізмів для проявів жорстокості сьогодні надто багато. Коли в дитини не виходить забезпечити бажане, вона перетворюється або на жертву, або на агресора. У більшості випадків. Чи новітнє: «Шановний уповноважений з прав дитини, я хочу позбавити свою маму батьківських прав, допоможіть...».

Світова фінансова криза — це не тільки випробування для держави, це випробування для кожної сім'ї, в якій зростає дитина, це випробування для батьківства. Тому будь-що в державній політиці має прораховуватися передусім з точки зору захисту та підтримки сім'ї.

Рішення про закриття конкретної музичної школи, недофінансування дитячого садка, оздоровчого закладу, багаторічну економію на ремонті центрів позашкільця, спортивних шкіл, дитячих лікарень ухвалює чиновник, який є батьком або мамою. Очевидно, його дитина отримає потрібну послугу в іншому дитячому закладі. Проте ізолювати її від дітей, які постраждали внаслідок такого рішення, навряд чи вдасться навіть із допомогою кордону охорони.

За 20 років незалежності ми так звикли виправдовувати відсутністю фінансування будь-що, що коли раптом кошти з'являються у повному обсязі, виявляється, що питання не в грошах, а в невмінні й небажанні працювати.

Причини жорстокості дітей криються, зокрема, і в шаленій девальвації шкільного виховання. Я бачив багатьох учителів, які знають про кожну дитину у своєму класі, про її настрій, психологічні особливості, сильні й слабкі риси. Бачив і інших: «Я викладаю свій предмет, а виховувати — це турбота батьків». І все ж таки вплив учителя на формування стосунків у дитячому колективі подекуди є вирішальним. Збирання грошей на вікна, штори, ремонт у більшості випадків не тільки нівелює повагу до вчителя, а часто є прикладом для побудови стосунків між дітьми. Бракує розуміння, що примус батьків до фінансової підтримки школи — це взаємостосунки між дорослими, а вибивання грошей одне в одного дітьми — уже кримінальна дія. Але ж цього їх вчать школа і сім'я.

Якщо вчитель захоче знайти причину, чому дитина «важко піддається вихованню», він завжди її знайде. Я часто чую, що жорстокість дітей формує не відсутність виховної роботи в школі, а сім'я, телебачення, вулиця. Але допоки школа, батьки і держава перекладають відповідальність одне на одного — страждають діти. Вони стають агресорами не з власної волі, не кайфують від своїх жорстоких вчинків. Вони, як і ми, дорослі, хочуть розуміння, захисту, любові. А коли не отримують — захищаються. Як можуть.

Минулого року 10 703 дитини вчинили злочин, 10 590 дітей потерпіло від злочинів, 167 дітей вчинили суїцид. Це тільки те, чим володіє офіційна статистика. А скільки ще знають стіни інтернатів, шкіл, провулки й вулиці — не рахує ніхто.

Зупинюся на крайньому ступені агресії дитини — злочині. Він починається з найменшого. Хтось принизив, вдарив, не догледів, роками ніхто не міг навести аргументів дитині, чому порушувати закон небезпечно і не можна...

Торік за статтею «крадіжка» такі ж «малі неслухи», як Іван, порушували закон 9 458 разів. Це більша частина з усіх 14 238 злочинів, учинених дітьми або за їхньої участі в 2012 році. Далі статистика має такий вигляд: 1111 грабежів, 577 незаконних заволодінь транспортними засобами, 245 розбоїв, 816 злочинів, пов'язаних із незаконною торгівлею або перевезенням наркотиків, 429 злочинів за статтею «хуліганство».

Причина більшості дитячих злочинів — боротьба за виживання, шматок хліба, повагу до себе. Відсутність спілкування в сім'ї, на мою думку, часто компенсується захопленням злочинною романтикою, культивованою російськими серіалами.

У місцях позбавлення волі сьогодні перебуває 1 178 дітей. Більшості з них, у тому числі й Іванові, потрібні не грати і колючий дріт, а допомога. Бо, крім усього, поруч із ними відбувають покарання і діти, засуджені за умисне вбивство (таких злочинів дітьми скоєно 52), умисні тяжкі тілесні ушкодження (104 злочини), зґвалтування (41 злочин).

Мусимо усвідомити: у 14 238 злочинах дітей є 14 238 причин і особливих обставин, серед яких обов'язково буде вина і батька, і матері, і педагога, й інших осіб — різною мірою. Адже біля кожної дитини постійно перебуває мінімум четверо дорослих (загалом — 56 952), які зобов'язані вберегти її від вчинення злочину. Натомість наслідки їхньої бездіяльності, їхньої безпорадності дитина спокутує у в'язниці.

Покоління, звичайно, не те. Кожне наступне — об'єктивно інакше, ніж попереднє. Але коли «раптом» виявляється, що нове покоління, на наш погляд, менш людяне і більш жорстоке, то ми, дорослі, мусимо чесно відповісти собі на запитання — що ми повинні були б, могли б і досі не зробили, аби воно було кращим. І не раз на рік, а щодня.

ДИТИНА МАЄ ЗНАТИ І ВМІТИ КОРИСТУВАТИСЯ СВОЇМИ ПРАВАМИ. РОЛЬ УЧИТЕЛЯ ТУТ — КЛЮЧОВА

Людмила ЗАГЛАДА
Газета «Освіта України»
20 листопада 2012 року

20 листопада відзначається 23-я річниця прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції про права дитини. Традиційно цього дня у світі відзначається Всесвітній день дитини. Президент України захист прав дитини визнав загальнодержавним пріоритетом. Саме тому 11 серпня 2011 року Глава Держави започаткував інститут Уповноваженого з прав дитини, який забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо дотримання конституційних прав дитини.

Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед — люди. З них на першому місці — батьки й педагоги.

А. МАКАРЕНКО

Реформа інтернатних закладів для дітей з особливими освітніми потребами має відбуватися з урахуванням інтересів дитини, що насамперед полягають у праві кожної дитини мати сім'ю і якісну освіту з урахуванням її розвитку й освітніх потреб.

Конвенція ООН про права дитини була одним з перших законів, який почав діяти в незалежній Україні. Незважаючи на це, проблеми захисту прав дитини в державі роками зберігають свою актуальність. Про ситуацію з правами дітей ми спілкувалися з Уповноваженим Президента України з прав дитини Юрієм Павленком.

— Юрію Олексійовичу, за останній рік Ви здійснили 53 інспекційні поїздки, перевірили майже 500 дитячих закладів, розглянули більш як 3 000 скарг. Ви також провели соціологічне опитування дітей. Як забезпечуються права найменших українців?

— До сьогодні в законодавстві майже немає принципу дотримання найвищих інтересів дитини, який є базовим в Конвенції ООН. Саме тому багато рішень виконавчої і судової гілки влади суперечить інтересам дитини. Діти найбільш соціально вразливі: вони не мають права голосувати, впливати на прийняття важливих рішень, до певного віку не вміють сформулювати власної точки зору, відстояти свою позицію. Тому принцип представлення й захисту їх прав кардинально відрізняється від захисту інтересів дорослих.

За результатами інспекційних поїздок, спілкування з дітьми, розгляду звернень я можу констатувати, що майже кожне право дитини, гарантоване Конвенцією, порушується тією чи іншою мірою. Починаючи від права на якісну освіту, харчування, лікування і завершуючи нематеріальними правами на не-

дискримінацію, захист від насильства, право бути почутим і вислуханим, зростати в сім'ї.

І хоча законодавство, дитяча інфраструктура, соціальне забезпечення не є найгіршими порівняно з багатьма іншими країнами, право дитини бути почутою найчастіше нехтується дорослими. Дітей вважають власністю батьків, ділять, як майно при розлученні, не зважають на їхню позицію під час прийняття органами влади чи рідними рішень, які її стосуються. Фраза «ти порушуєш мої права» дорослими сприймається як зухвалість.

Між тим, українська земля народила таких фундаторів світової політики захисту прав дітей, як Василя Сухомлинського, Антона Макаренка. В 1914–1918 роках під Києвом у сиротинцях для дітей працював видатний педагог-новатор Януш Корчак. Саме там він написав один з найвідоміших своїх педагогічних творів «Як любити дитину», що став основою Конвенції ООН про права дитини.

ЯК НАВЧИТИ КОРИСТУВАТИСЯ ПРАВАМИ?

— На Вашу думку, школа має навчати дитину її прав?

— Учитель повинен навчити, як цими правами користуватися, навчити батьків поважати і знати права дитини. Це ключова місія школи, адже так склалося, що більшу частину часу дитина проводить саме тут. Той, хто знає і вміє користуватися своїми правами, захищений від будь-яких негативних впливів і посягань. А держава, де діти знають і вміють користуватися своїми правами, — це

держава, яка обов'язково розвивається, яку не з'їдає корупція, в якій кожен має право на успіх.

Окремо звертаюся до Міністерства освіти і науки, молоді та спорту з тим, щоб змінити формат викладання шкільного предмета про права дитини. Він сьогодні є факультативним і стосується тільки формального вивчення положень Конвенції ООН. На моє переконання, застосовувати положення Конвенції необхідно при викладанні предметів усього гуманітарного циклу в школах. Учитель історії, географії, літератури, мови повинен знати права дитини, «бачити» їх і навчати дітей на своїх уроках. Уроки про права дитини не можуть бути формальними.

Для цього Президент України у своєму дорученні від 30 серпня 2012 року перед Міністерством освіти і науки, молоді та спорту поставив завдання забезпечити поліпшення правоосвітньої та правовиховної роботи з дітьми в школах. Також, відповідно до цього доручення, голови обласних адміністрацій мають забезпечити поширення в школах шкільного самоврядування, сприяти створенню учнівських рад, діяльності дитячих організацій.

Разом з тим школа має прищепити дітям навички співпраці й позитивного вирішення конфліктів. А для досягнення позитивного результату підхід до навчання має охоплювати не тільки класно-урочну роботу, а й позакласну діяльність школярів, педагогічного колективу, шкільної адміністрації і батьків.

Це складний і тривалий процес, але результатом його може стати абсолютно інший клімат людських стосунків у школі, що сприятиме згуртованості, взаєморозумінню і співпраці.

Захист прав дитини — це така сфера державної політики, за реалізацію якої відповідають різні міністерства й відомства в межах своєї компетенції, — продовжує Юрій Олексійович. — На жаль, співпраця між ними є малоефективною й неузгодженою, але часто розв'язання проблеми однієї дитини стосується сфери виконання своїх обов'язків і вчителя, і міліціонера, і лікаря, і соцпрацівника. Президент ставить завдання перед КМУ забезпечити міжвідомчу координацію в інтересах дитини. Кожен державний службовець і спеціаліст, від діяльності якого залежить доля дитини, повинен дбати про неї і відповідати за результат своєї роботи. Координація має відбуватись, насамперед, на районному, місцевому рівнях.

Як приклад, у міліції проводяться структурні реформи: спеціальний уповноважений підрозділ із профілактики правопорушень серед дітей у своїй діяльності робитиме акцент на застосуванні педагогічно-корекційних програм. Тут має відбуватись тісна координація міліціонера і вчителя.

На виконання соціальних ініціатив Президента введено додатково 12 тисяч фахівців соціальної роботи, які в кожному селі й місці працюватимуть із сім'ями, які потребують допомоги. Тут необхідна тісна співпраця соцпрацівника, класного керівника, вчителя.

ІНТЕРНАТИ ЧЕКАЮТЬ РЕФОРМ

— Ключове завдання в роботі Уповноваженого — це захист прав дітей найбільш вразливих категорій, — продовжує Юрій Олексійович. — Діти-сироти, позбавлені батьківського піклування, з кризових сімей, діти з особливими потребами чи в конфлікті із законом — це діти, які потребують особливого захисту й політики відносно до них. Яким буде їхнє дитинство — залежить від дорослих, які ними опікуються.

Найважче зробити щасливою дитину, яка виховується в інтернатному закладі, окремо від батьків, друзів, близьких для неї людей, братиків і сестричок. У такому вигляді, як сьогодні, інтернати працюють не в інтересах дитини. Вони можуть забезпечити тільки її базові потреби. Адже на першому місці — боротьба за робоче місце дорослого, а права дитини на сім'ю стають вторинними.

Реформа інтернатних закладів є невідворотною, але вона має відбуватись у найкращих інтересах дитини.

— Які інтернати потрібно реформувати, і в чому полягає реформа?

— Що стосується «сирітських» інтернатів, то тут дискусію завершено: всі діти-сироти мають виховуватись у сім'ях, що відповідає найкращим інтересам дитини й гарантується Конвенцією ООН про права дитини, законодавством України. Сьогодні більш як 80 відсотків дітей-сиріт знайшли своїх маму й тата в сім'ях — їх усиновили, взяли на виховання в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, під опіку, піклування. Близько 16 000 дітей усе ще вихову-

ються в інтернатних закладах. Але з подальшим розвитком сімейних форм виховання я переконаний, що всі діти-сироти будуть у сім'ях.

За останній рік в Україні сім інтернатних закладів було перепрофільовано на інші дитячі або соціальні заклади. І така динаміка збережеться через відсутність потреби в інтернатах.

Натомість ми виявили факти, коли інтернати міняли статuti, щоб наповнювати заклад так званими «соціальними сиротами» (дитина приймається в інтернат за заявою батьків). На жаль, ми виявили й найгірші прояви практики наповнення «сирітських» інтернатів дітьми із сімей, коли селами їздили агітатори з інтернатів і переконували батьків віддавати дитину до закладу. На такі факти буде дуже жорстка наша реакція. Це порушення законодавства.

Важливо розуміти, що реформа інтернатів не вимагає обов'язкового закриття закладів. Ідеться про те, що кожна дитина повинна жити вдома з батьками, отримувати освіту в загальноосвітній школі, спілкуватися з однолітками, займатись у гуртках, секціях, тобто бути соціалізованою. А інтернати мають бути перепрофільовані на інші освітні заклади для дітей. Наприклад, центри реабілітації дітей і сім'ї, дошкільні навчальні заклади, центри реабілітації.

Однак сьогодні інтернати — це величезні, напівпорожні заклади закритого типу, до яких потрапляють діти з усієї області й буквально «втрачають зв'язок» із навколишнім світом. Вони мають відійти в минуле.

Інтернати потрібно розділити. Натомість — створено малокомплектні. Загальна кількість дітей у них не повинна перевищувати 50. Такі заклади мають працювати не лише з дітьми, а й із їхніми батьками для якнайшвидшого повернення дитини в сім'ю.

Приклад першого реформованого інтернату — Центр соціальної підтримки дітей і сімей «Промінь надії» у смт Макарів Київської області. Це невеликий заклад, де з дитиною працюють спеціалісти, психологи, діє Центр матері й дитини, гуртожиток. Перевагою таких центрів соціальної підтримки для дітей і сімей є акцент на профілактичній роботі з попередження роз'єднання сім'ї на її збереження, відновлення й реабілітацію. Такі заклади дають змогу забезпечити індивідуальний підхід до дитини й сім'ї, враховувати потреби кожної дитини й почути її думку.

ДІТИ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ОСОБЛИВОГО ЗАХИСТУ

— А стосовно інтернатів для дітей з особливими потребами?

— Безумовно, мають залишитися спеціальні інтернати для дітей з особливими потребами: з глибокими вадами здоров'я, з вадами зору, слуху, психічного здоров'я. Таких дітей сьогодні в інтернатах майже 41 тисяча. Для них потреба в медичній допомозі є найпершою.

Разом з тим, реалізуючи право дитини з особливими потребами на освіту, ми позбавляємо її права на сім'ю. Кожне право дитини є рівнозначним і не може реалізація одного права позбавляти дитину іншого. Це основний конфлікт. Тому реформа спецінтернатів для дітей з особливими потребами має від-

буватись у тісному зв'язку з розвитком інклюзивної освіти в загальних школах, підготовкою вчителів, батьків.

Вочевидь, поки що загальна школа не готова прийняти таку дитину, забирати її зі спеціалізованого інтернату не можна.

До кожного підлітка має бути окремий підхід. Реформу спецшкіл потрібно розуміти не як закриття закладу, а як пошук нової форми його функціонування. Успішним прикладом сучасного закладу для дітей з особливими освітніми потребами є Львівський навчально-реабілітаційний центр «Левеня». Він працює на конкретний результат відносно до дитини: 70 відсотків вихованців унаслідок успішної реабілітації повертаються до загальноосвітніх шкіл. На жаль, таких прикладів — одиниці.

Окреме питання — робота психолого-медико-педагогічної консультації, обстеження всіх дітей-вихованців спецшкіл. Є конкретні факти, коли у спецшколах навчалися діти, які потрапили туди випадково й за рівнем розвитку та станом здоров'я спроможні здобувати освіту у звичайній школі. Ціна помилки ПМПК — доля дитини.

— Нам відомо, що «Левеня» надає послуги дітям і їхнім батькам...

— Так, і це ключовий момент: батьки не відмовляються від дитини, не віддають її до інтернату, а навчаються доглядати за нею, допомагати в навчанні, отримують професійні консультації та підтримку. В цьому й полягає реформа спецшкіл: перепрофілювання на заклади, орієнтовані на сім'ю з дитиною з особливими потребами. Такий досвід є в Харківській і Рівненській областях, де інтернати, не чекаючи реформи, відкрили свої послуги для дітей і їхніх батьків.

НІ — СОЦІАЛЬНОМУ СИРІТСТВУ

— Настав час запровадити цільове фінансування потреб дітей, а не інтернатів, — пояснює Уповноважений Президента України з прав дитини. — Принцип «гроші ходять за дитиною» передбачає зміну системи фінансування, коли власником грошей є не заклад, а дитина. А сьогодні відбувається так, що тільки 10–15% з виділених на фінансування інтернату коштів, витрачаються на дитину. Решта — це заробітна плата персоналу, утримання приміщенні, оплата послуг. Така система є неефективною з точки зору інтересів дитини.

— Як держава допомагатиме сім'ям, аби ті не відмовлялися від своїх дітей і не залишали їх в інтернатах?

— Найсвіжіший указ Президента у сфері захисту прав дитини стосується затвердження Національної стратегії профілактики соціального сирітства до 2020 року. Його основною метою є забезпечення належного соціального захисту дітей і сімей у складних життєвих обставинах, утвердження в суспільстві сімейних цінностей, виховання відповідального батьківства. Внаслідок розвитку сімейних форм виховання вже значно скоротилася кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштованих до інтернатів.

Реалізація стратегії дасть змогу забезпечити раннє виявлення сімей, які ризикують опинитися у складних життєвих обставинах, і вчасне надання їм якіс-

них соціальних послуг. До 2015 року — на першому етапі реалізації стратегії — кількість дітей-сиріт має зменшитися щонайменше на 10 тисяч; також значно скоротиться кількість дітей, які виховуються в інтернатних закладах, підвищиться ефективність роботи органів влади, соціальних служб.

У Дніпропетровській області фонд «Розвиток України» у співпраці з обласною адміністрацією реалізує проект «Родина для дитини», спрямований на розвиток сімейних форм виховання. Розпочинається реалізація їхнього спільного з фондом авторки «Гаррі Поттера» Джоан Роулінг «Lumos» проекту з реформи інтернатних закладів на сучасні центри підтримки сім'ї. Ці пілотні проекти дадуть змогу визначити механізми реформування інтернатної системи, які необхідно впроваджувати в масштабах усієї країни.

Сьогодні не здійснюються реформи закладів заради реформ, тому ми рухаємося шляхом пілотних проектів, напрацювання найкращих методик і тільки потім — на реалізацію їх на рівні країни. Ще раз наголошу: реформа інтернатів не може розглядатися тільки як закриття таких закладів. Це ціла система взаємопов'язаних дій різних органів влади. Реформуючи, дуже важливо зберегти кадровий потенціал інтернату, людей, які там працюють і можуть перейти на іншу роботу до іншого дитячого, соціального закладу.

А взагалі, результат нашої роботи закликаю шукати не у службових звітах, а в очах дитини.

...Безумовно, проблема протидії соціальному сирітству — один з найважливіших, але не єдиний напрям роботи в галузі дотримання прав дітей у нашій країні. Серед інших важливих питань — запобігання насильству в школах, впровадження шкільних служб розв'язання конфліктів, робота шкільних психологів. Уповноважений Президента України з прав дитини не стоїть осторонь таких проблем, як забезпечення дошкільнят дитячими садками, школярів — якісними підручниками й центрами позашкільної роботи. Але до цих питань ми повернемось у наступних номерах газети.

Численні дослідження, зокрема ЮНІСЕФ, *Home and Hope for Children* (Представництво благодійної організації «Надія і житло для дітей» в Україні), виявили: дитина, яка прожила в інтернатній установі три роки, ніколи не зможе наздогнати в розвитку дитину, яка росла в сім'ї. Як стверджують самі випускники інтернатних закладів, кожна друга дитина шкільного віку, котра виховується в інтернаті, проходить через усі форми насильства: фізичну, емоційну й сексуальну. Життя вихованця засноване на його залежності від персоналу. Там навчають виживати. Вийшовши зі стін інтернату, підліток залишається наодинці з усіма проблемами дорослого життя.

Президент України наголосив, що забезпечення права дитини на освіту є беззаперечним пріоритетом державної політики України. Зокрема, він доручив уряду взяти заходів щодо забезпечення в повному обсязі у 2013-му та наступних роках дітей з особливими потребами підручниками, зокрема зі шрифтом Брайля.

УКРАИНЦЫ УСЫНОВЛЯЮТ БОЛЬШЕ, ЧЕМ ИНОСТРАНЦЫ (РУС)

Інтернетвидання «РосБалт» (Росія)

Алла Ярошинська

5 квітня 2013 року

Сообщения о том, что в США происходят все новые ЧП с приемными детьми из России, в последнее время появляются постоянно. Сейчас вот разбирается случай в Техасе. Не помогает, выходит, и принятый недавно Госдумой «закон Димы Яковлева». А как обстоят дела у других стран-доноров детей для усыновления? Своими опытом и мыслями с читателями «РосБалта» поделился известный политик, уполномоченный президента Украины по правам детей **Юрий Павленко**.

– Юрий Алексеевич, в конце прошлого года в России был принят так называемый «закон Димы Яковлева», по которому американцам запрещается усыновлять российских детей. Интересно, как аукнулось это на Украине — стало ли после этого у вас больше американских усыновителей?

– Интересный вопрос. Но сначала скажу немного об усыновлении. Ведь большинство понимает его слишком просто: пришел, увидел, усыновил. На самом деле, если подходить к нему профессионально, то это сложный правовой и психологический процесс. Ребенок получает семью, а взрослые — родительство. Для нас главным в этом процессе было и остается право ребенка иметь родителей.

Это важно еще и потому, что на постсоветском пространстве до сих пор сохраняется стереотип: усыновление — это право только взрослого. О ребенке и его желании иметь маму и папу зачастую в обществе думают во вторую очередь. Я полагаю, что такое неправильное понимание самой сути усыновления и приводит зачастую к ошибочным решениям и будущим усыновителей, и к неверному пониманию чиновниками своих обязанностей в деликатной сфере человеческих отношений.

Пока мы в Украине не наблюдаем и не прогнозируем усиления потоков усыновителей из США. По нашему мнению, это объясняется, прежде всего, разницей в нашем законодательстве в этой сфере. У нас не только американцам, но и всем иностранцам с 2010 года запрещено усыновлять здоровых детей младше пяти лет. Отсюда — разница в статистике.

В 2011 г. (до принятия российского «закона Димы Яковлева») в Украине своих детей старше пяти лет нашли 970 иностранных семей. Больше половины — американцы, потом — по ниспадающей — итальянцы, испанцы, французы, немцы и т.д. За этот же год иностранцы в России усыновили 3400 детей. Чуть меньше трети — это были американцы и далее по странам — как и в Украине. Однако вот что важно для понимания: 80% усыновленных иностранцами рос-

сийских ребятишек — это здоровые дети до пяти лет. И только 7–8% — дети-инвалиды.

В Украине в течение первого года сиротства ребенка не может усыновить иностранец ни при каких обстоятельствах. Стать родителями детей в возрасте до пяти лет иностранцы могут, только если дети имеют проблемы со здоровьем, если это инвалиды. Зарубежные пары, как правило, усыновляют детей от пяти до десяти лет или из больших семейных групп (братья и сестры). Получается, что не только жесткое законодательство поставило преграду на пути межгосударственных усыновлений в Украине, а также социально-демографические особенности этих детей, состояние их здоровья. Ведь не секрет, что большинство иностранцев хотят получить своего малыша в самом нежном возрасте. Однако выстроенная в Украине система приоритета национального семейного устройства маленьких и здоровых детей обеспечивает их украинскими родителями еще до того, как у них появится право быть усыновленным иностранцами. В прошлом году украинцы усыновили 2407 детей.

– А сколько сегодня детей в Украине пребывает в состоянии социального сиротства, то есть — не имеют семьи?

– Еще и в 2004 году в Украине не было точной статистики детей-сирот и лишенных родительской опеки. Это очень серьезно осложняло тогда мою работу как министра по делам семьи, молодежи и спорта. Невозможно принять правильные решения, не зная объем социального явления. Поэтому в 2006-м мы начали создавать национальный банк данных о детях-сиротах и лишенных родительской опеки. Таких в стране оказалось больше, чем принято было считать. В 2006–2008 годах статистическое количество таких детей достигло исторического максимума — 103 тысячи.

Тогда мы объявили о приоритете семейного воспитания детей и реформировании интернатских учреждений. Много было сделано для развития приемных семей и детских домов семейного типа, которые, по сути, тоже семьи. Они финансируются из госбюджета в достаточных для нормальной жизни ребенка объемах. Сегодня 82% детей-сирот и лишенных родительской опеки — воспитывается в семьях граждан Украины. И только 18% подрастающего поколения находится в интернатских учреждениях. То есть они не под опекой или в приемных семьях, детских домах семейного типа, и, значит, могут быть усыновлены иностранцами.

– В России показатель иностранного усыновления детей-инвалидов всегда превалировал над внутренним...

– Начиная в 2005-м серьезно заниматься проблемами усыновления, мы искали ответ на простой вопрос: почему в Украине, где каждая четвертая семья не может иметь ребенка, иностранцы усыновляют наших детей в два раза больше, чем украинцы? Провели исследования, опросили граждан и выяснили две основные причины: украинцы боялись брать детей из-за неуверенности в за-

вtraшнем дне, усыновление не было социально-признанным. Проще говоря, соотечественники боялись негативной реакции со стороны окружения.

Тогда государство приняло ряд важных мер по поддержке семей, усыновивших детей. Например, факт усыновления ребенка был приравнен к факту рождения: введена такая же финансовая поддержка семьи, как и при рождении первенца. С помощью социальной рекламы акцентировали внимание общества на престижности воспитания детей. Так день за днем меняли отношение общества к детям, нуждающимся в семье и родителях. В Украине за усыновление и воспитание детей теперь дают высшие государственные награды, в том числе и звание Героя Украины. А среди государственных праздников появился и День усыновления.

Сегодня граждане Украины воспитывают 35 тыс. усыновленных детей. С 2008-го во всех областях Украины количество усыновлений украинскими гражданами превалирует над иностранным.

– В последнее время в Украине приоритеты отдаются такой форме, как приемная семья и детские дома семейного типа. Что это такое?

– Принято считать, что каждый ребенок, воспитывающийся не в семье, может быть усыновленным. Но это не так. Из почти 93 тыс. детей-сирот и лишенных родительской опеки в Украине только треть имеют такие правовые основания. У двух третей не прерваны юридические отношения с родителями. Скажем, их родители пребывают в розыске, или в местах лишения свободы, или на длительном лечении. Конвенция ООН по правам ребенка и украинское законодательство и для таких детей дает право на воспитание не в интернате, а в семье — приемной семье или детском доме семейного типа. Такие семьи не усыновляют детей, а берут их на воспитание. Государство, делегируя им право воспитывать сирот, дает материальную помощь и оплачивает услуги родителей. На сегодня почти 12 тыс. детей воспитывается в таких семьях.

– Еще с советских времен наряду с детскими домами для дошколят известна и такая форма господдержки детей-сирот как интернаты. В Украине по инициативе президента Виктора Януковича начата работа по их закрытию и внедрению заведений нового типа — центров социальной поддержки детей и семей. Как успехи?

– Из-за введения новых форм воспитания детей интернатские учреждения для детей в Украине наполнены на 40–50%, и поэтому часть из них реформируется в другие детские учреждения. Например, в Днепропетровске из-за отсутствия сирот (они усыновлены) вместо двух детских домов созданы два детских сада. В Тернопольской области вместо школы-интерната для детей-сирот открыт лицей. В Хмельницкой — интернат реорганизован в центр детского творчества. В Харьковской — вместо Дома ребенка создан реабилитационный центр для мам и детей с особыми потребностями: здесь мамы учатся ухаживать за новорожденными детьми с инвалидностью. Примеры можно множить.

– В вашем отчете детского омбудсмана обозначены проблемы с финансированием домов-интернатов для самых обездоленных украинских детей — инвалидов. В месяц на лечение такого пациента в прошлом году выделялась всего одна гривна (4 российских рубля), а нормативы обеспечения таких детей не пересматривались десятилетиями.

– Да, действительно, в процессе инспекционных поездок мы выявили, что интернаты для детей с особыми потребностями находятся в состоянии глубочайшего кризиса. К примеру, на медикаменты из бюджета выделялось не более одной гривны в месяц, на еду — не более 25 грн в день. Дети живут в плохих бытовых условиях, у них нет достаточного количества инвалидных колясок. В этих интернатах нет необходимого медицинского персонала. Например, в одном из таких заведений в Ровенской области всего один врач на сто воспитанников.

В среднем в год один ребенок-инвалид в таком интернате обходился государству в 26 тыс. грн. В сравнении с расходами на здорового ребенка в школе-интернате — около 70 тыс. грн в год — это просто дискриминация. Поэтому с начала 2013-го по решению президента страны финансирование для содержания детей-инвалидов в таких интернатах увеличено до 40 тыс. грн в год. Однако проблемы этих детей не исчерпываются лишь недостатком финансов. Общество стесняется их. Им нет места в нашем социуме, быте, сознании. Кстати, проблема общая — как для Украины, так и для России.

– Одна из самых острых проблем и у вас, и в России — это обеспечение выросших детей-сирот жильем. Как решается она в Украине?

– Соглашусь, что это одна из самых сложных проблем для детей-сирот и лишенных родительской опеки. В Украине ежегодно около 13 тыс. сирот достигают совершеннолетия, и лишь 20% из них имеют жилье на праве собственности. Если у детей из приемных семей и семей опекунов есть родные, и они могут туда вернуться, то куда деваться выпускнику интерната? Этот вопрос государство сейчас пытается решать. Президент поручил разработать реальные программы, которые обеспечили бы строительство или приобретение жилья за средства местных бюджетов для каждого нуждающегося ребенка-сироты. Сейчас также по его указанию разрабатывается Национальная программа обеспечения детей-сирот жильем.

– В Киеве состоялся третий Всеукраинский родительский форум. Это, судя по всему, серьезная организация, которая выпускает даже свою газету «Родительский комитет». Я встречалась недавно с ее житомирскими активистами Дмитрием Безруковым и Андреем Говорадло. Судя по документам, десятки НПО выступают против «антисемейных действий органов и структур ООН» и поддерживают подобную Санкт-Петербургскую резолюцию российских НПО. Речь идет, в частности, о ювенальной юстиции, которая, по мнению представителей Всеукраинского родительского форума, не соответствует украинским традиционным семейным ценностям. Что вы думаете об этом?

– Вы мне рассказали о двух житомирских активистах, а я вам в ответ расскажу о двух сестрах из Житомирской области — Марии и Надежде. Сегодня студентка училища Мария и отличница гимназии Надежда не желают вспоминать о прошлом. Ведь еще девять месяцев назад первая сидела в Лукьяновском СИЗО в Киеве, а вторая ждала начала учебного года в специнтернате для умственно отсталых. Сестры родились в многодетной семье, родители — алкоголики. Нелегкая жизнь девочек не привлекла внимания чиновников. Однажды, поссорившись с соседкой, Мария забрала ее велосипед, но уже на следующее утро — осознав свой поступок — вернула. Мария и не думала, что заявление соседки в милицию о краже велосипеда обернется в итоге тремя годами лишения свободы. На момент этапирования «злостной преступницы» в колонию мы и встретились.

Благодаря усилиям прокуратуры Марию удалось освободить. В это же время Надежда ждала следующего учебного года в интернате, где отучились все ее сестры и братья. Меня насторожило, что хотя девочка не производила впечатление ребенка, не способного учиться в обычной школе, она содержалась в специнтернате для умственно отсталых. В итоге, благодаря нашим усилиям и ее желанию Надежда была переведена в лучшую гимназию района. Надя сегодня — отличница, полная жизни, радостная девочка, которая к тому же обрела новых любящих маму и папу (приемную семью).

История этих двух девочек заставляет смотреть на государственную политику глазами детей. Какие реформы нужны для того, чтобы такие, как Мария, не становились преступницами, а в специнтернаты по «ошибке» не попали такие, как Надя?

Вопрос Марии лежит в плоскости справедливого правосудия по отношению к детям, что и есть так называемая ювенальная юстиция. Это мой ответ житомирским активистам.

Что касается сотрудничества с общественными организациями, то я всегда поддерживаю любые начинания и предложения в интересах детей. Если же продвигаются идеи приоритетов интересов взрослого над интересами ребенка — я буду против. Эта философия ущербна тем, что, мол, взрослый всегда прав, а ребенок не имеет своего мнения. Но ведь по такой логике и мать, которая продала ребенка, будет права. Что делать с правами взрослого, который игнорирует, а иногда просто уничтожает своего ребенка, — вот на этот вопрос и должна давать ответы государственная политика.

ПОЧУТИ КОЖНУ ДИТИНУ

Газета «Львівська пошта»

Ірина Цицак

30 листопада 2012 року

Вони мають модний одяг, дорогі мобільні телефони та комп'ютери, але зазвичай сумні, задумані та малоговоркі. І посміхаються зрідка, часто озлоблені на весь світ... Йдеться про дітей-сиріт при живих батьках, матусі і татусі яких подалися гарувати за кордон, «лиш би дитя забезпечити та заробити на навчання у виші». ...Бабцям і дідусям тримати дисципліну важко. Як наслідок, багато бездоглядних дітей все частіше потрапляють у халепи — хуліганять чи крадуть. Тут без допомоги дорослих не обійтися.

Не втратити покоління має допомогти «Національна стратегія профілактики соціального сирітства в Україні», розроблена Мінсоцполітики спільно з ЮНІСЕФ, громадськими організаціями та дитячим омбудсменом. Є скептики і критики документа (указ підписаний 22 жовтня 2012 року), але змінювати ситуацію треба конче.

«Уперше до сімей, що мають право на державну підтримку, віднесли дітей заробітчан, а також дітей, чії батьки розлучаються або ж ділять майно. Цій дітворі мають допомогти соціальні працівники і психологи. За потреби вони можуть сподіватися і матеріальної допомоги. Її механізм ще розробляють», — зазначає «Пошті» Юрій Павленко, Уповноважений Президента України з прав дитини.

Діти заробітчан як виклик державі

– За неофіційною статистикою, нині в Україні щонайменше 3 мільйони дітей-сиріт при живих батьках. Стає більше бездоглядних хлопців і дівчат. На вашу думку, як можна цих дітей — майбутнє України — захистити, чим їх зайняти?

– Діти трудових мігрантів, по суті, є дітьми-сиротами, але при живих батьках. Цим діткам, звісно, непросто, адже їм бракує батьків, їхніх порад, тепла та любові! На мою думку, ця цифра — 3 мільйони дітей — завищена... Проблема соціального сирітства існує. Про неї говорять експерти та міжнародні організації. На цій проблемі акцентує увагу і держава.

Допомогти не втратити покоління має затверджена Президентом «Національна стратегія профілактики соціального сирітства в Україні до 2020 р.». Родині потрібно подати руку допомоги на ранньому етапі. Стратегія ставить завдання надавати сім'ї не лише матеріальну допомогу, як це було завше, а й психологічну, юридичну, педагогічну та організаційну підтримку. Місцеві органи влади повинні вчасно виявляти сім'ї, що ризикують опинитись в складних життєвих обставинах, надавати їм якісні соціальні послуги для збереження родини.

Отож, серед сімей, які перебуватимуть під особливою увагою місцевої влади і мають отримувати широкий спектр різних видів допомоги, стратегія визначає такі: ті, в яких батьки з певних причин не можуть забезпечити належного утримання та догляду дітей; сім'ї трудових мігрантів; ті, в яких батьки порушу-

ють права дитини, зокрема через насильство; ті, в яких триває процес розлучення батьків або ж вирішується спір між матір'ю та батьком щодо поділу майна тощо.

Перед місцевими органами влади, соціальними службами стоїть завдання визначити потреби кожної сім'ї.

Діти з родин трудових мігрантів потребують особливої уваги. Цих дітей не можна залишати сам на сам. Неодноразово спілкувався з дівчатами та хлопцями, чії батьки за кордоном. Вони хочуть, аби мама, тато повернулися додому.

- Психологи наголошують: ці діти, зазнавши моральної травми, чинять спротив — скоюють протиправні дії, аби привернути до себе увагу. З іншого боку, дуже часто це талановиті діти, які, скажімо, малюючи відволікаються від тужливих думок про маму...

- Держава має знати кожну дитину, батьки якої подалися за кордон, має знати потреби кожної дитини. Певен, ці потреби різні. Кожна область і кожен населений пункт мають свої особливості. Потрібен аналіз. Передусім фахівці із соціальної роботи вивчать усе це та працюватимуть із такими дітьми.

- Ви особисто вірите, що їхня робота буде якісною та ефективною?

- Якщо не віриш, то й запроваджувати не треба... Вірю. Відзначу досвід Тернопільщини, де фахівці вже працюють із дітьми заробітчан.

- На вашу думку, Україна може повернути додому заробітчан, щоб їхні діти виховувались у повній родині і не були морально травмованими?

- Всіх повернути неможливо... Діти заробітчан — це виклик державі. Держава довго заплющувала на це очі та намагалася робити вигляд, що проблеми не існує. Мовляв, батьки їх забезпечують. Держава виявилася неготовою до роботи з такою категорією дітей.

- А соціальні працівники не наламають дров?

- У цьому й полягає завдання — щоб і дров не наломати, і ефективну допомогу кожній родині подати. Важливо, аби соціальний супровід сім'ї не перетворився на каральний інструмент, щоб не було зловживань. Крім того, соціальний супровід не повинен дискримінувати дитину. Я дуже прискіпливо ставлюся до методик та інструкцій, які готують міністерства щодо роботи з дітьми різних категорій.

Україні потрібна здорова нація!

- Науковці стверджують: аби дитина була здорова, потрібно шість-вісім годин активних занять на тиждень. Прошу сказати, чи дотримуються нині цього? Діти здорові чи ні?

- На жаль, в Україні порушується право дитини на здоровий розвиток. За роки незалежності ця тема втратила актуальність. То грошей немає, то ще чогось. А насправді розуму бракує! Звісно, нам потрібні здорова нація, здорові діти. Потрібна нова програма фізичного виховання в школах. Урок фізкультури має бути цікавим і враховувати потреби кожної дитини. Має бути індивідуальний підхід.

Аби дитина була здоровою, знадобиться мінімум вісім годин активних занять на тиждень. Рухова активність має бути не лише в рамках уроку фізкультури.

тури, але й упродовж дня. Про активне, рухливе дозвілля дітвори у вихідні повинні дбати батьки.

За статистикою, сьогодні лише кожна третя дитина залучена до позашкільної освіти. Це дуже мало. Перша проблема — відсутність необхідних закладів неподалік помешкання. Друга — застаріла матеріально-технічна база. Третя — низька мотивація працівників позашкільних закладів. Четверта — батьки, які часто не мають можливості записати дитину в гурток, тому що більшість із них платні.

Згідно з нашим соціологічним опитуванням, тільки кожна третя дитина відвідує спортивну секцію, але попит на позашкільні заняття у дітей подекуди в сім разів більший за пропозицію.

- Як розірвати це зачароване коло?

- По-перше, ми зупинили закриття позашкільних навчальних закладів. Було відповідне доручення та зміни до закону про заборону їх знищення або ж перепрофілювання. Торік у шести регіонах України (зокрема, на Волині та в Криму) робили спроби закрити такі навчальні заклади. У кожній ситуації Президент чи не особисто втручався...

По-друге, ми підтримуємо законопроект, підготовлений Міносвіти, щодо переведення фінансування позашкільної освіти з другого в перший, пріоритетний кошик фінансування. Попри це, працювати потрібно вже сьогодні: у нас як було 37% охоплення позашкільною освітою дітей, так і залишилось.

Законопроект зараз розглядають в уряді. Внесення його на розгляд парламенту блокує Мінфін.

- Прошу сказати, хто, крім вас, лобюватиме питання фінансування?

- Кожна нормальна людина, по-перше, розуміє, що лише здорова нація має майбутнє і, по-друге, без позашкільної освіти це неможливо. Важливими є й дитячо-юнацькі спортивні школи. За статистикою, ДЮСШ охоплено лише 12% дітей. Аби Україна через 20 років мала олімпійських чемпіонів, потрібно, аби в них займалися як мінімум 20% дітей. Нація буде здоровою тоді, коли в спортивні секції підуть не менше ніж 70% школярів.

Загалом щодо ДЮСШ є два основні питання, які треба врегулювати: перше (законодавче) — затвердження статусу ДЮСШ як спеціалізованого позашкільного навчального закладу спортивного спрямування; друге — система фінансування.

За нашими оцінками, для повноцінної роботи, утримання і розвитку однієї ДЮСШ необхідно від 500 до 800 тисяч гривень, зважаючи на кількість дітей, приміщення тощо. Щоб створити одну ДЮСШ, треба орієнтовно від мільйона гривень, залежно від матеріально-технічної бази та можливостей конкретного району. Розвиток ДЮСШ є одним з пріоритетів, але цей пріоритет сьогодні, на жаль, жодним чином не підкріплений фінансово.

- А ваші діти відвідують гуртки?

- Так, при школі. Старший (йому 11 років) займається футболом. Молодший (8 років) — також футболом, але ще пішов у театральну студію. Загалом вони мої «союзники», бо розуміють, що я допомагаю дітям.

- А яка область найбільше охоплена позашкільною освітою?
- Сумська — тут показник 57%. У Сумах працює центр позашкільної освіти, який зміг запровадити нові програми та підходи, ефективно витрачає кошти. Ось із кого варто брати приклад!

До речі, в Сумській області, порівняно з Львівською, вдвічі більше охоплення позашкільною освітою. На Львівщині варто змінювати підходи до роботи.

Загалом є низка критичних зауважень до роботи управління освіти, охорони здоров'я та служби у справах дітей Львівської області. Є тут і проблема з інтернатами. На жаль, область, як це не дивно, входить до переліку областей, де є найбільший спротив інтернатної системи розвитку сімейних форм виховання.

Електронна черга у дитсадках

- Сьогодні в Україні, зокрема на Львівщині, проблематично потрапити в дитячий садочок — треба мати знайомства і гроші. Що порадите батькам?

- Ситуація з дитсадками виникла не сьогодні. На жаль, тривалий час їх приміщення передавали в оренду різним фірмам. Тепер повертають, але це довгий процес.

Із іншого боку, за два останні роки відремонтовано та збудовано більше дошкільних закладів, аніж за всю історію України. Роботи проводять коштом державного та місцевого бюджетів, благодійників. І цього не досить, бо нині в Україні лише для майже 60% дітей є місця в дошкільних установах. До речі, рівень охоплення дошкільною освітою в регіоні — один із індикаторів ефективності роботи керівника облдержадміністрації.

Завдання на 2013-й — прозора електронна черга у дитсадки. Це вже зробили у Вінниці, до кінця року завершать і в Дніпропетровській області.

- Але ж така черга може бути комусь не вигідною?..
- Звичайно, бо це забирає у керівників освіти та закладів певні ресурси — або владні, або якісь інші. Для впровадження електронної черги у дитсадках потрібна політична воля керівника області та міського голови. Це технологічно зробити неважко.

Міським головам варто вивчити досвід Вінниці, а губернаторам — Дніпропетровщини. Вважаю, це можна зробити у 2013-му і вирішити проблему «нечесних» черг у дитсадки. Також варто й далі працювати в напрямку будівництва нових дитсадків, збільшення кількості ясельних груп.

Перевірка інтернатів

- Ви критикували Львівщину за те, що тут ще багато дітей виховуються в інтернатах. Це й досі так?

- Так. Нині у Львівській області майже 6 тисяч дітей перебувають у інтернатах, а сімейні форми виховання дітей-сиріт — прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, усиновлення — розвиваються дуже повільно. Тут одна з найгірших ситуацій в Україні. «Сирітські» інтернати реформують. В них навчаються здорові діти, які мають жити в родині, ходити до загальних шкіл, бути соціалізованими, а не закритими від усього світу.

У спеціальних школах-інтернатах навчається близько 4 тисяч дітей. Але й тут є діти, які не повинні бути в таких закладах. Нині в Україні виявлено 200 дітей, які необґрунтовано перебувають у спецшколах-інтернатах. Це здорові діти, які можуть відвідувати загальноосвітню школу. Але після закінчення спеціалізованого навчання така дитина отримує не атестат про середню освіту, а... свідоцтво про те, що прослухала курс середньої школи. Як наслідок, може вступити виключно до ПТУ на обмежений перелік робітничих професій. У такому випадку дитина позбавлена права на освіту. Це несправедливо...

Наслідувати приклад «Левеняти»

– А які позитиви є на Львівщині?

– У Львівській області є унікальні речі, за якими має вчитися вся країна. Кажу про навчально-реабілітаційний центр для дітей із вадами зору «Левеня». Основна мета центру — створення моделі ранньої психолого-медико-педагогічної допомоги дітям із вадами та організація навчання і реабілітації сліпоглухих дітей в умовах освітнього закладу нового типу.

В центрі навчаються, виховуються та отримують корекційно-педагогічну допомогу і лікування понад 200 дітей з різними вадами зору (в тому числі сліпі, сліпоглухі та діти з комбінованим дефектом) віком до 12 років.

«Левеня» працює на родину з дитиною, на результат дитини. Його мета — якомога швидше перевести дитину в звичайну школу. Певен, так, як працює «Левеня», мають працювати всі.

Позитивним є й те, що Львів зробив паспорт здоров'я дитини. Це дуже правильне рішення. Анкета змусила батьків спілкуватися з дітьми. Гарний захід у Львові — «Ярмарок дитячого дозвілля», де діти могли обрати гурток чи секцію.

Не «розривати» дітей!

– Через розлучення батьків часто-густо потерпають діти. Скажімо, у Західній Україні непоодинокими є випадки, коли дитину «розривають» мама-українка і тато-італієць. На вашу думку, наскільки захищені в цій ситуації права дітей? Чи чують дітей суди?

– Перед тим як одружитися, подумайте, як розлучатиметеся... Коли народжуєте дитину, одразу майте на думці, які можуть бути наслідки... Важливою є шлюбна угода.

Якщо все ж таки вирішили розлучитися і маєте дитину, найкращий варіант — домовитися. Як свідчить досвід, втягування чиновників у цей процес часто завдає великої шкоди дитині. У цій ситуації точно немає того, хто виграв. Натомість неодмінно програє дитина.

Сьогодні в нашому офісі на опрацюванні 18 міждержавних судових справ, де батьки не можуть порозумітися, з ким має бути дитина. У Європі рішення суди ухвалюють дуже швидко (від 6 годин), а в Україні — до 3 місяців і довше.

На жаль, нині суди часто порушують права дитини, скажімо, її думки чути не бажають. Натомість Генпрокуратура на доручення Президента має проаналізувати дотримання законодавства щодо врахування думки дитини при розгляді судами справ про визначення місця її проживання, участі батьків у ви-

хованні, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав, а також спорів щодо управління майном дітей. На сьогодні за двома виявленими фактами оскаржені рішення в апеляційному та касаційному порядкух.

З аліментами не легковажте. Платіть!

– Ще одна актуальна проблема України — несплата батьками аліментів. За статистикою, нині в державі до 15–20 тисяч осіб, які злісно їх не платять. Як, на вашу думку, змусити цих горе-татусів не забувати про дітей?

– Несплата аліментів — грубе порушення прав дитини. Нинішня процедура щодо їх стягнення недосконала.

Ми виступаємо за посилення санкцій до батьків, що уникають сплати аліментів, а саме запровадження нових механізмів примусу. Зокрема, хочемо внести батьків, які є злісними неплатниками аліментів, у так званий «чорний список» з обмеженням прав на отримання банківського кредиту, заборорою виїзду за кордон до повної виплати аліментів. Ці та ряд інших механізмів відпрацьовуємо в спеціальній робочій групі. Ставлення держави і кожного громадянина до неплатника аліментів має бути жорстким.

– А що ж до ухвалення законодавчих змін робити матусям, коли екс-коханий «не пам’ятає» про аліменти, тоді як дитину треба за щось годувати і одягати?!

– Це питання ми взяли під особистий жорсткий контроль. Жінкам варто звертатися до прокуратури і до мене.

Українські всиновлювачі

– У Львові фактично кожне п’яте подружжя не може мати дітей. Загалом в Україні, за статистикою, майже мільйон (!) неплідних пар. Чи охоче українці всиновлюють нині дітей з інтернатів?

– Щорічно українці всиновлюють майже 2 тисячі дітей. Із 2008-го у державі переважає національне усиновлення. Нині іноземці всиновлюють дітей, що потребують серйозного медичного догляду, і не можуть всиновити дитину, якій ще не сповнилося п’яти років.

Із майже 96 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, майже 12 тисяч виховують у прийомних родинах і будинках сімейного типу, під опікою перебуває 64 тисячі дітей, ще майже 15 тисяч залишаються в інтернатах.

У банку даних дітей, що підлягають усиновленню, на сьогодні перебувають 26 тисяч дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Це як вихованці інтернатів, так і прийомних родин, дитячих будинків сімейного типу. Дві третини з 26 тисяч дітей у банку даних — це ті, яким більш ніж 10 років, близько 1,5 тисячі дітей — віком до 5 років, з них майже половина — із дуже важкими недугами, ще половина — з великих родинних груп, де є 4–5 братів чи сестер.

Сьогодні існує черга потенційних всиновлювачів, і це дуже добре. Але українські родини хочуть всиновити дитину до трьох років, здорову, тоді як у базі на всиновлення — діти, яким більш ніж сім років. Президент ставить завдання сформувати культуру всиновлення дітей старшого віку, адже вони також хочуть мати тата і маму.

ІНТЕРНАТИ І СПЕЦІАЛІСТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ВІЙНА СВІТОГЛЯДІВ?

Інтерв'ю керівника Управління Уповноваженого з прав дитини Л. Волинець Алла Котляр

Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна»

17 січня 2014 року

5,7 млрд грн щорічно витрачається в Україні для забезпечення діяльності 957 установ (13 різних форм інтернатного виховання), розрахованих на 153 849 місць, у яких фактично перебувають 117 600 дітей (тобто 1,5% дитячого населення країни). При цьому витрати безпосередньо на дітей становлять лише 14% (789 млн грн) від цієї суми. Решта йде на утримання установ і зарплату обслуговуючого персоналу. Такі дані містяться у «Моніторинговому дослідженні стану функціонування інтернатних установ», проведеному службою Уповноваженого Президента з прав дитини за технічної підтримки представництва ЮНІСЕФ в Україні.

Тим часом, на думку Уповноваженого Президента з прав дитини Ю. Павленка, «завдяки розвитку соціальних послуг, сім'ї сьогодні частіше відмовляються від влаштування дітей у державні інтернати, дедалі більше дітей-сиріт знаходять сім'ю. Про те, що інтернати заповнені на 60%, а деякі — на 15–20%, свідчать і результати дослідження.

Держава не повинна фінансувати установи, незатребувані дітьми. Необхідно модернізувати інфраструктуру дитинства, створюючи на базі інтернатів установи, які б відповідали потребам сучасних дітей та їхніх сімей.

На жаль, є підстави стверджувати, що діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади з реформування інтернатних установ має ознаки псевдореформи, в результаті якої мало що змінюється. Навпаки, розширюються категорії дітей і спрощується система їх зарахування до інтернатних установ».

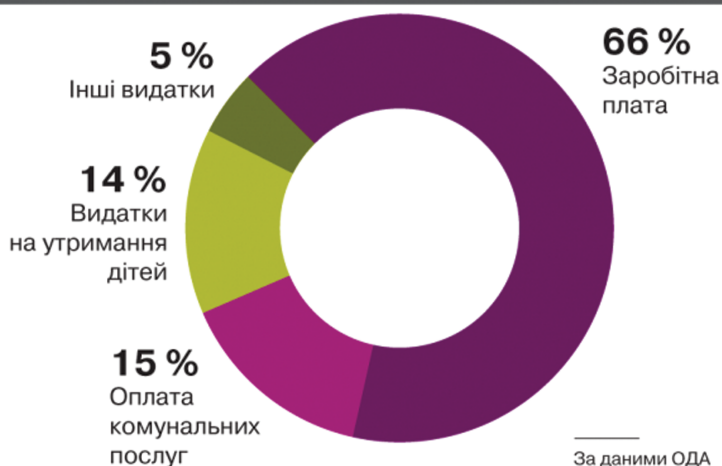
Так, за даними Генпрокуратури України, прокурорськими перевітками було виявлено 590 фактів зарахування дітей до загальноосвітніх санаторних і спеціальних шкіл-інтернатів без направлення органів освіти, висновків психолого-медико-педагогічних консультацій, заяв батьків або інших необхідних документів. Нерідко діти з незаможних сімей отримують рекомендації для навчання в таких установах не за станом здоров'я, а через нездатність батьків опікуватися ними.

З проханням прокоментувати результати дослідження DT.UA звернулося до керівника Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Людмили Волинець.

– Людмилу Семенівно, навіщо взагалі знадобилося проводити окреме дослідження? Хіба немає державної статистики інтернатних установ?

– Об'єктивної — фактично немає. З 2008 р. у державній статистиці вказується тільки загальна кількість дітей, які позбавлені батьківської опіки і утри-

**РИС. 1. СТРУКТУРА ФІНАНСУВАННЯ ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДІВ
З ІНТЕРНАТНИМ ТИПОМ УТРИМАННЯ**

**РИС. 2. КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ В ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДАХ
З ІНТЕРНАТНОЮ ФОРМОЮ УТРИМАННЯ В ЗАЛЕЖНОСТІ
ВІД ТИПУ ЗАКЛАДУ**

муються в будинках дитини. По інформацію з областей Держкомстат рекомендує звертатися у МОЗ.

Тоді ж Міносвіти в односторонньому порядку несподівано вирішило, що школи-інтернати для дітей-сиріт і спеціальні школи-інтернати треба об'єднати в одну цифру. Таким чином, моніторингові показники було порушено, і порівняти ситуацію 2006-го, 2008-го, 2013-го вже неможливо.

Крім того, якщо ми фіксуємо, що в нас, з одного боку, зменшується кількість дітей-сиріт, а з іншого — збільшується кількість влаштованих у прийомні сім'ї та ДБСТ (дитячі будинки сімейного типу), то цілком очевидно, що певні зміни мають відбуватися і з інтернатними установами. Простежити цю залежність на підставі офіційної статистики, на жаль, неможливо. Тому було виріше-

но провести дослідження, яке б дозволило побачити реальну ситуацію. Оскільки немає державної статистики, її запросили з областей.

- Із чим пов'язані зміни у веденні статистики?

- Думаю, Міністерству охорони здоров'я і Міносвіти стало просто незручно оприлюднювати цифри, які свідчать про критичне зменшення дітей в установах інтернатного типу, що перебувають у їхньому віданні.

2007 р. було прийнято програму реформування інтернатних установ, а 2009-го ми вже фіксували, що дітей там виховувалося стільки ж, скільки у прийомних сім'ях і ДБСТ.

Однак офіційних роз'яснень з приводу причини зміни порядку ведення статистики не було.

- Що являє собою моніторингове дослідження інтернатних установ?

- Ми не ставили за мету досліджувати якісь глибокі питання — тільки базові: установа, її засновник, на скільки дітей розрахована, скільки дітей у ній перебуває фактично, кількість співробітників, які її обслуговують, характеристика майнових комплексів, фонди фінансування та оплати праці персоналу установи. Розуміти це дуже важливо. Річ у тому, що всі інтернатні установи обласної форми власності (а таких у нас — 75% від загальної кількості) фінансуються з державного бюджету і враховуються при міжбюджетних трансфертах. Що маєтись на увазі? Кошти на їх утримання закладаються в обласному бюджеті, але враховуються при формуванні державного. Тобто формально установа начебто обласна, але область не зацікавлена в ефективності використання цих коштів. І виходить, що кількість дітей зменшується, але за рахунок необмеженості фінансування ці установи продовжують існувати.

Таким чином, з одного боку, є доручення президента, в якому чітко сказано про необхідність змінювати логіку соціальної роботи і вдосконалювати соціальні послуги, а також про пріоритет — залишати дітей у тій громаді, з якої вони походять. Для цього, до речі, введено 12 тис. спеціалістів соціальної роботи, завдання яких — підтримка батьківського потенціалу з метою зберегти дитині сім'ю. Це, між іншим, досить недешева програма — щорічно вона коштує державі 450 млн грн. А з іншого боку, ми чомусь зберігаємо старий ешелон інтернатних установ. І настав момент, коли потрібно було чесно сказати: або спеціалісти соціальної роботи не працюють, і тоді зрозуміло, чому в інтернатах багато дітей, або інтернати сьогодні заповнені наполовину.

У результаті дослідження ми дійшли висновку, що кількість дітей в інтернатах зменшується, а кількість співробітників залишається незмінною. Таким чином, в Україні паралельно існують дві системи: інтернатні установи і спеціалісти соціальної роботи. Але якщо в держбюджеті з'явилися нові видатки (на вищезгаданих спеціалістів), то деє вони повинні скоротитися. Якщо ми розвиваємо інклюзивну освіту та інші форми роботи з сім'єю, то має зменшуватися кількість інтернатних установ.

Однак цього не відбувається.

Ми дійшли висновку, що в країні існує необ'єктивно багато різних форм утримання дитини, покликаних відірвати її від сім'ї, щоб надати якусь послугу. До переліку ми включили притулки, центри соціально-психологічної реабілітації, школи соціальної реабілітації, тобто всі установи, які мають інтернатну форму виховання, — всього їх виявилось 13 типів.

І напрошується запитання: чи потрібна нам така кількість монопослуг, якщо в нас розвивається послуга спеціаліста соціальної роботи?

Приміром, наявність притулків обумовлювалася в 90-х, коли справді було багато безпритульних дітей. Тепер таких дітей немає. Ці притулки (а їх близько 100 по країні) згодом реорганізували в центри соціально-психологічної реабілітації. Однак своєї ніші, унікальної послуги, яку б могли надавати, вони так і не знайшли. Дитину забирають із сім'ї на дев'ять місяців. Чому саме на такий термін? При цьому дострокового вибуття дітей з таких центрів немає.

Півроку тому у Красному Лучі Донецької області в одному з таких центрів загинула дівчинка. І одна з причин її загибелі полягає в тому, що центру забракло професійних методик, аби допомогти дитині адекватно пережити дев'ять місяців розлуки з матір'ю. Такі трагедії примушують замислитися. Тому в списку установ, які потребують, на наш погляд, першочергового реформування, — центри соціально-психологічної реабілітації.

На жаль, інтернатні установи сьогодні виявляють агресію стосовно сім'ї, намагаючись забрати з неї дитину на виховання.

- 957 інтернатних установ — це багато чи мало? Із чим можна порівняти?

- Питання — не в кількості. Як можна порівнювати інтернати, один із яких розрахований на 40 дітей, а інший — на 450? Ми пішли іншим шляхом: вирахували обсяг дитячого населення в кожному регіоні. А потім підрхували, який відсоток дітей (незалежно від наявності статусу сироти) виховується в інтернатах, тобто ізольовано від родини. Це вже об'єктивні цифри. І ми дійшли висновку, що в Україні — різка поляризація. Наприклад, у Київській області в інтернатній системі — 0,7% дитячого населення регіону, а в Запорізькій — 2,6%!

- І від чого це залежить, на ваш погляд? Від традицій, виховання?

- Складових багато. По-перше, від традиційної кількості інтернатних установ на території області. По-друге, від готовності влади змінювати систему підходів до виховання дитини. Багато що залежить від позиції начальника управління освіти. Наприклад, у Київській області ще в 1993 — 1994 рр. дійшли висновку, що великі установи не потрібні. Маленькі інтернати в кожному районі — цим область відрізнялася від решти. І коли вирішилося питання з влаштуванням дітей у сімейні форми виховання, Київська область виявилася в цьому лідером.

Традиції регіонів, безумовно, даються взнаки. Наприклад, у Києві та АР Крим в інтернатних установах перебуває по 1% дитячого населення. А ось Запорізька, Миколаївська і Херсонська області мають найвищий рівень сирітства — (2,6, 2,1, 2%, відповідно). За ними йдуть Полтавська (1,9%) та Кіровоградська

Охоплення дітей інтернатною формою утримання в залежності від регіону

Регіон	Кількість закладів	Охоплення дітей інтернатними формами виховання, % від дитячого населення	Рейтингове місце
Київська	39	0,7	1
Київ	31	1	2
АР Крим	34	1	2
Житомирська	27	1,1	3
Рівненська	25	1,2	4
Чернівецька	18	1,2	4
Чернігівська	26	1,2	4
Львівська	48	1,3	5
Одеська	53	1,3	5
Тернопільська	19	1,4	6
Харківська	50	1,4	6
Дніпропетровська	70	1,5	7
Хмельницька	26	1,5	7
Вінницька	39	1,6	8
Волинська	22	1,6	8
Донецька	92	1,6	8
Івано-Франківська	29	1,6	8
Луганська	48	1,6	8
Севастополь	11	1,6	8
Закарпатська	33	1,7	9
Черкаська	28	1,7	9
Сумська	28	1,7	9
Кіровоградська	27	1,8	10
Полтавська	31	1,9	11
Херсонська	28	2,0	12
Миколаївська	31	2,1	13
Запорізька	45	2,6	14

(1,8%) області. Місто Донецьк я б назвала столицею установ інтернатного виховання, представленого у всіх формах. Але Донецька і Дніпропетровська області перебувають у середині цього рейтингу — 1,6 і 1,5%, відповідно.

Тож тут працює все — і традиція, і те, наскільки агресивні інтернатні установи, і рівень розуміння органами місцевої влади. Адже працювати з сім'єю завжди складно. З установою — значно простіше.

– З одного боку, безумовно, чиновникам простіше працювати з установами. А з іншого — з'являється 12 тис. нових спеціалістів соціальної роботи, а отже, за логікою, як мінімум, така сама кількість колишнього персоналу інтернатних установ (сьогодні це — 91 тис. чол.) має втратити роботу?

– На мій погляд, це непряме віднімання. 12 тис. нових людей з'явилися в районах і працюють із сім'ями. А 91 тисяча персоналу переважно перебуває в обласних установах — освітніх, для дітей з обмеженими можливостями тощо.

Прямого зв'язку між ними немає. Він має виникнути за рахунок зменшення кількості дітей в установах і повернення їх у сім'ю.

- Чому б спочатку не запропонувати персоналу інтернатних установ пройти навчання і перекваліфікуватися? Навіщо набирати 12 тис. нових? Можливо, інтернати не вели б такої агресивної політики, якби їхній персонал не боявся втратити робочі місця.

- Теоретично, мабуть, ви маєте рацію. Але є ще такі чинники, як середній вік працівника інтернатної установи, бажання перекваліфікуватися...

- Але ж їм цього й не пропонували, наскільки я розумію...

- Але й не забороняли. Є певні професійні вимоги до спеціаліста соціальної роботи. 20% із цих 12 тис. — педагоги з досвідом роботи. Ну, звісно, ніхто не казав: «Шановні працівники інтернатних установ! Логіка розвитку соціальної роботи полягає в тому, що якщо органи місцевої влади виконуватимуть усі доручення президента з реформування соціальної сфери, то рано чи пізно у ваших установах не залишиться дітей. Тому повідомляємо: зараз триває набір 12 тис. спеціалістів соціальної роботи. Якщо ви не хочете втратити роботу через два роки, то переходьте». Хто, по-вашому, мав виступити таким рупором?

- Не знаю. Мабуть, організатори й натхненники реформи інтернатної системи — Юрій Павленко та його команда.

- Тут немає єдиного автора. Така логіка розвитку соціальної роботи. Одна з проблем у країні полягає в тому, що соціальні послуги надаються тільки в установах. Так не повинно бути. І тепер це змінюється.

- Усе це добре. Але я запитувала про інше.

- Я не знаю, хто мав це зробити. Можливо, це запитання до п. С. Тігіпка, який був тоді міністром соціальної політики. Чи до п. Д. Табачника...

- Відомі випадки, коли інтернатні установи одержують згори таку собі «рознарядку» — повернути в сім'ї певну кількість дітей. Чи завжди це виправдано, тим більше коли йдеться про спеціальну школу-інтернат, у якій виховуються діти з особливими потребами (ДЦП, хвороба Дауна тощо)? У Знам'янці, наприклад, педагоги, відвідавши сім'ї, вважають, що життя в таких умовах для дітей гірше, ніж перебування в інтернаті. З чим пов'язані згадані рознарядки?

- Я не знаю конкретної ситуації. Зараз збільшено допомогу сім'ям, що виховують дітей-інвалідів. Я зустрічалася з мамами, які страждають від того, що їхні діти виховуються окремо від них в інтернатних установах. Для таких сімей і приймалося рішення — підвищити виплати, щоб мама могла не віддавати свою дитину в інтернатну установу.

Я завжди боролася з будь-якими рознарядками. Свого часу говорили, що є рознарядки на створення прийомних сімей і ДБСТ. Насправді їх ніколи не було. Будь-які кількісні показники (як перспектива або завдання) існували для того, щоб розрахувати потреби бюджету. І коли ми просили надати інформацію про кількість дітей в області, яких цього року планують влаштувати у прийомні сім'ї та ДБСТ, частина людей розуміла це правильно. А частина — як поставлене завдання. Але зрозумійте: гроші рахують цифрами.

Думаю, вся річ у тому, наскільки люди правильно і професійно сприймають інформацію.

– Ну як можна було сприймати, коли, наприклад, экс-президент В. Ющенко на Всеукраїнській нараді «З любов'ю і турботою про дітей» погрожував губернаторам областей покаранням за невиконання кількісних показників створення прийомних сімей і ДБСТ?!

– Я вам поясню, що мав на увазі В. Ющенко. Є цифра кількості дітей, які стали сиротами торік у кожному регіоні. Припустімо, в якійсь області їх 2 тис. І президент каже: «Шановні колеги, цього року ми заклали 316 млн на фінансування прийомних сімей і ДБСТ. Ми дали вам нове законодавство. У вас є гроші, є закони. Але з 2 тис. дітей 50% ви віддали під опіку, а ще 50%, не вдаривши палець об палець, відправили в інтернати. Діти повинні рости в сім'ях. І влаштувати їх туди — ваша робота». Президент не мав рації?

– Яка мета перейменовувань, коли, наприклад, спеціальна школа-інтернат стає навчально-реабілітаційним центром?

– Увесь 2012-й ми домагалися, щоб у назвах інтернатів не вказувався соціальний статус дитини. Адже після закінчення школи вона піде влаштовуватися на роботу, і роботодавець отримає інформацію про її соціальний статус. Це — дискримінація.

Що стосується спеціальних шкіл-інтернатів, перейменованих у навчально-виховні комплекси, то тут можна говорити про звичайну зміну вивіски. Це, до речі, найбільш характерно для Дніпропетровської області: там усі спеціальні школи-інтернати реорганізовано в навчально-виховні комплекси. І коли Уповноважений Президента із захисту прав дітей робить висновок про псевдореформу, то, зокрема, має на увазі й це — вивіска змінюється, а форми роботи з дітьми залишаються колишніми.

– І що робити з псевдореформою? Закривати якісь інтернати, скорочувати людей?..

– Зміни мають відбуватися в інтересах дітей. А тому треба дивитися, скільки таких дітей сьогодні реально потребують послуг інтернатних установ. Чи достатні ці послуги для розвитку дитини? Якщо ні, то, мабуть, потрібно запропонувати якийсь інший, необхідний дитині спектр послуг. Наприклад, якщо в неї ДЦП, але збережений інтелект, то, можливо, варто підтримати сім'ю, а не відвозити дитину в спецінтернат за 200 км від рідної домівки? Саме тому, перебуваючи на посаді міністра, Ю. Павленко ініціював зміни до Постанови КМУ № 866. Було введено поняття «комісія з питань захисту прав дитини»: кожен район хоча б раз на рік повинен переглядати справу дитини, відправленої в обласну інтернатну установу. Вкрай важливо, щоб «гроші ходили за дитиною» і район купував би для неї соціальні послуги.

– Які саме?

– Наприклад, якщо дитина нерухома, має проблеми інтелекту, і мама не в змозі її доглядати, то голова РМДА повинен купувати для своєї дитини таку послугу, припустімо, в дитбудинку. І контролювати. Якщо обставини змінили-

ся — повернути дитину в сім'ю, перестати купувати ці послуги й переключитися на інші. Сьогодні у нас цього, на жаль, немає. Ми досі виходимо з «рознарядки». Це практика радянського минулого.

– Що все ж таки означає — купити послугу? Возити дитину в установу до спеціалістів — чи щоб спеціалісти приїжджали до неї?

– А це — питання. Є два важливих документи — Національна стратегія профілактики соціального сирітства та указ Президента від 1 червня 2013 р., що доручають Мінсоцполітики розробити порядок і процедуру закупівлі органами опіки та піклування соціальних послуг для дітей. У тому числі — звідки надходитимуть гроші РМДА, як ними розпоряджатися. Доки інтернатні установи по суті фінансуються держбюджетом, у них немає стимулу розвиватися. Навпаки, вони виявлятимуть агресію. Звідси всі так звані рознарядки. Якщо ж «гроші ходитимуть за дитиною», і голова РМДА купуватиме в інтернату послугу, то останній відповідатиме за її якість.

Слід розуміти, що розвиток соціальних послуг на місцях є здоровою конкуренцією інтернатним установам. Чим ефективніше діють спеціалісти соціальної роботи, тим менше шансів в інтернатних установах зберегти старі форми та методи роботи. Вони муситимуть боротися за клієнта, а не погрожувати сім'ям: «Не віддасте дитину — позбавимо батьківських прав».

75% НАШИХ ГРОМАДЯН ВВАЖАЮТЬ, ЩО УСИНОВЛЕННЯ ЗАСЛУГОВУЄ НА ПОВАГУ

*Інтерв'ю керівника Управління Уповноваженого з прав дитини Л. Волинець
Софія Палій*

Інтернетвидання «УНІАН»

28 вересня 2012 року

Все більше сімей не вважають за потрібне приховувати, що вони усиновили дитину...

Україна важко, але невідступно відмовляється від інтернатної системи виховання дітей-сиріт або позбавлених батьківського піклування на користь сімейних форм — прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, опіки чи усиновлення. Якщо у 2005 році в прийомних сім'ях і дитячих будинках сімейного типу виховувалося тисяча дітей, сьогодні — 11 тисяч. В сім'ях громадян України виховується 35 тисяч усиновлених дітей.

Інтернати — давно застаріла система і лишилася тільки у небагатьох країнах пострадянського простору. Увесь цивілізований світ визнав, що інтернати працюють не в інтересах дитини і в змозі забезпечити тільки базові потреби. Численні дослідження, зокрема ЮНІСЕФ, Home and Hope for Children (*Представництво благодійної організації «Надія і житло для дітей» в Україні*), виявили, що дитина, що прожила в інтернатній установі 3 роки, ніколи не зможе наздогнати в розвитку дитину, що росла в сім'ї. Як стверджують самі випускники інтернатних закладів, кожна друга дитина шкільного віку, яка виховується в інтернатному закладі, проходить через усі форми насильства: фізичне, емоційне і сексуальне. Життя дитини в інтернаті ґрунтується на його залежності від персоналу, там вчать виживати. Вийшовши зі стін інтернату підліток лишається наодинці з усіма проблемами дорослого життя.

Людмила Волинець понад 15 років займається питаннями дітей-сиріт в Україні. Вона є ідеологом інституту прийомної сім'ї, автором основної більшості законодавчих положень, практичною діяльністю з розвитку сімейних форм виховання.

Розвиток сімейних форм виховання в Україні став для Людмили Волинець справою її життя, справа, завдяки якій життя прожите не даремно.

Керівник Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини Людмила Волинець відповіла на запитання УНІАН.

— Людмилу Семенівну, ще півтора року тому статистика засвідчувала, що в Україні знизилися обсяги національного усиновлення, на 40% зменшилася кількість дітей, які влаштовані у сім'ї... Це сталося після того, як було ліквідовано Міністерство сім'ї, молоді і спорту, натомість не запропоновано жодної альтернативи. Здавалося, що держава самоусунулася від вирішення питань усиновлення. Яка ситуація у сфері усиновлення сьогодні?

– У нас був період певний, коли багато показників щодо розвитку дитинства знизилися. На це мали вплив і адміністративна реформа (перший її етап)... Міністерство у справах сім'ї та молоді було реорганізовано. І певний час дуже довго питання сирітства були випущені з поля зору виконавчих органів влади. З 9 грудня 2010, коли був оголошений перший етап адміністративної реформи, до 2 листопада 2011 — рівно рік — департаменти сім'ї та дітей залишалися без центрального органу виконавчої влади. Безумовно, це не могло не вплинути на стан справ. Було призупинено законодавчі процеси, методичне забезпечення, відбулася зміна кадрів на місцях. Тому у якийсь момент влаштування дітей до сімейних форм виховання у нас зменшилося.

Ці та низки інших проблем, що виникли в царині захисту прав дитини, обумовили рішення Президента України про запровадження в Україні посади Уповноваженого Президента України з прав дитини, до компетенції якого оцінювати становище дитини не тільки в ракурсі обов'язків конкретного відомства. У серпні 2011 року указом Президента був створений інститут Уповноваженого з прав дитини, який очолив Юрій Павленко.

– З чого почали «реабілітацію» і як швидко вдалося поліпшити ситуацію?

Перше, з чого почав роботу Уповноважений — аналіз причин. Чому усиновлення перестало зростати? Чому різко загальмувався процес створення прийомних сімей? Що треба зробити, аби зменшилась злочинність серед дітей? Як допомогти дітям, які стали жертвами злочинів. Чому замість допомоги батькам у виконанні батьківських обов'язків, найчастіше органи місцевої влади вдаються до вилучення дитини та позбавлення батьківських прав? Як поліпшити соціальну роботу з сім'ями, які виховують дітей. Ці питання обговорювалися на Всеукраїнській нараді під головуванням Президента України рік тому.

Причина такого стану очевидна — відсутність системної діяльності місцевих органів виконавчої влади. В Україні приблизно 800 територіально-адміністративних одиниць — тобто районів і міст, з них 287 голів місцевих органів виконавчої влади за 2011 рік не влаштували жодної дитини до прийомних сімей або дитячих будинків сімейного типу одразу направляли дітей до інтернатів. Тоді Президент сказав — це неподобство, цього не має бути і дав досить жорсткі завдання.

– Напевно, для чиновників легше і швидше влаштовувати сироту до інтерната, ніж шукати йому прийомну сім'ю... Чи можна взагалі переконати місцеву владу, що сімейна форма найкраща, «найправильніша» для дитини?

– Важливо розуміти, що уся «дитяча» політика — це робота району та міста. Вилучити дитину, видати чи не видати свідоцтво про народження — ці питання вирішуються «знизу», там, де живе дитина.

Керівники районних державних адміністрацій мають усвідомити себе не тільки на цій посаді, а й керівниками органу опіки та піклування. Це дуже специфічна функція, коли ти маєш розуміти, що ти єдиний батько для тих дітей-сиріт, які живуть на території твого району.

За три місяці Уповноважений Президента України з прав дитини Юрій Павленко об'їхав усі регіони України. Ми зустрічалися з керівниками усіх районних адміністрацій, де питали за кожну дитину. Скільки дітей-сиріт у районі, скільки в інтернатах, чи шукали дитині усиновителів, чи намагалися влаштувати у прийомну сім'ю, чи розшукували родичів, чому дитину зразу доправляли до інтернату?... Відповіді були різні. Від того, що ми розуміли, що людина повністю «у темі», аж до того, що керівник не знав, скільки у його районі дітей-сиріт, де ці діти і взагалі не орієнтуються, хто сирота, а хто позбавлений піклування.

Були керівники, які не знають, не розуміють, не відчують, який у них є потенціал, які надзвичайні люди у регіонах опікуються сиротами.

Губернатори зустрічалися з батьками-вихователями. Ми бачили, як стирається стереотип, що люди, які беруть на виховання сиріт «якісь не такі». Зазвичай, якщо людина не здатна опікуватися сиротою, вона й не розуміє, як і чому інші це роблять. Так створюються міфи, починаються передбачення, що дітей беруть заради грошей і тому подібне.

Ці поїздки дали дуже добрі результати, бо, відвідавши 27 областей ми зустрілися з майже 4 тисячами прийомних батьків, батьків-вихователів. Ми приїжджали в область, зустрічалися з керівниками областей і з батьками вихователями. Люди нам розказували усе, що накопало. А вже після того, проводилася нарада з керівниками, головами РДА, від яких залежить прийняття рішень.

- На які проблеми найбільше нарікали прийомні батьки?

- Немає більш достовірної інформації, ніж та, про яку розповідають прийомні батьки. Взагалі це велике щастя бачити і спілкуватися з такими людьми.

Вони дуже різні. Наприклад, у Сумській області встав прийомний батько (він же сільський голова одного із селищ) і розповідає, що з його села протягом останніх чотирьох років не вийшло жодної дитини-сироти. Село саме дбає про те, щоб допомагати родинам, які з різних причин можуть схибити. Такий керівник своїм прикладом демонструє, як треба піклуватися про дітей-сиріт. Але й було багато проблемних питань. Зокрема, щодо оформлення земельних ділянок, житла на прийомних дітей. З цими питаннями можна ходити по бюрократичному колу без кінця. З допомогою губернаторів ми зразу ж вирішували проблеми.

Батьки скаржилися на те, що дитина не може отримати безкоштовну пільгу на санаторно-курортне лікування, що інстанції вимагають стоси документів, які підтверджують статус дитини, що втратила батьків, тобто довідки про усі трагедії у житті дитини. Як правило, рішення суду про позбавлення батьківських прав утримує багато негативних відомостей про біологічних батьків дитини, описано детальні обставини в яких жили діти з біологічними батьками. Вимагати такі документи може тільки служба у справах дітей, а не школа, лікарня, жек. Ми запитували у чиновників, які вимагали ці документи: якби вам прийшлося у кожен кабінет, за копійки, що ви маєте отримати, приносите і кладете заяву, у якій мама відмовляється від вас..., а ви вимагаєте такі документи від дітей.

Україна ще у 2005 році законом передбачила, рішення РДА встановлюється статус дитини-сироти. Має бути один цей папірець про те, що надано статус. Посадовців, крім працівників служби у справах дітей, не має цікавити свідомство про смерть мами, де написано причини смерті. Не повинна дитина носити ці документи, які змушують сироту й далі психологічно «зменшуватися». Тому закон й передбачає — одну довідку про статус сироти.

Виявили навіть таке — в одному з міст, за фактом сирітства, міліція автоматично ставила дитину-сироту на облік як таку, що схильна до вчинення злочинів. Сироту автоматично відносили до конфліктуючої із законом сторони.

– Нині у суспільстві активно піднімається питання скасування таємниці усиновлення.

Ці питання ставлять перш за все трагічні випадки, які відбуваються з дітьми. Так, нещодавня загибель двох дівчаток від руки усиновительки у Краснодоні вимагає активних дій щодо поліпшення і процедур підготовки кандидатів в усиновителів, і процедур нагляду за умовами виховання таких дітей, змін до законодавства України, які б унеможливили трагедії з дітьми.

Саме тому Уповноважений Президента України з прав дитини ініціює скасування таємниці усиновлення.

Найближчим часом Уповноважений проведе низку консультацій з усиновителями, державними службовцями, діячами громадських організацій з питань скасування таємниці усиновлення.

Наперед хочу заспокоїти тих батьків, які усиновили і сьогодні зберігають таємницю усиновлення. Закон зворотної сили не має. Якщо ви усиновили під час дії таємниці усиновлення — ніхто не має права її розголосити навіть після законодавчого скасування таємниці.

– Можете назвати регіони-лідери або аутсайтери щодо влаштування дітей у сім'ї?

Областей, де взагалі не розвиваються сімейні форми виховання, немає. А з позитивних прикладів наведу Сумську область, де за 9 місяців цього року жодної дитини, що посиротіла, не направили до інтернатного закладу, всім дітям посадовці знайшли сім'ю. Багато дітей виховуються у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу у Харківській, Київській, Херсонській областях.

– Дніпропетровську область також називають лідером по сімейному влаштуванню дітей-сиріт...

Дніпропетровська область традиційно належить до регіонів з високим рівнем показників сирітства. Якщо на Львівщині — 0,5% дитячого населення становлять діти-сироти або позбавлені батьківського піклування, то у Дніпропетровській області — 1,7 %. Ризик дитини стати сиротою на сході України у чотири рази вищий, ніж на заході.

У Дніпропетровській області губернатор переконаний, що дитина може вирости щасливою лише у сім'ї. Обласна влада об'єднала зусилля з Фондом «Розвиток України» та соціально-відповідальним бізнесом і спільно працюють

над тим, щоб дитина жила у сім'ї. Є дія, є і результат. 1200 дітей, які втратили батьківське піклування, виховуються в сім'ях небайдужих людей

Безумовно, попри те, що багато зроблено, ще багато треба зробити, бо ще багато дітей чекають на батьків, перебуваючи в інтернатах.

- Людмила Семенівно, Ви дуже багато років активно просуваєте ідею прийомних сімей для дітей-сиріт та водночас відмови від інтернатної системи...

- Ідея виховання в прийомних сім'ях дітей, які втратили біологічну сім'ю належить не комусь персонально. Так Господь створив дитину, що вона для кращого розвитку повинна жити в родині. Ми над цим навіть не замислюємося, коли говоримо про рідних дітей. Це ж право для дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування ми дискутуємо.

Сімейні форми виховання дітей це така допомога дитині, що, попри усі «за» і «проти», має стільки «за» що «проти» у жодне порівняння не йде. Є Конвенція ООН про права дитини, яка говорить — дитина має рости у сім'ї, є Сімейний кодекс, у якому написано діти мають виховуватися у сім'ї, є Закон про охорону дитинства, де написано діти мають виховуватися у сім'ях і так далі.

Соціальні ініціативи Президента України також спрямовані на зменшення кількості дітей, які виховуються у інтернатних закладах, шляхом створення умов для виховання дитини в родині.

Безумовно, мають бути інтернати для дітей з глибокими вадами у здоров'ї. Для тих дітей, де потреба у медичній допомозі є найпершою. Але здорова або відносно здорова дитина має виховуватися в родині, а не в інтернаті.

- Спротив старої системи й досі не слабшає?

- Небажання інтернатних закладів передавати дітей на виховання до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу є однією з прихованих причин зменшення темпів влаштування дітей у сім'ї. Інтернатні заклади часто вдаються до заборонених і незаборонених способів, але щоб дитину не віддати. Батьки-вихователі розповідають, що часто їх та кандидатів в усиновителі невірно інформують про стан здоров'я таких дітей, додаючи нових хвороб або негативних прогнозів щодо встановлених діагнозів, дописують дитині складнощі характеру тощо. А дітям відповідно розказують всі відомі їм жахи про життя у родині.

Попри все, рано чи пізно інтернатних закладів у такому вигляді, як вони є зараз, в Україні не буде. За останній рік в Україні 7 інтернатних закладів закрито. І закриваються вони кожен рік. Закриваються, як правило, через відсутність дітей, які потребують інтернатного закладу.

Якщо зростає кількість дітей, які влаштовуються під опіку, прийомні сім'ї, відповідно відпадає необхідність у інтернатних закладах. Не може фінансуватися інтернат, заповнений на третину. Боляче, великими зусиллями, але все одно це реформування іде.

От і у Дніпропетровській області, внаслідок зростання кількості дітей, які виховуються в сім'ях, інтернатні заклади закриваються. І тепер у приміщеннях колишніх дитячих будинків, шкіл-інтернатів працюють звичайні дитячі садоч-

ки. Тільки у цьому році у місті Дніпропетровську так створено три дошкільних дитячих заклади.

- Ви вже 15 років займаєтеся проблемами сиріт в Україні. Хто з Президентів найбільше сприяв, переймався долею таких дітей?

- Яка б влада не була, якими б не були розбіжності між попередниками і наступниками, між опозицією і діючою владою, гріх великий ігнорувати проблеми та інтереси дітей-сиріт. Я дуже рада, що у питаннях сирітства є наступництво влади. Багато, що було зроблено за різних керівників країни, багато робиться й зараз.

Ми повинні розуміти складні процеси у сфері дитинства. Якщо держава не дбає про те, щоб дитина-сирота була влаштована у сім'ї (чи то під опіку, чи у прийомні сім'ї, чи у дитячий будинок сімейного типу), це означає, що через рік ця дитина буде усиновлена за кордон. Якщо ми ставимо собі за мету віддавати дітей з України за кордон, не дбати про спроможність держави, про її майбутнє, тоді не треба дбати про розвиток сімейних форм виховання.

А якщо ми хочемо, щоб дитина-сирота була соціалізована та виховувалася адекватно на батьківщині, то жодного іншого шляху, крім влаштувати дітей у сім'ї, немає.

- 30 вересня, в день християнського свята Віри, Надії, Любові і матері їх Софії, в Україні відзначається День усиновлення. Як і чому виникло таке свято в Україні?

- Це свято було запроваджено указом Президента України у 2008 році, році коли українці почали всиновлювати більше українських дітей, ніж іноземці, коли наші співвітчизники почали всиновлювати дітей не тільки малюкового, а й старшого віку і по декілька дітей, коли було на законодавчому рівні визнано, що сім'ї, які усиновили, мають отримувати таку ж допомогу, як і ті сім'ї, які народили дитину.

Це свято — вітання дітям, які попри всі негаразди, знайшли сім'ї, які їх не народжували, але їх люблять. Це свято є свідченням поваги до сімей, які виховують 35 тисяч усиновлених, 11 тисяч прийомних, 63 тисячі підопічних дітей. Це свято — заклик до тих дорослих, які сьогодні хочуть, але ще не наважилися розпочати процедуру усиновлення. Це свято-звертання до посадових осіб працювати в питаннях усиновлення до допомоги сім'ям, які усиновили, ще більш якісно. Це свято — заклик до громади поважати тих, хто вчинив таке незрозуміле для багатьох: взяв дитину-сироту до себе в сім'ю і переймається її численними проблемами.

Українська громада активно змінює своє ставлення до усиновлення. Все більше сімей не вважають за потрібне приховувати, що вони усиновили дитину. Все менше серед нас тих, хто, щойно дізнавшись, що дитина усиновлена, шукають нагоду повідомити її, що вона чужа. Ми, українці, вчимося вітати усиновлену дитину з тим, що в неї є батьки, які не народивши її, просто люблять.

ЛОВЦЫ ДЕТСКИХ ДУШ. КОНКУРИРУЯ С ДЕТСКИМИ ДОМАМИ СЕМЕЙНОГО ТИПА, ИНТЕРНАТЫ РАЗВЕРНУЛИ ОХОТУ НА ДЕТЕЙ

Журнал «Корреспондент»

Ірина Соломко

21 червня 2013 року

В этот раз к началу учебного года украинские интернаты готовятся довольно необычно — не делают ремонт, не обновляют учебную базу, а всеми силами пытаются увеличить число воспитанников. Их директора и сотрудники обходят неблагополучные и малообеспеченные семьи, в которых есть дети младшего и среднего школьного возраста, и убеждают родителей отдать своих чад к ним на воспитание. Об этом рассказал «Корреспонденту» Юрий Павленко, Уполномоченный Президента Украины по правам детей.

К выходу в «поля» интернатское начальство подтолкнула нужда — им необходимо до 1 сентября укомплектовать ребятишками начальные классы. Иначе заведения лишат финансирования и даже могут расформировать. Интернаты пустеют не потому, что сирот и нуждающихся в опеке детей в стране радикально стало меньше. Причина в ином — государство сделало ставку на новые методы решения проблемы сиротства, и львиная доля экс-интернатовцев теперь живут в приемных семьях, в детских домах семейного типа (ДДСТ) либо усыновлены.

«Они [руководители интернатов] поставлены в такие условия, что им нужны дети. Не будет детей, возникает вопрос: нужно ли заведение», — говорит Галина Постолук, директор украинского представительства благотворительной организации «Надежда и жилье» для детей.

В то же время эксперты не оставляют интернатам надежды: придуманные еще в советский период заведения закрытого типа они называют симбиозом школы и казармы, а также подчеркивают, что спецучреждения зачастую не только калечат детскую психику, но и не готовят своих воспитанников к взрослой самостоятельной жизни.

Сиротская арифметика

Чтобы объяснить, зачем интернатам дети, Павленко предлагает обратиться к математике и экономике.

Шесть лет назад государство решило, используя западную практику, изменить жизнь сирот и селить таких детей не в казенные детдома и интернаты, а в семьи. Причем за этот период немного снизилось общее число несовершеннолетних граждан, нуждающихся в опеке, — со 102 тыс. по данным 2006 года до нынешних 92,6 тыс.

Но для интернатов и государственных детдомов более важным итогом стали другие цифры: если раньше большинство проблемных детей находились в таких спецучреждениях, то сегодня там остаются 15 тыс. ребят.

По мнению Павленко, в 80% интернатов и госдетдомов к 1 сентября не должно было бы появиться первых классов. Однако в действительности они все-таки получают новых воспитанников. Ими станут ребята из неблагополучных и малообеспеченных семей.

Спецучреждения кровно заинтересованы в детях. Как отмечает Павленко, из бюджета каждое заведение подобного рода, подчиняющееся Минобразования, получает на ребенка по 10 тыс. грн. в месяц. И лишь 15% этих денег идут на нужды воспитанника — питание и одежду. Остаток же направляется на зарплату сотрудников и содержание детдома.

Не будет воспитанников — не будет бюджетных денег, а то и интернат закроют. А ведь значительная часть таких учреждений расположена в небольших городках или поселках и существенно влияет на местный рынок труда. Детдома дают работу не только персоналу, но и мелкому бизнесу, который поставляет им различную продукцию и услуги.

Постолук описывает ситуацию просто: есть предложение в виде здания и штата, поэтому нужно создать спрос. В деле его создания некоторые интернаты преуспели.

По словам Дарьи Касьяновой, руководителя программы «Сиротству — нет!» Фонда Рината Ахметова «Развитие Украины», персонал детдомов и интернатов, вооружившись списками малообеспеченных и многодетных семей, объезжает удаленные сельские районы, уговаривая родителей отдавать им на воспитание ребят.

«Рассказывают, что там [в интернатах и детдомах] и белье меняют, и пять раз кормят. Многие родители воспринимают это как благо и пишут заявления», — говорит Касьянова. В доказательство эксперт приводит пример одного интерната в Макеевке: из 250 его воспитанников лишь полсотни детей — сироты. Остальные из нормальных семей.

Почти такая же ситуация и по всей стране: если в 2007 году лишь один из пяти интернатовцев имел не лишенных прав родителей, то в 2012-м их доля выросла до 60% от общего числа воспитанников.

«Кадровый резерв» вербуются просто. Чтобы ребенка передали интернату, не нужно даже согласие местных органов опеки или соцслужб — родители пишут заявление с просьбой взять дитя на госсодержание в связи со сложным материальным положением.

Борясь за выживание, госдетдома и интернаты не только вербуют новых воспитанников, но и препятствуют усыновлению тех, кто уже живет здесь.

По закону ребенок должен лично дать согласие на то, чтобы его усыновили или забрали в приемную семью. Сотрудники же интернатов, по словам Павленко, используют эту норму и запугивают детей, рассказывая: приемные родители будут над ними издеваться, использовать в качестве рабочей силы.

Хотя представители госдетдомов и интернатов утверждают иное: они не запугивают, а говорят правду. Людмила Лазаренко, директор мариупольского детдома «Центр опеки», рассказала «Корреспонденту», что из приемных семей

дети попросту сбегают. Мол, за последние два с половиной года в ее центр добровольно вернулись пятеро воспитанников.

И Лазаренко их понимает: в детдоме ребят обеспечивают всем необходимым, дают образование. Более того, им по возможности помогают по достижении 18-летия купить жилье за счет накопленных средств, которые ребенок-сирота получает в виде алиментов от родителей или как пенсию за умерших отца и мать.

Интернатзависимость

Интернаты и иже с ними периодически становятся фигурантами финансовых скандалов. Лишь за последнее время, говорится в ответе Генпрокуратуры на запрос издания, следователи ГПУ обнаружили, что многие интернаты почти половину своих расходов покрывают за счет денег Пенсионного фонда, которые должны идти на личные потребности детей. В Ровенковском интернате на Луганщине 140 тыс. грн. «детских» денег вообще пошло на покупку и регистрацию детдомовской автомашины, а в Смилянском детдоме в Черкасской области начальство отдало 60 тыс. грн. на средства защиты от насекомых, рассаду и семена.

Но дело даже не в скандалах. По словам Татьяны Носач, директора донецкой городской молодежной организации «Альтернативный молодежный центр», опросы показывают: в госзаведениях оторванные от семьи дети рано узнают, что такое секс, курение и наркотики.

«В обычной жизни они могли бы тянуться к лучшему, а [в интернатах] тянутся к худшему», — отмечает Носач.

Интернатская среда провоцирует и насилие, ведь она, как отмечает Павленко, очень замкнута. Срабатывает круговая порука, и информация о нарушениях или издевательствах выходит наружу лишь в крайних случаях. В приемных семьях, по словам чиновника, тоже бывают трагедии, но это единичные случаи, которые сразу же становятся достоянием общества.

«Главная защита ребенка в приемной семье и ДДСТ — это их открытость», — уверен Павленко.

Основная же проблема в том, что из интернатов дети выходят неподготовленными к самостоятельной жизни, они привыкают к тому, что за них готовят, убирают, стирают. Нет у них и модели построения семьи. Поэтому многие воспитанницы интернатов со временем возвращаются туда уже со своими детьми на руках и оставляют их в заведениях, в которых выросли сами.

Какие бы сильные стороны ни были у государственных учреждений, эксперты считают эту модель воспитания изжившей себя.

«Интернатское детство — это травма на всю жизнь, — говорит Павленко. — В интернате нарушают ключевое право ребенка — право на индивидуальность: он всю жизнь спит в общей спальне. А затем, как показывают исследования, общество отторгает его, он сам стыдится своего прошлого».

Альтернативная реальность

Парадокс ситуации в том, что на уровне высшего руководства страны уже принято решение избавиться от подобных заведений в их нынешнем виде. Павленко даже цитирует Президента, который 1 июня, в День защиты детей, заявил: в Украине не должно быть детских домов или интернатов, после которых ребята не могут найти себя в жизни.

Да и само государство финансово заинтересовано заменить интернаты приемными семьями и семейными детдомами, в которых ребенок воспитывается в обычной семье. Павленко говорит, что каждый ребенок в приемной семье обходится государству примерно в 3 тыс. грн. ежемесячно — в три раза дешевле, чем в госучреждении. Причем 70% суммы непосредственно получает ребенок: приемные родители выступают лишь как распорядители средств, за использованием которых следят специальные службы.

Однако интернаты продолжают функционировать. Минобразования не хочет терять контроль над бюджетными потоками и поэтому не влияет на партизанские действия руководства учреждений, замечают эксперты.

Также они советуют властям активнее поощрять создание ДДСТ и появление новых приемных семей. Да и сами интернаты могли бы изменить свою функцию. Первопроходцем в деле такого реформатирования стал центр «Луч надежды», находящийся в городке Макаров, что на Киевщине. Его открыли благодаря организации «Надежда и жилье для детей» после того, как здесь расформировали интернат.

Ольга Куницкая, специалист по соцработе центра, говорит, что она и ее коллеги к каждому «клиенту» — именно так тут называют проблемных детей и семьи — находят индивидуальный подход. В центре несколько отделений. Есть и специальный малый групповой дом — подобие детдома, но рассчитанный не на сотни человек, а всего на восемь ребят. Они живут в открытом пространстве: ходят в обычную школу, общаются со сверстниками, сами ухаживают за собой.

Ключевой момент, который отличает центр от интерната, — иная цель: здесь помогают детям не просто выживать в спартанских условиях, а сохранить семью и социальную адаптацию. Об этом «Корреспонденту» рассказывает 39-летняя Татьяна, которая в целях безопасности (ее разыскивает бывший муж-пьяница) просит не афишировать ее фамилию в печати.

В начале прошлого года соцслужбы отобрали у нее маленькую дочь, и девочка попала в «Луч надежды». Татьяна вспоминает то время со слезами на глазах: она была в шаге от того, чтобы лишиться ребенка. Но в центре в нее поверили, помогли справиться с тягой к спиртному и уйти от супруга-пропойцы. «Нам было непросто, но мы нашли тот рычажок, с помощью которого Татьяна смогла начать новую жизнь вместе с дочкой», — говорит Куницкая. Она готова убеждать руководителей обычных интернатов, что бояться реформы этой сферы не нужно, ведь речь не идет о закрытии классических детдомов, а лишь о перепрофилировании их в современные структуры с иной моделью воспитания.

Опыт «Луча надежды» готовы перенять некоторые «классические» спецзаведения. Например, днепропетровский районный детдом «Семья», директор которого Елена Гуржий сама инициировала реорганизацию учреждения в центр социальной поддержки.

Некоторые региональные руководители тоже не прочь поддержать подобные трансформации. В частности, Александр Пеклушенко, запорожский губернатор, который и сам вырос в детдоме, готов стимулировать появление в регионе большего числа приемных семей и домов семейного типа. Пеклушенко сегодня воспитывает четверых детей, из которых двое — приемные.

А на Луганщине и вовсе планируют за пять лет передать всех детей в ДДТС и приемные семьи, о чем «Корреспонденту» рассказал Эдуард Лозовский, первый замгубернатора области. Чиновник уже взял шефство над одной такой семьей.

Сегодня у интернатов и детдомов есть все возможности, чтобы начать концептуальные изменения. Однако в системе работает слишком много людей, которые не хотят ничего менять. «А вот с теми, кто хочет что-то менять, и надо работать. И все получится», — уверена Гуржий.

ЯК ЗМУСИТИ ВЛАДУ ВИРІШИТИ ПРОБЛЕМУ. ДОСВІД АКТИВІСТІВ, КОТРІ ВІДСТОЮЮТЬ ПРАВА ОНКОХВОРИХ ДІТЕЙ

Інтернетвидання «Тексти.org.ua»

Галина Будівська

7 лютого 2013 року

1. Створили коаліцію зацікавлених

15 лютого 2012 року, у Всесвітній день захисту прав онкохворої дитини, ініціативна група волонтерів оголосила про старт громадської кампанії «Наші діти». До неї долучилися батьки хворих дітей, лікарі, журналісти. Спільну заяву з чіткими вимогами до влади підписали 20 громадських організацій.

2. Виробили чіткі, зрозумілі і реалістичні вимоги

Владі пояснили, що для вирішення проблеми потрібно здійснити 4 основні кроки:

По-перше, вимагали оголосити кінцеву дату, коли в Україні можна буде робити необхідні для порятунку дітей операції з трансплантації кісткового мозку, а також оприлюднити план завершення будівництва лікарні, закупівлі обладнання та підготовки медичних працівників.

По-друге, наголошували, що поки в Україні немає можливості робити операції — потрібно забезпечити лікування наших дітей за кордоном за рахунок держави.

По-третє, вимагали закуповувати 100% необхідних ліків і робити це вчасно, а не лише наприкінці року.

По-четверте, просили забезпечити приєднання України до Міжнародного реєстру донорів кісткового мозку.

Такі дещо радикальні вимоги були зумовлені тотальною бездіяльністю держави у цій сфері впродовж всіх років незалежності.

Операції в Україні коштували б удесятеро менше

В Україні не здійснюють трансплантацій кісткового мозку від неродинного донора.

«Операція з пересадки кісткового мозку від неродинного донора за кордоном коштує 150 000 євро або й більше, — каже координатор кампанії «Наші діти» Ганна Гопко. — Для українських батьків це нереальні суми. Якщо цю операцію робитимуть тут наші лікарі — це коштуватиме в 10 разів менше. Держава зможе оплатити таке лікування. І українські фахівці матимуть роботу. Натомисть зараз ми підтримуємо німецьких трансплантологів, або ж білоруських, інвестуємо в розвиток медицини інших держав».

Такого рівня клініки працюють у всій Європі, за винятком нас та Молдови. В Україні за час незалежності було 16 різних проектів. Останній — будівництво нового корпусу «Охматдиту» — схоже, найбільш близький до успіху.

Однак волонтери розуміють, що проект будівництва і навіть його початок — це ще не все. Потрібно забезпечити закупівлю необхідного обладнання і щонайголовніше — навчити лікарів на ньому працювати.

3. Розширили склад коаліції. З'ясували деталі проблеми

Поки чиновники лише збирається — громадські активісти вже почали здійснювати конкретні кроки для освіти медиків. Знайшли американця, який погодився безкоштовно викладати англійську мову. Спільно з недержавними фондами активісти обговорюють можливість навчання наших лікарів у Європі.

Написали величезну кількість інформаційних запитів до МОЗ та Адміністрації Президента. Взялися контролювати будівництво в «Охматдиті», а також наявність ліків у відділенні онкології та онкогематології. Ще з початку кампанії вдалося налагодити співпрацю з членами опікунської ради онкології та онкогематології при «Охматдиті».

Вони мали добрі контакти із ресурсом donor.org.ua, де більше сотні волонтерів по всій країні допомагають дітям із онко- та онкогематологічними захворюваннями. Тож з'явилася інформація про реальний стан речей, про те, яких препаратів бракує.

На деякі необхідні ліки ціни виявилися необґрунтовано завищеними. Приміром, у 2012 році компанія «Sanofi-Aventis» підняла ціну на тімоглобулін на 917 гривень. Для інших країн такого подорожчання не було. Проблема вдалося вирішити, написавши обґрунтованого листа до центрального офісу компанії. Зниження ціни виявилось реальним, однак показово, що цим зацікавилися небайдужі добровольці, а не держава.

4. Привернули увагу ЗМІ і суспільства. Скандал, з якого почалися зміни

Держава пасивно виконує навіть свій прямий обов'язок — купувати бодай найнеобхідніші ліки. Станом на минулий рік закупівлю препаратів для онкохворих дітей з бюджету профінансували на 41%. Решту «зі світу по нитці» зібрали волонтерські спільноти, як наприклад, фейсбук-група «Таблеточки».

Проте влітку з'ясувалося, що ліків нема. Це час відпусток, тож очевидно, що кошти від жертводавців надходили менш регулярно. Держава ж майже нічого не купувала для онкохворих з початку року. Ліків не вистачало на 80, а подекуди і на 90 відсотків.

Купити дорогі препарати самотужки більшість батьків не можуть. А деякі взагалі недоступні в роздрібному продажі в Україні.

Волонтери почали бити на сполох. Звернулися до МОЗ — чиновники пообіцяли щось якось вирішити, призначили зустріч. А тимчасом потай від активістів влаштували прес-конференцію, на якій збиралися розповісти, що насправді всі необхідні ліки є.

Напередодні п'ятниці 13 серпня, а точніше увечері четверга, Ганна Гопко випадково дізналася, що завтра (!) відбудеться прес-конференція МОЗ з приводу ситуації з ліками.

Тоді ж, вночі, активісти почали радитися і вирішили влаштувати пікет, вранці повідомили журналістів, зібрали батьків хворих дітей під міністерством. А в останній момент прес-конференцію перенесли із МОЗ в «Охматдит». Волонтери переконані, що причиною цього став анонс про акцію, опублікований на «Українській правді».

Поки чиновники від медицини розповідали, що ліки є, що не все так погано, волонтери ж під стінами лікарні заперечували і демонстрували докази. Проблему активно висвітлювали медіа, в суспільстві почалася дискусія.

«То був великий скандал, — каже Ганна. — Знущання над онкохворими дітьми перед виборами — великі репутаційні та іміджеві втрати для влади».

5. Влада злякалась резонансу. Робота з чиновниками

І влада таки відреагувала. На думку координаторки, ключову роль відіграла Адміністрація Президента і особисто Юрій Павленко, Уповноважений Президента України з прав дитини, экс-міністр у справах сім'ї та спорту в помаранчеві часи.

Активістів запросили на переговори до Адміністрації Президента і, як не дивно, прислухалися. Почалися позитивні зрушення в поставках ліків.

Ліки не закуповувалися в повному обсязі через те, що в держбюджеті не було виділено достатньо коштів. І активісти почали шукати шляхів, як можна змінити ситуацію наступного, тобто 2013, року.

І добилися свого. «Рядок в бюджеті», — мрія кожного лобіста і більш-менш впливового олігарха. Заради нього балотуються у парламент і штурмують бюджетний комітет.

Чи не вперше в історії незалежної України «рядок» «пробили» громадські активісти. В Державному бюджеті на 2013 рік на ліки для онкохворих дітей передбачено 216 мільйонів гривень. А це дозволить забезпечити їх найнеобхіднішими препаратами майже повністю. Перемога! — це занадто слабе слово, щоб описати цю подію.

6. Точний і адекватний розрахунок

Координатор кампанії Ганна Гопко каже, що завдяки голові опікунської ради Оксані Корчинській (яка останні 5 років життя присвятила дітям і знає реальні потреби, адже зібрала не один мільйон на ліки), а також Юрію Павленку в МОЗ адекватно розраховували, скільки потрібно коштів, аби забезпечити онкохворих дітей ліками.

Разом з тим громадська консультативна рада Павленка вела переговори з опікунською радою при «Охматдиті» і за їхніми результатами проводила паралельний розрахунок необхідних коштів. Так з'ясували необхідну суму — 216 мільйонів гривень.

Відразу ж після цього Юрій Павленко офіційно звернувся до Президента — і отримав позитивний результат. 30 серпня з'явилося доручення Віктора Януковича: забезпечити стовідсоткове фінансування в Держбюджеті на 2013 рік потреб онкохворих дітей. Була також вказана очікувана сума.

Після цього громадськості довелося лише проконтролювати, чи врахують її під час формування бюджету. На цьому етапі також активно долучився Юрій Павленко: провів особисті зустрічі з людьми, котрі впливають на формування бюджету і могли «скоротити видатки» за рахунок дітей: прем'єром Миколою Азаровим, міністром фінансів, віце-прем'єр-міністром, міністром охорони здоров'я.

У порівнянні з попередніми роками 216 млн грн. на потреби онкохворих дітей в новому бюджеті — це непересічна подія. Проте пані Ганна зауважує: «Так, це трапилося завдяки дорученню Президента. Проте доручення з'явилося не саме по собі, а під тиском громадськості, батьків, які публічно вийшли зі зверненням, підкріпили його акціями під стінами МОЗ та в «Охматдиті», залучили поважні видання і телеканали, а згодом стали частиною переговорного процесу. Опікунська рада та волонтери зробили все для того, щоб ця проблема була актуалізована в суспільстві, і, що важливо, у владних кабінетах».

Громадська кампанія «Наші діти» — приклад для тих, хто звик нарікати на державу, не підводячись із дивана. Волонтери переконані: для того, щоб змінилася держава — її потрібно будувати самому.

Активісти продовжують контролювати владу, а якщо треба — будуть і боротися. Їхні завдання дуже чіткі й далекоглядні: завершення будівництва нової сучасної лікарні та закупівля обладнання для неї, підвищення кваліфікації медиків, функціонування реєстру донорів.

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

*Підсумки діяльності у 2013 році
Уповноваженого Президента України
з прав дитини Ю. О. Павленка*

За технічної та фінансової підтримки уряду Естонії та ЮНІСЕФ.

Підписано до друку 01.04.2014. Формат 70х100/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Minion Pro.
Ум.-друк. арк. 15,16.

Видавництво «К.І.С.»
04080 Київ-80, а/с 1, тел. (044) 462 52 69, <http://books.dovidka.com.ua>
Свідectво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №677 від 19.11.2001 р.

Уповноважений
Президента України
з прав дитини

Почути кожну дитину
Захистити її права